

► EDITORIAL

Sergiu Tămaș

► 20 DE ANI DE LA
CĂDEREA
COMUNISMULUI

Adrian Pop

Alexander Ghaleb

Emanuel Copilaș

Sonia Catrina

► ESEU

Alexandru Ștefănescu

► IDENTITĂȚI
POSTCOMUNISTE

Aurora Martin

Olesea Țăranu

Iulian Chifu

Cristina Aboboaie

Youngwon Cho

Cristian-Ion Popa

Sabin Drăgulin

Vasile Pleșca

► ARHIVA

Alexandru Florian

► RECENZIE

Valentin Cojanu

► SEMNALE

VOLUM XIX
NUMĂRUL 11 (165)
NOIEMBRIE 2011

Sfera Politicii

REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE

EDITATĂ DE FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

APARIȚIE LUNARĂ

Albert Robida

20 de ani de la
căderea comunismului/
Identități postcomuniste

Sfera Politicii este prima revistă de știință și teorie politică apărută în România, după căderea comunismului. Revista apare fără întrerupere din 1992.

Sfera Politicii a jucat și joacă un rol important în difuzarea principalelor teme de știință și teorie politică și în constituirea și dezvoltarea unei reflecții politologice viabile în peisajul științific și cultural din România.

Sfera Politicii pune la îndemâna cercetătorilor, a oamenilor politici și a publicului, analize, comentarii și studii de specialitate, realizate pe baza paradigmelor teoretice și metodologice ale științei și teoriei politice actuale.

Sfera Politicii își face o misiune din contribuția la consolidarea și dezvoltarea societății democratice și de piață în România.

Revistă editată de:

**Fundația
Societatea Civilă**

INDEXĂRI INTERNAȚIONALE:

- Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
- DOAJ - Directory of Open Access Journals
- International Political Science Abstract / Association internationale de science politique (IPSA/AISP)

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

EBSCO
PUBLISHING

ProQuest®

 SCIEDO
SCIENTIFIC PUBLISHING & INFORMATION ONLINE

Clasificare CNCIS: "B+"
Apare lunar

EDITORIAL BOARD

Călin Anastasiu

Consilier Principal al Președintelui Societății Române de Radiodifuziune, București, România

Daniel Chirot

University of Washington, Seattle, Washington, USA

Dennis John Deletant

Professor, University College, London, United Kingdom

Anneli Ute Gabanyi

Cercetător asociat al Institutului German pentru Probleme Internaționale și de Securitate (Stiftung Wissenschaft und Politik), Berlin, Germania

Dinu C. Giurescu

membru al Academiei Române

Gail Kligman

Professor, University of California, Berkeley, USA

Steven Sampson

Professor, Lund University, Lund, Sweden

Gisèle Sapiro

Directrice de recherche au CNRS, Directrice du Centre européen de sociologie et de science politique (CESSP), Université Paris-Panthéon-Sorbonne/CNRS/EHESSa

Michael Shafir

Profesor, Facultatea de Studii Europene, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România

Lavinia Stan

Professor, Department of Political Science, St. Francis Xavier University, Canada

Vladimir Tismăneanu

Professor, Department of Government and Politics, University of Maryland (College Park), USA

G. M. Tamas

Budapest, Hungary

Katherine Verdery

Professor, City University of New York Graduate Center, USA

DIRECTOR

Stelian Tănase

Profesor, Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București

REDACTOR ȘEF

Alexandru Radu

Profesor, Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București

SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

Sabin Drăgulin

REDACȚIE

Nicolae Drăgușin

Aurora Martin

Ioana Paverman

Camelia Runceanu

Daniel Șandru

Cecilia Tohăneanu

TEHNOREDACTOR

Liviu Stoica

Sfera Politicii

VOLUMUL XIX, NUMĂRUL 11 (165), noiembrie 2011

Editorial

- Schimbări istorice în raporturile de putere 3
Sergiu Tămaș

20 de ani de la căderea comunismului

- Factorul Gorbaciov..... 12
Adrian Pop
- The Romanian Civil War: A Theoretical Discussion On The Proximate Causes
of Violence 20
Alexander Ghaleb
- O prietenie cu rezerve. Eurocomunismul văzut din Republica Socialistă România..... 34
Emanuel Copilaș
- Despre dificultatea asumării denumirii de „țigan” în spațiul public românesc 44
Sonia Catrina

Eseu

- Nietzsche, creștinii și evreii..... 54
Alexandru Ștefănescu

Identități postcomuniste

- Douăzeci de ani de „post-comunism”: radiografia unui faliment politic..... 61
Aurora Martin
- 20 de ani de la destrămarea Uniunii Sovietice. Noi provocări la adresa mediului
contemporan de securitate..... 68
Olesea Țăranu
- Identități post-comuniste în Republica Moldova..... 77
Iulian Chifu
- Terorismul transnațional și implicațiile sale pentru statele-națiune din sudul global..... 87
Cristina Aboboia
- The Chiang Mai Initiative and Its Multilateralization: Toward an Asian Monetary Fund?... 95
Youngwon Cho
- De la Marx la Bismarck: socialismul după socialism..... 105
Cristian-Ion Popa
- Guvernul „Robin Hood”: câteva observații sociologice 114
Sabin Drăgulin
- Democrația românească în cheie liberală 121
Vasile Pleșca

Arhiva

- Legi rasiale în regimul Ion Antonescu..... 126
Alexandru Florian

Recenzie

- Despre teme esențiale în studiul societății 131
Valentin Cojanu
Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*

Semnale 134

Index de autori 135

Schimbări istorice în raporturile de putere

■ SERGIU TĂMAȘ

[Diplomat Club]

Abstract

Humanity crosses a period of historical discontinuity on the socio-politic and economic plan. The major changing vector is represented by the emerging economies, whose development high rates made them become the main contributor to the global growth. One of the principal consequences of this transition is the remodeling of the world's order, the change in the global balance of powers, through the transition from the uni-polar world dominated by the United States of America to the multi-polar world in which emerging powers' position is, more and more, taken into account. The progress registered by those emerging economies requires the reviewing of some theories, concepts and principles that orientate the economic and political contemporary practice.

Keywords

Global crisis; Emergent powers;
BRICS; Multipolarity; Power relations

Omenirea traversează o fază de discontinuitate istorică cu urmări geopolitice majore. Ritmul de dezvoltare al Statelor Unite, al Uniunii Europene și a altor economii occidentale este în declin, evoluția acestor societăți fiind marcată de instabilitate financiară, de crize ce se succed la intervale tot mai apropiate. Președintele Băncii Mondiale Robert Zoellick declara, în timpul vizitei făcut la Beijing, recent în septembrie, că economia mondială intră într-o „nouă zonă periculoasă”, iar Nouriel Roubini într-o conferință în cadrul Forumului pe probleme economice ținut la Milano, tot în septembrie, preciza că „ne aflăm într-o situație mai proastă decât în 2008”, aprecieri confirmate și de raportul FMI din septembrie 2011 privind perspectivele economiei globale.¹ Pe fondul acestor declarații pesimiste, Robert Zoellick aprecia că „ceea ce este nou în lume față de trecut, piețele emergente, acestea sunt acum sursele creșterii și oportunităților”...² El a menționat că în timp ce în anii 90 ai secolului trecut contribuția „emergenților” la creșterea economică globală era de doar 20%, acum principala contribuție provine din zona economiilor emergente.

Consecința majoră a schimbărilor în curs de desfășurare este configurarea

1 International Monetary Fund: „World Economic Outlook: Slowing Growth, Rising Risks” (Washington, 11.09.2011)

2 Robert Zoellick: Conferință de presă (Sydney, 14 august 2011) <http://www.worldbank.org>

unei lumii multi-polare, în care puterile emergente îndeplinesc un rol din ce în ce mai important la nivel global ca un factor important și responsabil în restructurarea ordinii internaționale, semnalând prin politicile lor că *lumea unipolară dominată de Statele Unite devine istorie*. Tranziția de la unipolaritate la multipolaritate în ce privește natura și distribuția puterii la nivel global modifică configurația geopolitică a lumii, și în același timp, reprezintă pentru știința și practica socială o provocare ce incită la *revederea unor teorii, concepte și principii, care orientează practica guvernării în contextul globalizării*.

1. Dificultățile unei super-puteri.

La sfârșitul celui de al doilea război mondial, după o scurtă perioadă „gri”, s-a structurat o ordine internațională bipolară. Această ordine a fost marcată atât de competiția economică, cât și de confruntările militare dintre Statele Unite și URSS, desfășurate direct sau prin intermediul țărilor ce promovau politica uneia dintre cele două super-puteri, confruntări ce au adus omenirea, în repetate rânduri, în pragul unui război nuclear. Ordinea globală bipolară, a „războiului rece” s-a destructurat în anii 1989-1991, pe calea unor schimbări politice, ceea ce a permis evitarea unei confruntări militare și mai ales, consecințele folosirii armamentului atomic.

În cartea sa, de largă circulație „Marea Tablă de Șah” (1997) Zbigniew Brzezinski sublinia cu nedisimulată satisfacție că în urma acestor evenimente Statele Unite au devenit „prima și cu adevărat o super-putere globală”...¹, care nu mai avea un rival capabil să-i conteste supremația politică, economică și militară. Ulterior, în „The Choise” (2004), el reia această temă argumentând că prăbușirea Uniunii Sovietice a deschis pentru politica americană o fereastră de oportunitate de 20 de ani, de care trebuie să profite, prin activism și la nevoie chiar prin intervenție militară pentru realizarea unui „leadership global”.

În ce privește obiectivele geopolitice concrete, Brzezinski considera că Statele Unite trebuie să îndeplinească două condiții esențiale. În primul rând, era necesar să obțină accesul la marile resurse de materii prime din Asia centrală și să exercite o influență politică asupra tinerelor republici din zonă, ce se desprinseseră de Rusia, pentru a le atrage de partea sa. Reașezarea geopolitică schițată de Brzezinski *reformula doctrina Mackinder* sub forma unui obiectivul strategic global al Statelor Unite pentru secolul XXI: „Cine deține controlul Asiei centrale domină Eurasia”;

„Cine domină Eurasia, deține controlul întregii planete”.

În al doilea rând, Brzezinski, asemenea lui Kissinger și alți formatori de opinie din geopolitica americană contemporană, sublinia că *preocuparea principală, în viitor, a Statelor Unite trebuie să fie blocarea emergenței unui nou pol de putere capabil să-i conteste poziția dominantă în afacerile internaționale*.

Urmărind prioritar aceste obiective strategice, Statele Unite și-au extins prezența politică și militară în Europa de est, au pătruns în Caucazul de sud și în Asia centrală. Procesul extinderii s-a consolidat odată cu intensificarea luptei contra terorismului internațional, prin declanșarea războiului contra Irakului, considerat un deținător de arme de distrugere în masă, și a intervenției armate în Afghanistan contra talibanilor și a grupărilor Al-Qaeda.

Analiza geopolitică realizată de Brzezinski în „The Choise” cuprindea însă și o avertizare „dominația ca scop în sine este o *stradă înfundată*”...² avertizare susținută și de o explicație privind un posibil eșec în îndeplinirea „leadership-ului global”

1 Zbigniew Brzezinski : „Marea Tablă de Șah” (București:Ed. Univers Enciclopedic, 2000)

2 Zbigniew Brzezinski : „The Choise” (Cambridge: Basic Books,2004) 219

de către SUA. „Acest rol – atrăgea atenția Brzezinski – poate deasemenea să fie subminat și delegitim de folosirea abuzivă a puterii Statelor Unite”....¹

Evoluțiile din politica și economia americană, combinate cu angajările pe plan extern în războaie fără un final previzibil, au confirmat avertismentul geopoliticianului american. Orientarea neo-conservatoare a guvernării americane, a căpătat din anii 80 ai secolului trecut o tentă fundamentalist-dogmatică, în contradicție cu semnalele economiei reale. Această politică a favorizat restrângerea reglementărilor statului în economie și a dat o libertate de acțiune neîngrădită capitalului financiar. Politica „neo-con” a guvernării a militat și pentru maximizarea profiturilor companiilor, în noul context al globalizării, pe calea externalizării activităților productive pe diverse continente, reducând astfel locurile de muncă pe plan intern. Aceste măsuri au adus profituri mai mari, dar au generat și efecte diferite de cele așteptate, în final *rezultatul fiind un trend nesatisfăcător al economiei*. Datele statistice pentru perioada 2000-2011 pun în evidență tendința descrescătoare a economiei americane²:

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
4,1	1,1	1,8	2,5	3,6	3,1	2,7	1,9	0	-3,5	3	1,5

Încă din 2002, în articolul intitulat „Un scenariu apocaliptic”, Joseph E. Stiglitz avertiza asupra consecințelor posibile ale guvernării neo-conservatoare: a) discrepanța dintre potențialul economic american și performanțele reale în continuă scădere; b) creșterea deficitului comercial ce va transforma Statele Unite din cel mai mare creditor al lumii în cel mai mare debitor; c) laxitatea standardelor financiare, care permit operații speculative ce subminează dezvoltarea economică și societatea americană; d) creșterea cheltuielilor militare pentru războiul din Irak și Afghanistan fără a exista o soluție și implicit a eforturilor financiare cerute de lupta contra terorismului internațional; e) un dolar în cădere liberă, în locul unui dolar ieftin, dar care inspiră încredere; f) „încasarea” efectelor negative din economia americană de către Uniunea Europeană și restul lumii.³

Temerile exprimate de Stiglitz s-au confirmat. Mai mult, *comportamentul speculativ al capitalului financiar a dat cea mai dură lovitură credibilității Statelor Unite* în ce privește capacitatea sa de a îndeplini rolul de lider global, prin declanșarea crizei financiare din 2007-2008 și ulterior a crizei datoriilor statelor.

Un factor nu mai puțin important, care agravează situația economică și financiară a statului american este *supra-extinderea militară a Statelor Unite la nivel global*, fără precedent în istoria omenirii. Menținerea rolului de unică super-putere are un cost extrem de ridicat, chiar pentru prima economie a lumii, deoarece se referă la un diapazon larg de activități militare: susținerea activităților organizației NATO, finanțarea efortului de combatere a terorismului internațional, desfășurarea intervențiilor militare fără un final previzibil din Afganistan și Irak, menținerea activităților în aproape 1000 de baze militare aflate în diferite locații de pe suprafața planetei. În 2010, totalul cheltuielilor Statelor Unite pentru sfera activităților militare a atins cifra de 698 miliarde \$, ceea ce reprezintă 43% din totalul cheltuielilor militare la nivel global. Din acest total, 20 de miliarde \$ au avut ca destinație armamentul nuclear. Aceste cheltuieli depășesc de 6 ori bugetul militar al Chinei și de 13 ori cheltuielile militare ale Rusiei.⁴

1 Brzezinski, „The Choise”, 219

2 Date ale Camerei de Comerț din SUA și raportul Băncii Mondiale: „Global Development Horizons. Multipolarity: The New Global Economy” (Washington, 17.05.2011) [http:// www.worldbank.org](http://www.worldbank.org)

3 Joseph E. Stiglitz : „A Doomsday Scenario” , 8.10.2002, [http:// www.Project-Syndicate.org](http://www.Project-Syndicate.org)

4 SIPRI : „Year Book 2011”, [http:// www.sipri.org](http://www.sipri.org)

Voința politică a Statelor Unite de a exercita un control geopolitic la nivelul planetei deși contribuie la sporirea prestigiului acesteia de primă putere militară a lumii constituie, în același timp, un fel de "călcâi a lui Achile", care contribuie substanțial la creșterea dificultăților financiare ale statului american.

Fără îndoială, Statele Unite prin mărimea economiei sale și datorită spiritului antreprenorial de excepție este departe de un colaps, însă persistența fenomenelor negative crează probleme critice întregii lumi. Datorită interdependențelor proprii proceselor de globalizare a activităților economice și prin sistemul de alianțe dintre statele occidentale, Uniunea Europeană și moneda euro au intrat în zona de turbulență economică creată de Statele Unite.

Consecințele crizei financiare din 2008-2009 s-au agravat prin declanșarea crizei datoriilor statelor europene în 2011. Cu excepția remarcabilă a Germaniei, celelalte state ale Uniunii Europene au realizat rate scăzute de creștere economică și traversează o perioadă de instabilitate a condițiilor de viață pentru majoritatea societății. Dificultățile economice devenite cronice pentru Statelor Unite și Uniunea Europeană constituie semnale ce indică că puterile occidentale au atins un „punct critic” cu efecte sistemice în ce privește distribuția puterii în lume.

2. Emergența unui nou pol de putere.

Pe fondul înrăutățirii indicatorilor economiei puterilor occidentale, semnalul cel mai puternic al deschiderii unui nou ciclu geopolitic și geoeconomic global este dat de ascensiunea economiilor emergente și efectele posibile ale închegării de alianțe politico-economice preponderent „sud-sud”. Re-echilibrarea raporturilor geopolitice globale *pe calea constituirii unui nou pol de putere, care își afirmă voința de a contribui la ameliorarea conducerii afacerilor internaționale a devenit, în prezent, o realitate* acceptată de puterile occidentale. Momentul recunoașterii necesității de a include reprezentanții țărilor emergente în dezbaterile și căutarea soluțiilor pentru sfidările cu care se confruntă omenirea în secolul XXI a fost formarea grupului decizional G-20, pentru dezbaterile problemelor critice ale guvernantei globale. Noua structură răspunde mai bine necesităților actuale decât grupul G-7, format din Statele Unite și alte 6 puteri occidentale.¹ Deși practica reuniunilor G-7 continuă, centrul de greutate al dezbaterilor privind starea lumii s-a deplasat spre G-20.

Președintele SUA Barack Obama a motivat trecerea de la formatul G7 la G20 declarând că „problema G-urilor” este expresia necesității de a găsi o formulă mai bună, în contextul în care nu avem un ONU „re-înnoit și re-vitalizat”...² De fapt, *puterile occidentale lovite de crize periodice au acceptat să abordeze problematica conducerii afacerilor mondiale în dialog cu puterile emergente ale „sud-ului”,*³ modificare de atitudine care arată că dezbaterile propunerilor pentru stabilirea regulilor de funcționare a ordinii mondiale nu mai pot fi luate ignorând propunerile și voința puterilor emergente. La rândul lor, *țările emergente au reușit, prin politicile adoptate, să se remarce prin voința lor de a fi factori responsabili, alături de puterile occidentale, în abordarea sfidărilor cu care se confruntă economia și societatea internațională.* În prezent, participanții la dezbaterile G-20 reprezintă 90% din PIB-ul global, 2/3 din populația lumii și 80% din comerțul mondial.⁴

¹ În ultimii ani, G-7 a devenit uneori G-8, prin includerea la dezbateri a Federației Ruse.

² „Combien de G ?”, *Le Monde*, 11 iulie 2009

³ „Combien de G ?”, *Le Monde*, 11 iulie 2009

⁴ În componența acestui grup au intrat: a) membrii grupului G-7 format din puterile occidentale – Statele Unite, Japonia, Canada, Germania, Franța, Anglia, Italia; b) membrii grupului BRIC – China,

În cadrul noilor puteri emergente se remarcă îndeosebi grupul de țări format din China, India, Brazilia, Rusia, Africa de sud, între care s-a stabilit un anumit grad de cooperare și coordonare al acțiunilor, menite să ducă la ameliorarea guvernantei globale prin schimbarea regulilor stabilite de puterile occidentale în funcționarea pieței internaționale, reguli considerate defavorabile pentru noile puteri în ascensiune și țările în curs de dezvoltare. Ideea acestei cooperări a fost discutată inițial la New-York în 2006 la nivelul miniștrilor de externe și s-a concretizat în cadrul unui summit al șefilor de stat, care a avut loc la Ekaterinburg în Rusia, în 2009.

Încă din 2001, raportul „Building Better Global Economic BRICs”, elaborat de Jim O’Neill expertul-șef la banca Goldman Sachs, atrăgea atenția asupra posibilității ca un grup de puteri economice emergente, etichetat cu acronimul „BRIC” (Brazilia, Rusia, India, China), să rivalizeze cu grupul G-7 prin ritmul lor de creștere, mărimea populației și potențialul economic. În 2011 în urma inițiativei Chinei, gruparea BRIC a cooptat un nou membru și anume Africa de sud, devenind grupul BRICS. Cooptarea Africii de sud are o puternică semnificație geopolitică și economică, pentru că subliniază prezența grupului BRIC pe continentul african, ceea ce îi consolidează poziția și implicit prestigiul internațională.

Membrii grupului BRICS se remarcă printr-o prezență activă în numeroase țări din Asia, Africa și America de sud, iar în ultimii ani relațiilor lor economice cu Uniunea Europeană au atins cote semnificative. Opțiunile politice ale țărilor din acest grup diferă adesea de cele occidentale în probleme esențiale, cum sunt cele ce privesc stabilitatea economică globală, întărirea arhitecturii financiare internaționale și crearea de oportunități pentru politicile naționale și cooperarea internațională.

Deși în trecut au avut de suferit consecințele politicilor coloniale ale puterilor occidentale, în prezent realizările economice și sociale ale puterilor emergente din grupul BRICS și din afara lui sunt evidente, îndeosebi dacă luăm în considerație mărimea populației și rata creșterilor anuale ale PIB-ului. În acest sens, prezentăm datele privind grupul puterilor occidentale (G-7) și ale țărilor din grupul (BRICS):¹

A. Grupul G-7

	Populație (milioane)	PIB (A) (miliarde \$)	PIB (B) (miliarde \$)	Rata creștere PIB 2010	Creștere PIB 2011(est)
Statele Unite	313,2	14.660	14.660	3,0 %	1,5 %
Japonia	126,8	4.310	5.459	4,0 %	- 0,5%
Germania	82,2	2.940	3.316	3,6 %	2,7%
Anglia	62,7	2.173	2.247	1,4 %	1,1%
Franța	65,3	2.145	2.583	1,4 %	1,7%
Italia	61	1.774	2.055	1,3 %	0,6%
Canada	34	1.330	1.574	3,2 %	2,1%
	745,2	29.332	31.894	2,55%	1,31%

India, Brazilia, Rusia; c) alte economii emergente – Africa de sud, Arabia Saudită, Argentina, Australia, Indonezia, Mexic, Coreea de sud, Turcia; d) Uniunea Europeană prin reprezentantul Băncii Centrale europene și președinții ce conduc reuniunile; e) reprezentanții instituțiilor financiare cum sunt Banca Mondială, Fondul Monetar Internațional și altele.

¹ Raportul Băncii Mondiale: „Global Development Horizons. Multipolarity: The New Global Economy”, (Washington 17.05.2011) <http://www.worldbank.org> și <http://www.CIA.gov> The World Factbook (PIB A- PIB în funcție de paritatea puterii de cumpărare; PIB B- PIB în funcție de cursul de schimb)

B. Grupul BRICS

	Populație (milioane)	PIB (A) (miliarde \$)	PIB (B) (miliarde\$)	Creștere PIB 2010	Creștere PIB 2011(est)
Brazilia	203,4	2.172	2.090	7,5 %	3,8%
Rusia	142	2.223	1.465	4,0 %	4,3%
India	1.189	4.060	1.538	10,1 %	7,8%
China	1.336	10.090	5.878	10,3 %	9,1%
RSA	49	524	357,3	2,8 %	3,4%
	2.919,4	19.069	11.328,3	6,9%	5,68%

Ipoieza modificării balanței de putere economică la nivel global, devine mult mai credibilă dacă luăm în considerare și un alt raport al expertului Jim O'Neill intitulat "The Next 11: More than an Acronym" (2007), care atrage atenția asupra altor țări emergente cu un potențial demografic și cu rate de creștere economică între 4% și 7%, care nu fac parte din grupul BRICS: Coreea de sud, Mexic, Turcia, Indonezia, Iran, Pakistan, Nigeria, Filipine, Egipt, Bangladesh, Vietnam. În 2011, Jim O'Neill revine asupra acestui aspect atrăgând atenția asupra grupului de puteri emergente Mexic, Indonezia, Coreea de sud și Turcia (**MIST**), cu un potențial de investiție promițător și condiții favorabile de creștere economică:

C. Grupul MIST

	Populația (milioane)	PIB (A) (miliarde \$)	PIB (B) (miliarde \$)	Creștere PIB 2010	Creștere PIB 2011(est)
Mexic	113,7	1.567	1.039	5,4 %	3,8%
Indonezia	245,6	1.030	706,7	6,1 %	6,4%
Coreea de sud	48,7	1.459	1.007	6,1 %	4,5%
Turcia	78,7	960,5	741,9	8,9 %	6,6%
	486,7	5016,5	3494,6	6,5 %	5,32%

În rândul „emergenților” se evidențiază și alte state. Astfel, în America de sud se remarcă grupul format din Chile, Columbia și Peru, țări care spre deosebire de cele menționate, sunt în relații foarte bune de cooperare cu Statele Unite. În 2010, aceste țări au înregistrat rate înalte de creștere anuală: Chile 5,1%; Columbia 4,4%, iar Peru 8,7%.

Dacă luăm în considerare aportul economiilor considerate emergente împreună cu cele ce sunt în curs de dezvoltare, vom pune mai bine în evidență modificarea istorică în ce privește contribuția acestora la creșterea economică globală și modul în care au făcut față consecințelor crizei financiare și economice ce destabilizează lumea din 2008 până în prezent. Raportul Băncii Mondiale din septembrie 2011 exprimă această schimbare în cifre convingătoare¹:

	2009	2010	2011	2012 (est.)
Creșterea economică globală	-0,7 %	5,1 %	4,0 %	4,0 %
Aportul economiilor dezvoltate	-3,7 %	3,1 %	1,6 %	1,9 %
Aportul economiilor emergente și în curs de dezvoltare	2,8 %	7,3 %	6,4 %	6,1 %

¹ Raportul Băncii Mondiale: „Global Development Horizons. Multipolarity: The New Global Economy”, 17.05.2011, www.worldbank.org

Preponderența noilor puteri emergente în balanța demografică a lumii, contribuția lor semnificativă la depășirea actualelor dificultăți economice exercită un impact semnificativ în planul deciziilor politice ce privesc dezvoltarea. În rândul acestora, grupul BRICS printr-un anumit grad de coordonare politică, care deși nu are caracteristicile unui „bloc”, cum ar fi Uniunea Europeană sau alianța Nord Atlantică, este deosebit de activ promovând o nouă viziune în abordarea guvernanței globale.

3. Potențialul emergențelor.

Care sunt însă posibilitățile puterilor emergente de a fi ascultate, de a face ca punctele lor de vedere cu privire la modul în care să funcționeze lumea multipolară să fie luate în considerare ?

Robert Strausz-Hupé referindu-se la factorii ce contribuie la constituirea *potențialului de putere al unui stat sau a unei grupări de state*, avea în vedere poziția geografică, resursele naturale, populația și gradul ei de instruire, voința națională, calitatea instituțiilor publice. Plecând de la aceste precizări Strausz-Hupé considera că Statele Unite este puterea care dispune de acești factori în modul cel mai performant, și ca atare, un echilibru la nivel global ar putea fi realizat prin crearea unei federații mondiale condusă de Statele Unite, în calitatea de centru unic.¹ În contextul pierderii încrederii în capacitatea puterilor occidentale de a face față multiplelor turbulențe ce amenință stabilitatea economiei globale, evoluția sugerată de Robert Strausz-Hupé este doar *o posibilitate aflată în concurență cu alte posibilități ce aparțin, în prezent, puterilor emergente*.

Cu toate că după cinci secole de dominație colonială a puterilor occidentale, nivelul de trai al cetățenilor din țările emergente este încă departe de cel atins în metropolele occidentale, puterile emergente au devenit pe fondul declinului economic al țărilor occidentale *principala sursă a creșterii economice la nivel global și în consecință un factor decizional important în cadrul grupului G-20..*

Economiile emergente sunt un factor activ în economia mondială nu numai prin acțiunile comune ale grupului BRICS, ci și prin stabilirea unei diversități de alianțe și înțelegeri de grup între diferitele țări emergente. În afară de aceasta, există posibilitatea ca alte țări ce dețin piețe mari și ritmuri ridicate de creștere economică să colaboreze strâns cu grupul BRICS sau să intre în componența acestui grup, ceea ce ne permite să susținem că, *în prezent, s-a format un pol de creștere economică ce deține elementele necesare pentru a juca un rol politic și economic semnificativ la nivel mondial, concurând politica și activitățile economice ale puterilor occidentale*.

Grupul BRICS rămâne pentru moment „vârful de lance” al țărilor emergente și ca atare estimările privind tendința de creștere a PIB-ului pentru perioada 2010-2050, fără a lua în considerare posibilele cooperări sau alianțe între BRICS și alte mari piețe emergente, indică anul 2035 ca fiind momentul în care balanța se va modifica în favoare țărilor din grupul BRIC:²

	2010	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
G7	30.437	33.414	36.781	39.858	43.745	48.281	53.617	59.475	66.039
Bric	8.640	13.653	20.226	28.925	40.278	55.090	74.483	98.757	128.324

1 Robert Strausz-Hupé : *“The balance of tomorrow”*, G.P. Putnam’s Sons, N.Y. 1945

2 Goldman Sachs study : *„BRICS and Beyond”* , noiembrie 2007

În prezent, baza de plecare pentru calculul acestei tendințe s-a modificat. Astfel, nivelul PIB-ului pentru întregul grup BRICS luat în considerare a cunoscut o creștere semnificativă, el depășind nivelul estimat de 8.640, fiind undeva între 11,000 și 19.000 miliarde \$, în funcție de schema de calcul utilizată. De altfel, raportul Băncii Mondiale publicat la 11 septembrie 2011 estimează că între 2011 și 2025 media creșterii economice la nivel global se va situa pentru țările emergente în jurul valorii de 4,7% în timp ce media creșterii economice a țărilor dezvoltate va fi mult mai redusă, fiind estimată a fi de 2,3%. În aceste condiții, contribuția puterilor emergente la creșterea PIB-ului global de la 36%, cât este în prezent, se va situa în jur de 45-50%, sau mai mult. Tot în acest raport se consideră posibil ca „până în 2025 șase mari economii emergente Brazilia, China, India, Indonezia, Coreea de sud și Rusia vor contribui cu mai mult de jumătate la creșterea mondială”...¹

Estimările mult mai moderate ne prezintă ierarhia modificată a puterilor economice la mijlocul secolului XXI în felul următor: ²

	PIB 2010	miliarde \$		PIB 2050	miliarde \$
1	SUA	14.624	1	China	24.600
2	China	5.743	2	SUA	22.300
3	Japonia	5.391	3	India	8.200
4	Germania	3.306	4	Japonia	6.400
5	Franța	2.555	5	Germania	3.700
6	Marea Britanie	2.259	6	Marea Britanie	3.576
7	Brazilia	2.204	7	Brazilia	2.960
8	Italia	2.037	8	Mexic	2.810
9	Canada	1.564	9	Franța	2.750
10	Rusia	1.477	10	Canada	2.287

Unii experți avansează ideea mult mai radicală conform căreia modificarea ierarhiei puterilor economice se va produce mai repede și anume în 2016, când PIB-ul Chinei calculat în funcție de paritatea puterii de cumpărare va atinge nivelul de 19.000 \$, în timp ce PIB-ul SUA va fi de 18.800 \$.³

Potențialul de presiune al puterilor emergente a crescut mult pe plan internațional și datorită faptului că acestea au trecut relativ bine prin criza financiară din 2008-2010, iar acum pot face față crizei datoriilor suverane ale statelor occidentale, pentru că dispun de resurse importante pentru creditarea investițiilor interne și pe plan internațional. *Din acest punct de vedere, China a doua putere economică și comercială a lumii a devenit și o putere financiară de talie mondială, ceea ce modifică substanțial balanța capacității de creditare la nivel global*

În octombrie 2011, situația rezervelor valutare, în cifre rotunjite, arăta astfel⁴:

G-7	miliarde \$	BRICS	miliarde \$
Japonia	1.138	China	3.200
Germania	231	Rusia	510
Franța	182	Brazilia	352
Italia	170	India	312

¹ IBRD și World Bank: „Global Development Horizons. Multipolarity: The New Global Economy”, 17.05.2011, www.worldbank.org

² Raportul băncii britanice HSBC: „Lumea în 2050”

³ Ziarul financiar, 29 iunie 2011

⁴ Datele preluate din [www. CIA The World Factbook](http://www.cia.gov), actualizate din presa economică în octombrie 2011

Marea Britanie	114	Africa de Sud	50
Statele Unite	75		
Canada	64		
Total	1.974	Total	4.424

Nivelul mult mai scăzut al rezervelor valutare deținute de puterile occidentale din grupul G-7 în raport cu cele deținute de țările grupului BRICS, fără a mai lua în considerare și rezervele deținute de celelalte puteri emergente, sunt o dovadă a schimbărilor importante ce au loc la nivel global în planul raporturilor financiare. În timp ce puterile occidentale constrânse de presiunea crizei „datoriilor suverane” nu mai reprezintă o sursă sigură de creditare pentru țările aflate în dificultate, China împreună cu celelalte țări ale grupului BRICS utilizează importanțele lor rezerve valutare pentru ale investi în Uniunea Europeană, Africa și America de sud.

Un factor nu mai puțin important, îl reprezintă *succesiunea crizelor la intervale mici, care a împins economia și societatea din Statele Unite și U.E. într-o fază de instabilitate prelungită*. Pe acest fond, a crescut neîncrederea în capacitatea monedei americane de a mai îndeplini rolul unei monede de rezervă pe piața mondială. Puterile emergente exercită presiuni pentru a se pune capăt înțelegerilor privind regulile de funcționare ale pieței mondiale stabilite, după sfârșitul celui de al doilea război mondial, la Bretton Woods (Consensul de la Washington). Banca Mondială, confruntată cu dinamica reală a piețelor internaționale, a admis necesitatea unor modificări, fiind posibil ca *până în 2025, dominația dolarului ca monedă de rezervă internațională să fie înlocuită cu un sistem monetar tripolar constituit din dolar, euro și yuan.*¹

Cel mai spectaculos rezultat al puterilor emergente îl constituie însă ritmul înalt de dezvoltare, în contextul succesiunii unei crize financiare globale, a unor faze de recesiune și a actualei crize a datoriilor suverane ale statelor occidentale. Acest potențial economic și financiar, care a permis și anumite ameliorări ale stării sociale a populației din statele emergente, susține capacitatea de influență a puterilor emergente din cadrul reuniunilor G-20. *Evoluția socio-economică globală fiind însă un proces deschis, anumite interacțiuni din cadrul economiei internaționale pot bloca această ascensiune. China, în special, va resimți efectele restrîngerii piețelor externe și „supraîncălzirii” economiei. Cu toate acestea, există un interes deosebit pentru analiza resorturilor interne și externe care au permis reușitele economice și sociale ale „emergenților”, aspecte pe care le vom aborda într-un studiu aparte.*

BIBLIOGRAFIE

IBRD and The World Bank: „*Multipolarity: The New Global Economy*”, Washington D.C 2011

International Monetary Fund : „*World Economic Outlook: Slowing Growth, Rising Risks*”, Washington D.C. 2011

Joseph E. Stiglitz : „*Globalizarea. Speranțe și deziluzii*”, București: Ed. Economică, 2009

Joseph E. Stiglitz : „*În cădere liberă.. America, piața liberă și prăbușirea economiei mondiale*”, București:

Ed. Publica, 2010

¹ „Global Development Horizons. Multipolarity: The New Global Economy”, 17.05.2011, www.worldbank.org

Factorul Gorbaciov

■ ADRIAN POP

[National School for Political and Administrative Studies]

Abstract

Retrospectively, the study reviews the impact of Mikhail Gorbachev on the process of the breakdown of communism in East Central Europe and the end of the Cold War. It argues that Gorbachev combined the abandonment of the "Brezhnev doctrine" and the endorsement of a non-intervention policy in East European revolutions with a policy of discreet "constructive interference" for their speeding up. It also claims that a crucial element which led eventually to the end of the Cold War was the gradual Soviet-US rapprochement process, which culminated with the Malta summit in early December 1989.

Keywords

East European revolutions; Cold War; Gorbachev; non-intervention policy; Malta summit

Întemeiată pe reînnoita utopie a revenirii la preceptele leniniste fondatoare, acțiunea politică a lui Gorbaciov a fost cea de a doua încercare, după cea a lui Hrușciov, de renovare „de sus și din interior” a sistemului socialist, dar, spre deosebire de cea hrușciovistă, ea va precipita încheierea Războiului Rece și se va dovedi fatală imperiului sovietic și sistemului socialist în ansamblul său.

După cum observa filosoful francez Alexis de Tocqueville, pentru o guvernare proastă momentul cel mai periculos este acela când ea începe să se reformeze. Acțiunea politică a lui Gorbaciov nu a făcut excepție din acest punct de vedere. Când liderul sovietic a încercat o regenerare a sistemului, imperiul sovietic se afla deja într-o stază structurală care-l prăbușise în imobilism. Încercarea de transformare sistemică a lui Gorbaciov a condus nu doar la dezintegrarea elementelor pe care se întemeia sistemul politic sovietic și puterea sa imperială, ci și la dezmembrarea statului sovietic însuși. Momentul de turnură în cadrul acestui proces l-a reprezentat cea de a XIX-a Conferință a PCUS din vara anului 1988, când *dintr-un reformator al sistemului din interiorul său, Gorbaciov s-a metamorfozat într-un transformator sistemic al acestuia*¹. Ambasadorul american în capitala sovietică Jack Matlock se afla la Helsinki pen-

1 Archie Brown, *The Rise and Fall of Communism* (London: Vintage Books, 2010), 507.

tru a-l informa pe președintele Reagan asupra ultimelor evoluții din URSS înaintea vizitei sale la Moscova (29 mai-2 iunie 1988), când a primit pe fax recent publicatele „teze” ale Conferinței a XIX-a PCUS. Impresionat de determinarea Kremlinului de a respecta drepturile fundamentale ale cetățenilor sovietici și principii precum separarea puterilor în stat, independența justiției și prezumția de nevinovăție, Matlock a conchis că «ceea ce descriau „tezele” era ceva mai aproape de social-democrația europeană». Sintetizând conținutul noilor „teze”, Matlock i-a spus atunci președintelui Reagan că „dacă se dovedesc a fi reale, Uniunea Sovietică nu va mai putea să fie niciodată ceea ce a fost în trecut”¹.

Criticii și admiratorii lui Gorbaciov – deopotrivă – au atribuit roluri însemnate în explicarea impactului „factorului Gorbaciov” asupra proceselor care au dus la colapsul puterii sovietice în imperiul „interior” și cel „exterior” și încheierea Războiului Rece, inclusiv trăsăturilor personale de caracter ale lui Gorbaciov – încrederea în sine și optimismul, naivitatea, tendința de a acționa *ad hoc* și a amâna luarea deciziilor dificile, occidentalismul și aversiunea deopotrivă față de detaliile practice ale guvernării și utilizarea forței².

Tendința de a amâna l-a făcut, de pildă, să eșueze în implementarea la timp a reformelor economice de substanță, să îngăduie transformarea războiului din Afganistan, moștenit de la predecesorii săi, Brejnev și Andropov, în „războiul lui Gorbaciov”, și să-i îngăduie lui Boris Elțin să preia inițiativa politică în 1990-1991.

Naivitatea l-a făcut să nutrească iluzia că socialismul poate fi menținut în Europa de Est, iluzie reformistă care, la rândul său, l-a făcut să ignore semnalele alarmiste ce-i parveneau și chiar să privească cu simpatie procesul disoluției regimurilor comuniste. Aceeași naivitate l-a făcut ulterior să se încreadă în promisiunea făcută pe parcursul negocierilor „2+4”, care au condus la reunificarea Germaniei, că NATO nu se va extinde dincolo de frontierele Germaniei după terminarea Războiului Rece³.

În privința occidentalismului său, admiratorii săi externi au subliniat, pe bună dreptate, că Gorbaciov a fost primul lider sovietic care a acționat ca un autentic politician occidental, a captat atenția și bunăvoința opiniei publice occidentale la niveluri neatinse până atunci de vreun lider sovietic și a stabilit relații personale prietenești cu unii lideri occidentali importanți, între care cancelarul vest-german Helmut Kohl. Martor în octombrie 1988 al întâlnirii dintre Gorbaciov și Kohl, Anatoli Cerniaev a notat în jurnalul său: „Am simțit fizic că intrăm într-o nouă lume, în care lupta de clasă, ideologia și, în general, polaritatea și dușmănia nu mai sunt decisive. Iar ceva pan-uman preia controlul”⁴.

Referindu-se tot la occidentalismul lui Gorbaciov, detractorii săi subliniază, din nou nu fără dreptate, dependența sa psihologică crescândă de Occident. Confruntat cu o tot mai gravă criză de popularitate și legitimitate pe plan intern, datorită haosului economic și socio-politic tot mai accentuat, Gorbaciov s-a îndreptat către Vest pentru recunoașterea de care nu putea beneficia la el în țară, punând-o pe aceasta din urmă înaintea intereselor de stat ale Uniunii Sovietice⁵.

Pentru o justă evaluare a ponderii „factorului Gorbaciov” în prăbușirea comunismului în Europa Centrală și de Est și încheierea pașnică a Războiului Rece întrebarea corectă este *de ce aceste procese nu au avut loc mai devreme de 1989*. Răspunsul la această întrebare vizează mai multe aspecte. Înainte de toate este vorba de faptul

1 Jack F. Matlock, *Autopsy on an Empire: The American Ambassador's Account of the Collapse of the Soviet Union* (New York: Random House, 1995), 122.

2 Archie Brown, *The Gorbachev Factor* (Oxford: Oxford University Press, 1996), 383-384.

3 Vezi interviul lui Gorbaciov din *Daily Telegraph*, 7 mai 2008.

4 Vladimir M. Zubok, „New Evidence on the «Soviet Factor» in the Peaceful Revolutions of 1989”, *Cold War International History Project Bulletin*, 12/13 (2001): 9.

5 Zubok, *A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2007), 316-318.

că până la jumătatea anilor '80, Uniunea Sovietică nu a lăsat nici o clipă să se înțeleagă că prezervarea socialismului în Estul Europei ar fi negociabilă. Dimpotrivă, ori de câte ori s-a confruntat cu provocări la adresa statu quo-ului postbelic, URSS și-a manifestat prompt determinarea de a menține ferm controlul asupra sferei sale de hegemonie prin acțiuni în forță (1953, 1956, 1968) sau prin amenințări cu forța (1980-1981). Majoritatea societăților de tip sovietic din Europa de Est dispuneau de premise necesare abandonării comunismului cu mult timp înainte de 1989 și cu siguranță că l-ar fi și abandonat dacă nu exista determinarea sovietică fermă de a menține statu quo-ul postbelic. De aici rezultă logic că abandonarea de către Gorbaciov a „doctrinei Brejnev” – pretenția Uniunii Sovietice de a avea „dreptul și datoria” de a interveni în orice „țară frățescă” pentru a prezerva socialismul – a deschis calea unor mutații geopolitice, social-politice și ideologice rapide și de amploare pe continentul european¹. Pe de altă parte, este tot atât de adevărat că țările occidentale acceptaseră divizarea Europei încă înainte de începuturile Războiului Rece, în baza „acordului de procentaj” Churchill-Stalin din octombrie 1944, într-o perioadă când SUA erau mult mai puternice în raport cu Uniunea Sovietică decât la jumătatea anilor '80. Ori de câte ori au avut ocazia să-și aducă contribuția la subminarea activă a regimurilor comuniste est-europene în contexte favorabile de criză (1953, 1956, 1968), SUA s-au abținut să intervină, rezumându-se la condamnări retorice ale intervențiilor Uniunii Sovietice și sateliților săi care au pus capăt acestor crize – poziție care, în condițiile constrângerilor proprii erei nucleare – este, întrucâtva, de înțeles. În plus, Actul Final al CSCE din august 1975 consfințise oficial în planul relațiilor internaționale partajarea postbelică a Europei. De abia odată cu concesiile unilaterale ale lui Gorbaciov în relația strategică cu Occidentul, schimbarea calitativă a relațiilor Est-Vest și încheierea pașnică a Războiului Rece s-a transformat dintr-o posibilitate virtuală (ce existase, pentru scurt timp, și în 1953, după moartea lui Stalin!) în realitate concretă.

După cum remarca reputatul kremlinolog Archie Brown de la Universitatea Oxford, prin noul curs de politică externă pe care l-a impus Kremlinului, Gorbaciov „a făcut mai mult decât oricine altcineva pentru a pune capăt Războiului Rece dintre Est și Vest”². În doar câțiva ani, în perioada 1985-1988, raportarea postbelică tradițională a Kremlinului la Europa de Est ca și glaciș geopolitic și geostrategic al Uniunii Sovietice a fost înlocuită cu ideea integrării acestei arii în „casa comună europeană”. Deși nu era dispus să dezmembreze blocul sovietic ci, mai degrabă, să-l așeze pe baze principale mult mai solide, Gorbaciov recunoștea că schimbarea este inevitabilă, chiar și în sfera angajamentelor militare. În iulie 1987, Tratatul de la Varșovia a adoptat o nouă doctrină militară, care era o copie la indigo a noii doctrine militare sovietice. Noua doctrină stipula imposibilitatea victoriei într-un război nuclear și inutilitatea parității în armamentele strategice, zdruncinând astfel fundamentele ideologice și psihologice ale prezenței militare sovietice în Estul Europei³. La summitul Tratatului de la Varșovia din iulie 1988, Gorbaciov a împărtășit celorlalți lideri din blocul răsăritean convingerea Kremlinului că alianțele „nu sunt pe vecie”. La summitul de la București al Tratatului, în iulie 1989, el a precizat că viitoarele relații interaliatate se vor baza pe egalitate, independență și dreptul fiecărei țări de a-și elabora propria poziție politică, strategie și tactică fără amestecul din afară al vreunui alt partid⁴. Mai mult decât atât, sub impactul influenței decisive a lui Gorbaciov, summitul Tratatului de la Varșovia de la începutul lunii decembrie 1989 a declarat complet ilegală intervenția militară a trupelor aliate ale Pactului în august 1968, de-

1 Brown, *The Rise and Fall of Communism*, 522-523.

2 Brown, *The Gorbachev Factor*, 317.

3 Brown, *The Gorbachev*, 301.

4 Thomas Blanton, „When Did the Cold War End?”, *Cold War International History Project Bulletin*, 10 (1998): 184-187.

legitimând astfel întreaga conducere comunistă cehoslovacă, ce-și datora pozițiile intervenției.

Fără îndoială, *politica de neintervenție* a fost șansa forțelor politice reformatoare din Europa de Est. Cea dintâi distanțare publică a lui Gorbaciov față de „doctrina Brejnev” s-a produs cu prilejul reuniunii CAER din noiembrie 1986. Atunci secretarul general al PCUS a proclamat „independența fiecărui partid, dreptul său de a lua decizii suverane asupra problemelor dezvoltării în fiecare țară, responsabilitatea sa față de propriul popor” ca principii inalienabile ale relațiilor dintre statele socialiste¹. Dar prima declarație publică răspicată a abandonării „doctrinei Brejnev”, Gorbaciov a făcut-o în cuvântarea din 28 iunie 1988, la cea de a XIX-a Conferință a PCUS: „[...] impunerea dinafară – prin orice mijloace, nemaivorbind de mijloace militare – a unei structuri sociale, a unui mod de viață sau a unei politici face parte din arsenalul periculos al anilor trecuți. Suveranitatea și independența, drepturile egale și neamestecul devin norme recunoscute ale relațiilor internaționale [...] A te opune libertății de opțiune înseamnă a te plasa împotriva cursului obiectiv al istoriei însăși”². La vremea sa, declarația a trecut aproape neobservată. În schimb, extrem de mediatizată a fost declarația sa de la Națiunile Unite din decembrie același an, ca urmare a spectaculoaselor reduceri unilaterale de trupe anunțate de liderul sovietic, și mai puțin pentru reiterarea de către acesta a naturii constrângătoare a principiului libertății de opțiune. Ulterior, declarația oficială adoptată la întâlnirea anuală a liderilor est-europeni de la începutul anului 1989, stipula că: „Nici o țară nu are dreptul de a dicta evenimente într-o altă țară, să-și asume poziția de judecător și arbitru”³. Era avertismentul doar ușor voalat al Kremlinului dat liderilor est-europeni că de atunci înainte le revenea doar lor sarcina menținerii sau dobândirii sprijinului intern pentru regimurile pe care le conduceau.

Tot în ianuarie 1989, Gorbaciov a anunțat reducerea forțelor sovietice în Europa Centrală și de Est cu 14% și diminuarea producției de armamente cu 19% și a cerut Comisiei de Politică Externă a Biroului Politic al CC al PCUS, condusă de Aleksandr Iakovlev, să elaboreze împreună cu principalele *think tank*-uri sovietice scenarii privitoare la viitoarele evoluții din Estul Europei. Faptul că memorandumurile care i-au fost prezentate avertizau asupra posibilității unei reacții violente în lanț și imploziei blocului răsăritean în cazul unei intervenții sovietice în regiune nu a făcut decât să-i întărească convingerea necesității promovării politicii de neintervenție. De altminteri, Gorbaciov împărtășea cu Iakovlev și Șevarnadze convingerea că o intervenție sovietică nu numai că va afecta grav relațiile Est-Vest, ce tocmai se amelioraseră considerabil, dar va și conduce la consolidarea forțelor conservatoare din conducerea Uniunii Sovietice. Atunci când președintele Consiliului de Miniștri al Ungariei Miklós Németh l-a informat pe Gorbaciov, la 3 martie 1989, asupra deciziei de „a înlătura complet protecția electronică și tehnologică de la frontierele vestice și sudice ale Ungariei”, Gorbaciov nu a obiectat. Singurele cuvinte – esopice – pe care le-a rostit liderul sovietic în acel moment, când granițele Ungariei erau asaltate de cetățeni români și est-germani ce încercau să pătrundă ilegal în Occident, au fost: „Avem un regim strict al frontierelor, dar devenim mai deschiși”. Iar atunci când conducerea politică maghiară a trimis o notă ministrului sovietic de Externe Eduard Șevarnadze privitoare la înțelegerea convenită cu guvernul RFG (un milion de mărci sub formă de credite în schimbul deschiderii graniței pentru cetățenii est-

1 Hans-Hermann Hertle, „The Fall of the Wall: The Unintended Self-Dissolution of East Germany's Ruling Regime”, *Cold War International History Project Bulletin*, 12/13 (2001): 132.

2 Brown, *The Rise*, 524.

3 Peter Cipkowski, *Revolution in Eastern Europe: Understanding the Collapse of Communism in Poland, Hungary, East Germany, Czechoslovakia, Romania, and the Soviet Union* (New York: John Wiley & Sons, Inc., 1991), 11-12.

germani care se refugiau în Occident utilizând teritoriul maghiar), acesta a răspuns că: „aceasta este o problemă care privește Ungaria, RDG și RFG”¹.

Înțelegerea informală dintre cancelarul vest-german Helmut Kohl și Gorbaciov, parafată cu prilejul vizitei pe care acesta din urmă a făcut-o în perioada 11-15 iunie 1989 în RFG, a jucat un rol crucial în reunificarea pașnică ulterioară a Germaniei. Declarația comună dată publicității în urma vizitei sublinia „respectul pentru dreptul la autodeterminare națională” – o aluzie la faptul că URSS nu se va opune cu forța mutațiilor geopolitice atât din „imperiul exterior”, cât și din „imperiul interior”. La finele lui septembrie 1989, în urma întâlnirii pe care, la instrucțiunile lui Gorbaciov, ministrul sovietic de Externe Șevarnadze a avut-o cu omologii săi James Baker și Hans-Dietrich Genscher la Adunarea Generală a ONU de la New York, refugiaților est-germani din Praga și Budapesta li s-a permis staționarea temporară în sediile ambasadelor vest-germane din cele două capitale². Iar la începutul lui noiembrie 1989, când demonstrațiile din Leipzig și alte orașe est-germane au proliferat, Gorbaciov a lăsat să se cunoască faptul că luase legătura telefonic personal cu comandantul trupelor sovietice din Germania Răsăriteană, cerându-i să mențină trupele în cazărmi³.

Politica de neinterventie nu a însemnat însă cătuși de puțin abținerea lui Gorbaciov de a influența în direcția dorită – direct sau indirect – cursul evenimentelor în Europa de Est. Prin intermediul lui Iakovlev, la sfârșitul anului 1988 liderul sovietic le-a cerut celor cehoslovaci să înceteze să bruieze postul de radio *Europa Liberă*, pentru a se conforma prevederilor Actului Final al CSCE de la Helsinki (1975). În urma acestui demers, de la începutul anului 1989, cuvintele lui Havel au putut fi auzite de către ascultătorii cehi. O altă „interferență constructivă” a liderului sovietic în afacerile Cehoslovaciei a fost „recomandarea” fermă pe care Moscova a făcut-o autorităților de la Praga, după reprimarea brutală a demonstrației studentești din 17 noiembrie 1989, de a nu folosi forța pentru a calma protestele opoziției⁴. În general însă, sprijinul logistic pentru oponenții forțelor politice conservatoare din Europa de Est a fost discret. În cazul Bulgariei, discreția a fost atât de mare încât despre acțiunile energice ale ambasadei sovietice din Sofia de sprijinire a complotului anti-Jivkov nu a știut până în ultima clipă nici măcar rezidentul KGB în Bulgaria⁵.

Pentru a crea un curent favorabil politicii de *perestroika* și *glasnost* și a înfrânge opoziția celor care se opuneau proceselor reformatoare în blocul răsăritean, Gorbaciov a utilizat o dublă strategie. La o consfătuire restrânsă din martie 1988, la care au participat doi din principalii exponenți ai reformei, Eduard Șevarnadze și Aleksandr Iakovlev, a fost elaborată o nouă strategie de dinamizare a societății, axată pe formarea și promovarea unor formatori de opinie favorabili reformelor din rândurile intelectualității în general, și a celei disidente în special. Noua strategie, ce-și găsea corespondențe în strategia fronturilor populare, promovată de Kremlin în perioada interbelică, a dat roade în majoritatea țărilor socialiste, în avangarda mișcărilor reformatoare plasându-se exponenți de frunte ai intelectualității. Complementar acestei strategii, serviciile de informații sovietice au penetrat organele de securitate ale țărilor socialiste, diminuându-le sau chiar anulându-le capacitatea de reacție față de mișcările opoziției. La reuniunile periodice ale șefilor serviciilor secrete din țările blocului răsăritean, reprezentanții Uniunii Sovietice acreditau

1 Vladislav M. Zubok, „New Evidence on the «Soviet Factor» in the Peaceful Revolutions of 1989”, 12.

2 Zubok, *A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, 322.

3 Cipkowski, *Revolution in Eastern Europe*, 162-163.

4 Jacques Lévesque, *The Enigma of 1989: The USSR and the Liberation of Eastern Europe* (Berkeley: University of California Press, 1997), 186.

5 Jordan Baev, „1989: Bulgarian Transition to Pluralist Democracy”, *Cold War International History Project Bulletin*, 12/13 (2001): 166.

ideea conform căreia sistemul socialist nu este imuabil, iar tensiunile manifestate în cadrul său pot fi surmontate prin politica de *perestroika* și *glasnost*¹.

Gorbaciov știa prea bine că pentru a asigura eficacitatea deplină a demersurilor sale, se impunea o relaxare a tensiunii militare în Europa. Până în 1988, strategia sa a fost de „ocolire a americanilor” și îmbunătățire a relațiilor cu membrii europeni ai NATO, sperând, cu naivitate, că reducerile unilaterale de trupe sovietice ar putea conduce la apariția de fricțiuni și diviziuni în cadrul NATO². Această strategie nu a dat însă roade, vest-europenii dând semnale clare că sunt dispuși să pună capăt Războiului Rece doar cu consimțământul americanilor. Începând din a doua jumătate a anului 1988, pe măsură ce dificultățile interne se accentuau, Gorbaciov și apropiații săi au realizat că *dacă doreau să se mențină la putere și, totodată, să mențină statutul de mare putere al Uniunii Sovietice, o apropiere de SUA era imperativă*. Semne simptomatice ale acestei noi viziuni rămân vizita președintelui Reagan la Moscova în vara anului 1988, care a marcat *sfârșitul psihologic al Războiului Rece* și discursul lui Gorbaciov în fața Adunării Generale a ONU din decembrie același an, ce a marcat *sfârșitul său ideologic*. Comentând la 21 ianuarie 1989, în fața Biroului Politic, ideea unui *condominium URSS-SUA asupra Europei*, ce i-a fost sugerată de Henry Kissinger cu prilejul recente sale întâlniri cu membrii Comisiei Trilaterale³, Gorbaciov a spus: „Ar trebui să lucrăm și asupra acestui registru de probleme, dar în așa fel încât să nu transpire, pentru că în Europa ei se tem cel mai mult de ceea ce ei înțeleg că înseamnă summitul de la Reykjavik”, respectiv o „conspirație între URSS și SUA pe seama Europei”⁴.

Pe parcursul a mai puțin de un an, Gorbaciov și apropiații săi „au lucrat” intens la materializarea ideii. Începând din septembrie 1989, ministrul sovietic de Externe Șevarnadze a dezvoltat o relație personală amicală cu secretarul de stat american James Baker. În cele din urmă, încrederea și respectul reciproc dintre liderii celor două superputeri, ce au furnizat liantul psihologic al procesului de reunificare pașnică a Europei, aveau să fie consolidate la summitul istoric de la Malta (2-3 decembrie 1989). În largul coastelor insulei Malta, liderul american a fost foarte mulțumit să vadă că omologul său sovietic era interesat de cooperarea sovieto-americană în transformarea Europei și a lumii, confruntate cu provocări noi. Punctând câteva din aceste noi provocări – regruparea forțelor pe plan mondial, transformările din Europa de Est, problemele economice și de mediu – liderul sovietic a ridicat problema rolului SUA și URSS în aceste schimbări. Exprimând convingerea conducerii sovietice că „SUA și URSS sunt pur și simplu «condamnate» la dialog, coordonare și cooperare”, Gorbaciov concluziona cu formula sugerată anterior de Kissinger: „Toate acestea înseamnă că propunem un condominium sovieto-american. Vorbim despre realități”⁵. Atunci când însă Bush a abordat problema „exportului de revoluție” și a prezenței sovietice nu doar în Europa de Est, ci...America Centrală, Gorbaciov a fost surprins, asigurându-l pe omologul său american că „nu urmărim nici un țel în America Latină. Nu dorim capete de pod sau puncte întărite acolo”⁶. La sfârșitul summitului, purtăto-

1 Ioan Scurtu, *Revoluția Română din decembrie 1989 în context internațional* (București: Editura Enciclopedică și Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, 2006), 44-45.

2 Anatoly Dobrynin, *In Confidence* (New York: Times Books, 1995), 570.

3 În acel moment Comisia Trilaterală era alcătuită din secretarul de stat al SUA Henry Kissinger, președintele Franței Valéry Giscard d'Estaing și primul ministru al Japoniei Yasuhiro Nakasone.

4 „Anatoly Chernyaev's Notes from the Politburo Session, 21 January 1989”, *Cold War International History Project Bulletin*, 12/13 (2001): 16-17. Vezi și Scurtu, *Revoluția Română din decembrie 1989 în context internațional*, 316.

5 „At Historic Crossroads: Documents on the December 1989 Malta Summit”, *Cold War International History Project Bulletin*, 12/13 (2001): 233.

6 *At Historic*, 234. Vezi și George Bush, Brent Scowcroft, *A World Transformed* (New York: Vintage Books, 1998), 165.

rul de cuvânt al Ministerului sovietic de Externe, Ghenadi Gerasimov avea să declare: „Am îngropat Războiul Rece pe fundul Mării Mediterane”¹.

Ca produs politic al unui fost șef al serviciilor secrete sovietice (Andropov), Gorbaciov a înțeles că „un condominiu sovieto-american” impunea și o colaborare punctuală limitată, pe probleme de interes comun, a KGB și GRU, cu serviciile de informații americane, care să complementeze contactele serviciilor secrete sovietice cu cele ale marilor puteri europene din cadrul NATO, realizate începând din 1986². Așa se face că reacția serviciilor de informații sovietice la crearea în 1989, de către Departamentul de Stat, prin CIA, a structurii informative denumite *Trust Organization*, ce reunea defectori din URSS, Polonia, Cehoslovacia și România – între care și fostul general de securitate Ion Mihai Pacepa – a fost pozitivă. *Trust Organization*, ce-și avea sediul central în California și filiere în Austria și RFG, trebuia să declanșeze și sprijine mișcările disidente din țările socialiste, să organizeze și dirijeze activitățile informative în rândul emigrației originare din aceste țări și să inițieze acțiuni împotriva statelor socialiste prin intermediul unor elemente din rândurile emigrației sau disidenților. O notă a Centrului de Informații Externe (CIE) din 14 noiembrie 1989 consemna contribuția organizației ce grupa foștii transfugi din blocul răsăritean la destabilizarea situației politice din Polonia, Ungaria și RDG, precizând că în perioada imediat următoare acțiunile sale se vor concentra pe România și Cehoslovacia³. Modul cum s-au desfășurat evenimentele din noiembrie-decembrie 1989 de la Praga și București, fac extrem de credibilă ipoteza că *Trust Organization* a jucat un rol însemnat în provocarea și dirijarea lor⁴. Iar aceasta cu atât mai mult cu cât exista un *modus operandi* destul de clar pentru operațiunile serviciilor secrete pentru instaurarea unor democrații controlate în Europa de Est, pe care colaborarea dintre serviciile sovietice și americane l-ar fi putut lua drept ghid. Este vorba despre un plan al KGB pus la punct încă din anii 1958-1960, care a parvenit CIA-ului în 1982 și care a fost făcut public într-o carte publicată de fostul maior KGB defector Anatoli Golițin doi ani mai târziu. Cartea dezvăluia un „mecanism al înșelătoriei” prin care „liberalizarea” și democratizarea” urmau a fi impuse de sus, de către elitele fostelor partide comuniste, controlate de agenții KGB din rândurile intelectualității și tehnocraților, proces în cadrul căruia „revoluția controlată” din România ar fi avut rolul „de a conferi credibilitate precedentelor pașnice și unor mai puțin credibile mișcări politice”⁵.

BIBLIOGRAFIE

*** „At Historic Crossroads: Documents on the December 1989 Malta Summit”, *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 12/13, Fall/Winter 2001.

*** „Anatoly Chernyaev's Notes from the Politburo Session, 21 January 1989”, *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 12/13, Fall/Winter 2001.

BAEV, Jordan, „1989: Bulgarian Transition to Pluralist Democracy”, *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 12/13, Fall/Winter 2001.

BLANTON, Thomas, „When Did the Cold War End?”, în *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 10, March 1998.

1 Brown, *The Rise*, 602.

2 Andrei Păsăreanu, *Demers către adevăr. România decembrie 1989. O altă analiză a evenimentelor* (București: Editura Fundației Culturale Gheorghe Marin Speteanu, 2008), 57.

3 Constantin Sava, Constantin Monac, *Adevăr despre decembrie 1989. Conspirație, diversiune, revoluție. Documente din Arhivele Armatei* (București: Editura Forum, 1999), 15.

4 Cristian Troncotă, *Duplicarii, O istorie a Serviciilor de Informații și Securitate ale regimului comunist din România* (București: Editura Elion, 2003), 124-125.

5 Apud Emil Constantinescu, *Adevărul despre România (1989-2004)* (București: Editura Universalia, 2004), 151.

BROWN, Archie *Gorbachev Factor*, Oxford: Oxford University Press, 1996.

BROWN, Archie, *The Rise and Fall of Communism*, London: Vintage Books, 2010.

CONSTANTINESCU, Emil, *Adevărul despre România (1989-2004)*, București: Editura Universalia, 2004.

CIPKOWSKI, Peter, *Revolution in Eastern Europe: Understanding the Collapse of Communism in Poland, Hungary, East Germany, Czechoslovakia, Romania, and the Soviet Union*, New York: John Willey & Sons, Inc., 1991.

DOBRYNIN, Anatoly, *In Confidence*, New York: Times Books, 1995.

HERTLE, Hans-Hermann, „The Fall of the Wall: The Unintended Self-Dissolution of East Germany's Ruling Regime”, *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 12/13, Fall/Winter 2001.

LEVESQUE, Jacques, *The Enigma of 1989: The USSR and the Liberation of Eastern Europe*, Berkeley: University of California Press, 1997.

MATLOCK, Jack F., *Autopsy on an Empire: The American Ambassador's Account of the Collapse of the Soviet Union*, New York: Random House, 1995.

PASAREANU, Andrei, *Demers către adevăr. România decembrie 1989. O altă analiză a evenimentelor*, București: Editura Fundației Culturale Gheorghe Marin Speteanu, 2008.

SAVA, Constantin, Monac, Constantin, *Adevăr despre decembrie 1989. Conspirație, diversiune, revoluție. Documente din Arhivele Armatei*, București: Editura Forum, 1999.

BUSH, George, Scowcroft, Brent, *A World Transformed*, New York: Vintage Books, 1998.

SCURTU, Ioan, *Revoluția Română din decembrie 1989 în context internațional*, București: Editura Enciclopedică și Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, 2006.

TRONCOTA, Cristian, *Duplicitarii, O istorie a Serviciilor de Informații și Securitate ale regimului comunist din România*, București: Editura Elion, 2003.

ZUBOK, Vladislav M., *A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2007.

ZUBOK, Vladislav M., „New Evidence on the «Soviet Factor» in the Peaceful Revolutions of 1989”, *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 12/13, Fall/Winter 2001.

The Romanian Civil War:

A Theoretical Discussion On The Proximate Causes of Violence¹

■ ALEXANDER GHALEB

[National Defense University, USA]

Romania has just lived a trauma, the communist totalitarianism, and this is a chance for historians to assume a role of cultural therapy, teaching people to come to terms with the past.²

Adrian Cioflanca

Abstract

The paper is a theoretical account of the Romanian Revolution viewed from the eyes of an American international security strategist who recounts his childhood in Romania. The author believes that the unresolved nature of the violence during the revolution discouraged many historians and political scientists from applying genuine theoretical foundations to the study of a sustained conflict that resulted in 1,104 official deaths and 3,352 wounded. Ultimately, the author suggests, the proximate causes of the violence in 1989 provide sufficient evidence to define the revolution as a coup related civil war. The fact that a conflict that meets the casualty element of the civil war definition does not attract the attention of the academia is an injustice not only against the families of the victims of the conflict, but also against the study of contemporary history itself.

Keywords

Romanian Revolution; Cold War;
Political Violence

I. Introduction

I was only seven years old when the Berlin Wall collapsed, on November 9, 1989. That same day, my grandfather, a retired Colonel in a special counter-intelligence unit, and one of the many former national security advisers to Nicolae Ceausescu, was asked to report to the Department of Defense for an emergency top-level meeting.³ Having spent the following weekend with my grandparents in Bucharest, I remember my grandfather whispering to my grandmother: „There’s going to be a revolution.”

1 The opinions and conclusions expressed herein are those of the individual student author and do not necessarily represent the views of the National Defense University, the United States Department of Defense or any other governmental entity. References to this study should include the foregoing statement.

2 Adrian Cioflanca, „Politics of Oblivion in Post-Communist Romania,” *Romanian Journal of Political Science* 2, no. 2 (2002), 93.

3 This was highly unusual, especially since my grandfather fell out of grace with Ceausescu in 1987, when my grandmother, a former President of the Women in the Council of Ministers—who looked like she could be the twin sister of the great American actress Elizabeth Taylor—was identified as an ethnic Hungarian with „dangerous” ties to the Soviet Union.

The „Romanian Revolution” of December 1989 is „the most dramatic and important event in recent Romanian history.”¹ Yet, almost a quarter of a century later, it remains also „the greatest enigma of Romanian history.”² Unfortunately, the „unresolved nature”³ of the Romanian 1989 conflict discouraged many historians and political scientists from applying genuine theoretical foundations⁴ to the study of a sustained conflict that resulted in 1,104 official deaths and 3,352 wounded.⁵ The fact that a conflict that meets the casualty element of the civil war definition does not attract the attention of the academia is an injustice not only against the families of the victims of the conflict, but also against the study of contemporary history itself. Without a clear and accurate interpretation of the events that unfolded in Romania in December 1989, it is impossible to fully understand the complexity of the events that led to the fall of communism in Eastern Europe, and to the end of the Cold War.

Romania was the only Eastern-bloc country where the transition from communism to democracy was preceded by the use of force. To this day, I still dream about staying motionless next to my grandparents in front of a firing squad of so called revolutionaries; listening to my grandmother plead in Russian for our life. Perhaps, the Moldavian (Russian) officer felt pity for us when he called off his men, or perhaps, it was all just a bad dream.⁶ At last, I heard my grandfather shout: „Ionut, get in the car!” Not a word was spoken until we reached our destination. There, my grandfather turned around and said: „Not a word to your father about this! Or you will never see me again!”

I must admit, however, that knowing the truth about the Revolution is not only important to me as an orphan, but also to me as an international security strategist. By analyzing the origins of the Romanian Revolution apart from the other 1989 Revolutions of Eastern Europe (particularly, those of the Soviet satellite states: Poland, Hungary, East Germany, Bulgaria, and Czechoslovakia), we may gain insight into the parameters that made the difference between a peaceful and a violent revolution. In order to make this distinction, the following questions must be answered: Why did Ceausescu think that his political survival was worth shedding blood for, while other Eastern and Central European communist leaders like Jaruzelski, Grósz, Krenz, Zhivkov, and Husák peacefully resigned their positions? What was the „strategic dilemma”⁷ that led to violence in Romania? Was the use of violence the result of information failures? Finally, did Ceausescu believe that preemptive force was necessary; and if he did, who or what was Ceausescu afraid of?

Scandalously, most of the interpretative Romanian and French literature on the Romanian Revolution⁸ leaves all these questions of extreme importance unanswered. In an attempt to address the „many doubts”⁹ regarding the exact nature of the events that unfolded in Romania in December 1989, this paper will focus

1 Richard Andrew Hall, „The Uses of Absurdity: The Staged War Theory and the Romanian Revolution of December 1989,” *East European Politics & Societies* 13, no. 3 (Fall, 1999), 501.

2 Peter Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989* (London: Cornell University Press, 2005), 3.

3 Daniel Brett, „The Romanian Revolution of December 1989,” *Slovo* 20, no. 2 (October, 2008), 152.

4 Milena Marin, „The Romanian Revolution of December 1989,” *Romanian Journal of Political Science* 8, no. 1 (Spring, 2008), 79.

5 Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, 97.

6 The „Soviet tourists” conundrum remains unexplained until today; despite police records pinpointing their presence in Timisoara two days before demonstrations erupted; and also in Bucharest starting with December 20.

7 Stefan Wolff, *Ethnic Conflict: A Global Perspective* (Oxford: Oxford University Press, 2006), 73.

8 Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, 2.

9 Marin, *The Romanian Revolution of December 1989*, 79.

only on identifying the proximate causes (that enabled the outbreak of violence)¹ as opposed to focusing on the underlying causes of the conflict (which are necessary conditions, but not sufficient to explain the outbreak of violence).² The distinction between proximate and underlying causes is required to determine why, despite similar social, political, economic and structural conditions throughout Eastern and Central Europe, only in Romania grievances led to a violent civil war.

II. The Stages of the Romanian Revolution

The Romanian Revolution started in Timisoara on December 15, 1989.³ Academic papers, however, rarely focus on this initial phase of the revolution. Siani-Davies writes only one sentence on this phase: „It started as a small-scale protest against a clumsy attempt by the authorities to evict a dissident priest, Laszlo Tokes, from his residence.”⁴ Revolutionary Silviu Brucan (a veteran Stalinist)⁵ also dedicates this phase only one sentence: „news of the bloody repression in Timisoara on the night of 16 December spread all over Romania and abroad.”⁶

Between December 16 and December 22 „the revolution was spreading like a brush fire across towns and cities across the Banat and Transylvania,”⁷ with armed confrontations against the communist regime in major cities like Cluj-Napoca, Arad, Sibiu, and Brasov. While these clashes are mentioned in academic literature, scholars almost never focus on these events when they analyze the revolution. No scholar bothered to answer why 118 were people⁸ were killed in Timisoara alone. Instead, scholars like Siani-Davies insisted that the capital should be regarded as „the main set of the disturbances.”⁹

The „documented” revolution starts on December 22, when Nicolae and Elena Ceausescu fled Bucharest with a military helicopter (as demonstrations erupted in Bucharest).¹⁰ An hourly account of the events in this phase is made available in much of the academic literature. The Army takes the side of the people, and chooses the political entrepreneur (and former head of the Romanian Young Communist League),¹¹ Ion Iliescu – and his National Salvation Front – to officially represent the revolutionaries. Near midnight, 22 December, Ion Iliescu appears on television for the first time to declare the National Salvation Front as the spearhead of the Revolution.¹² Urban guerrilla warfare¹³ is now waged in all major cities until 25 December, when Nicolae and Elena Ceausescu are sentenced to death following a mock trial organized by a military tribunal. The couple is executed that same day, and video of the execution is shown repeatedly on TV.

1 Wolff, *Ethnic Conflict: A Global Perspective*, 70.

2 Ibid., 68.

3 Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, 1.

4 Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, 1.

5 Bryan Demchinsky, „How the Romanian Revolution was Betrayed,” *The Gazette (Montreal, Quebec)* August 10, 1991.

6 Silviu Brucan, *The Wasted Generation. Memoirs of the Romanian Journey from Capitalism to Socialism and Back*. (San Francisco, California: Westview Press, 1993), 168.

7 Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, 82.

8 „Romania Marks 20 Years since Anti-Communist Revolt,” *The New Zealand Herald* December 17, 2009.

9 Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, 82.

10 At that very moment, my grandfather received a phone call that certain elements of the military wanted to identify my grandfather's car as the vehicle Ceausescu attempted to escape in.

11 Demchinsky, *How the Romanian Revolution was Betrayed*, C3/BREAK.

12 Brucan, *The Wasted Generation. Memoirs of the Romanian Journey from Capitalism to Socialism and Back*, 175.

13 Brucan, *The Wasted*, 176.

Christmas has never been the same for me since that day. I remember watching the execution on TV from my grandparents' vacation house outside of Bucharest. My grandmother ordered me to get out of the room as the execution aired, but my grandfather insisted that it is important for me to stay and watch. After the killing, my grandfather faced my grandmother and said: „It's over; the traitors won. God help us all!“ My grandparents never disposed of their Communist ID cards; hoping that one day Communism will return to Romania. They always proclaimed Ceausescu's innocence. A decade after the revolution I remember my grandmother say „Ceausescu would have never ordered the death of the people, unless he was misguided in doing so.“

III. Redefining the Romanian Revolution as a Civil War

War kills people, destroys resources, retards economic development, ruins environments, spreads disease, expands governments, militarizes societies, reshapes cultures, disrupts families, and traumatizes people.¹

Jack Levy and William Thompson

To understand the motivations behind Ceausescu's decision to engage in violence rather than resign to domestic pressures, or seek mutual settlement (like other communist leaders in Eastern Europe have done), it is necessary to first look at the nature of the violence during the revolution. The goal here is to determine whether „the most violent of the events that transformed Eastern Europe in 1989“² can be categorized as part of a civil war.

This categorization is important, because most scholars do not recognize the Romanian Revolution as a civil war; making this conflict an irrelevant subject in the study of warfare outside of Romania. For example, Harbom and Wallensteen³ wrongfully classify the Romanian Revolution as a minor armed conflict (citing between 25 and 999 battle-related deaths for the duration of the conflict). While scholars like Harbom and Wallensteen are right to classify the Romanian Revolution as an armed conflict (defined as „a contested incompatibility that concerns government and/or territory where the use of armed force between two parties, of which at least one is the government of a state, results in at least 25 battle-related deaths“),⁴ they are wrong when they classify the conflict as minor.

A closer look at Harbom and Wallensteen's dataset indicates that the start date used (the date of the first battle-related death in the conflict) was December 22, 1989, which represents the onset of violence in Bucharest. The problem with this date is that the 978 revolutionaries arrested in Timisoara alone before demonstrations erupted in Bucharest (as reported by the Military Court of Timisoara),⁵ and the 162 deaths and 1,101 wounded in Banat and Transylvania between December 16 and December 22⁶ cannot be overlooked in the study of the revolution. Harbom and Wallensteen's conclusion is thus flawed because the data they used was inconsistent with the facts of the revolution; a situation that, I hope, will be rectified in the future.

Given the changing nature of warfare in the contemporary security environment, I use Levy and Thompson to define war as „sustained, coordinated violence

1 Jack Levy and William Thompson, *Causes of War* (Malden, MA: John Wiley & Sons, Ltd., Publication, 2010), 11.

2 Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, 2.

3 Lotta Harbom and Peter Wallensteen, „Armed Conflicts, 1946–2009,” *Journal of Peace Research* 47, no. 4 (2010), 501–509.

4 Lotta, *Armed Conflicts*, 510/509.

5 Ministerul Public Parchetul Militar Timisoara, Nr. 135/C/1994, August 22, 1994.

6 Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, 97.

between two political organizations.”¹ In order for the Romanian Revolution to be categorized as a civil war, two questions must be answered: first, whether the violence was coordinated and sustained; and second, whether it was between two political organizations.

An armed conflict between two political organizations: One of the difficulties in defining the Romanian Revolution as a civil war lays in the failure to identify the two political organizations involved in the onslaught. This is perhaps due to the failure of the National Salvation Front to take responsibility as the leader of the revolutionaries in the early stages of the revolution. The other side is clearly identified as the ruthless Securitate (the state’s secret police dubbed as ‘the terrorists’).² However, if the statements of General Militaru are true, and the National Salvation Front began its existence six months prior to the revolution,³ then, unquestionably, the Romanian Revolution was a conflict between two political organizations.

The coordinated and sustained violence argument: If we use the „Correlates of War Project” criterion of 1000 battle deaths to determine the „sustained” element of the definition of war;⁴ then the Romanian Revolution fits this criterion. With 1,104 official deaths in just 10 days,⁵ the Romanian Revolution crosses the threshold of violence required to be a civil war (by 104 deaths). One must recognize, however, that it is very unusual for a civil war to be fought in only 10 days. Recent studies show, however, that „civil wars arising out of coup attempts and popular revolutions are usually quite brief.”⁶ The challenge here will be to define the Romanian conflict as a coup-related civil war or a popular revolution (classifications that cannot be made without clear knowledge of the proximate causes).

It is, however, a fact that between December 16 and December 25, both sides employed a regular and coordinated use of force of significant magnitude. To start with, Ceausescu ordered the Army to suppress the protests in Timisoara. In response, the National Salvation Front stormed the National Television Building, and began coordinating the revolution live, on TV.

IV. A Levels of Analysis Approach to the Romanian Civil War Theory A: A Third Level Argument. Romania as the Center Stage of the Soviet’s Demise And the Soviet Dniester Plot to Assassinate Ceausescu

*We have to work in complete unity and with determination against all of those who are trying to weaken the strength and unity of our nation and who are in the service of various espionage services and imperialist circles to divide Romania again and to subjugate our people.*⁷

Nicolae Ceausescu’s Last Speech

After the fall of the Berlin Wall in November 1989, the „Romanian Revolution” is the single most important event in Eastern Europe that hinted to the inability

¹ Levy and Thompson, *Causes of War*, 3.

² Hall, *The Uses of Absurdity: The Staged War Theory and the Romanian Revolution of December 1989*, 505.

³ Brucan, *The Wasted Generation*, 172.

⁴ Levy and Thompson, *Causes of War*, 10.

⁵ Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, 97.

⁶ James D. Fearon, „Why do some Civil Wars Last so Much Longer than Others?” *Journal of Peace Research* 41, no. 3 (May, 2004), 277.

⁷ Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, 85.

of the Soviet Union to control its Satellite States. A non-Communist government had already been elected in Poland in September 1989; and on December 10, President Gustáv Husák of Czechoslovakia resigned, after he appointed a non-Communist government to run his country. However, despite the events in Poland and Czechoslovakia, it was still uncertain whether the USSR would allow its satellites to ally themselves with the West.

For half of the 20th century, the Cold War „shaped both international and domestic politics and cultures.”¹ During this time, the Warsaw Pact coerced the Soviet Satellites to remain unswerving supporters of the Kremlin; fact proven by USSR’s repression of the Prague Spring, followed by the Warsaw Pact invasion of Czechoslovakia in 1968. The fact that the Soviet Union did not intervene militarily to suppress the Revolution in Romania clearly indicated to the West the demise of the Warsaw Pact, and that the Cold War was over. Shortly after the Romanian Revolution, Brezezinski wrote that „we no longer can dismiss the possibility that a Romanian-type situation might arise from some major economic crisis or some major incident or some major collision.”² In other words, it was just a matter of time until the Soviet Union was going to collapse (either peacefully, or by force).

There are many Romanian and French scholars today, however, who insist that the USSR did in fact intervene in Romania, and that the Romanian Revolution was in reality a Russian-planned „coup d’état.”³ Classified as „conspiracy theorists,” authors like the former General Ion-Mihai Pacepa, and to a certain extent even Siani-Davies, focus on the fact that „the events of December 1989 cannot be divorced from the other Eastern European revolutions of that year and the breakup of the Soviet bloc.”⁴ General Pacepa, takes this theory a step further, and believes that the systemic level did not only provide „the permissive international context required”⁵ for the success of the revolution; but also played an active role in both the planning and execution of the revolution – a claim that I have found is neither entirely true; nor entirely false.

After my personal interaction with General Pacepa in the fall of 2010 – when I was deeply humbled by his willingness to assist me in better understanding the events and processes that made the revolution possible – it became very hard for me to completely dismiss many of his theories, despite the fact that I generally disagree with the sequence of events that he has previously written about.⁶ While I have found incongruous Pacepa’s views that the revolution was a Russian plot to remove Ceausescu from power, his theory finds a lot of support in Bachman’s account that Ceausescu’s Stalinist philosophy „conflicted with Gorbachev’s program of Glasnost (openness) and Perestroika (restructuring).”⁷ It is indeed true that Ceausescu was an open detractor of Gorbachev’s foreign policy, and was actively and openly striving to build alliances with other communist countries that opposed both Soviet open-

1 Levy and Thompson, *Causes of War*, 1.

2 Zbigniew Brezezinski, „The Soviet Union : Three Scenarios,” *U.S. News & World Report*, April 23, 1990, 48.

3 Hall, *The Uses of Absurdity: The Staged War Theory and the Romanian Revolution of December 1989*, 505.

4 Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, 45.

5 Siani-Davies, *The Romanian*, 45.

6 General Pacepa’s contribution to this essay rests more in understanding the personalities of the people that Ceausescu surrounded himself with—the security strategists involved in the decision making process during the revolution—than in drawing a clear picture of the actual events that occurred during the revolution.

7 Ronald Bachman, *Romania: A Country Study* (Washington, D.C.: Library of Congress, 1991), 240.

ness and restructuring plans.¹ I further understand where Pacepa is coming from: as early as 1988, Michael Ledeen – who has been a great inspiration to me throughout my time as a former military intelligence officer – and General Pacepa predicted that the Kremlin would replace Ceausescu with its own puppet (also citing Ceausescu's opposition to Glasnost and Perestroika as the main reason).² Despite this, there is no evidence to suggest that the Soviets were responsible for the planning and execution of the revolution. This being said, it is clear, however, that Ceausescu – just like Pacepa – believed that Soviet spies played a major role in inciting violence during the first days of the revolution. They very well might have.

Ceausescu himself stated that the revolution was the product of „various espionage services.”³ Conspiracy theorists point out that he feared a Russian invasion more than he feared NATO. One scholar wrote that, for Ceausescu, „the clearest threat was a Soviet or Warsaw Pact intervention in Romania similar to what occurred in Czechoslovakia in 1968.”⁴ General Pacepa, the highest-ranking intelligence officer that ever defected from a communist country, also acknowledged these fears. Pacepa describes most of the revolutionaries, to include Iliescu, not as „political entrepreneurs,”⁵ but as KGB spies; the National Salvation Front becoming the instrument used by the Soviet Union to wage war against Ceausescu.

While the evidence for this claim is circumstantial (and could be categorized as an attempt to discredit and delegitimize Ion Iliescu and his National Salvation Front), the argument is also not without logic. The strongest argument that conspiracy theorists bring, however, is the fact that General Nicolae Militaru was previously forced into retirement for being a KGB agent.⁶ While this may be true, I am skeptical to believe these accusations; because my grandmother was also forced into retirement for the same reason (although there were no grounds to the charges, other than that my grandmother spoke fluent Russian, and that her name came up as the Kremlin's favorites for a ministerial position in Romania – an opportunity that she previously turned down when offered to her).

However, while I side with Siani-Davies, who insists „the importance of such conspiracy prior to the overthrow of communism should not be over exacerbated [or overstated],”⁷ it is also clear that the Romanian Revolution can be categorized as a coup-related civil war (even though it may not have been specifically a Soviet planned coup). By definition, a coup-related civil war is „a civil war between groups that aim to take control of a state, and that are led by individuals who were recently members of the state's central government, including the armed forces.”⁸ It is a fact that all the key leaders of the National Salvation Front were former communist members of the state's central government (specifically in the cases of Iliescu and Brucan), including the armed forces (in the case of General Militaru).

1 Bachman, *Romania: A Country Study*, 240.

2 Michael Ledeen and Ion Mihai Pacepa, „La Nébuleuse Ceausescu,” *Politique Internationale* 41, no. Fall (1988), 233-245.

3 Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, 85.

4 Bachman, *Romania: A Country Study*, 259.

5 Wolff, *Ethnic Conflict: A Global Perspective*, 73.

6 Demchinsky, *How the Romanian Revolution was Betrayed*, C3/BREAK.

7 Marin, *The Romanian Revolution of December 1989*, 79.

8 Fearon, *Why do some Civil Wars Last so Much Longer than Others?*, 280.

Theory B: A Second Level Argument.
Romania at the Border of Western and Orthodox Christianity:
How Ceausescu was Led to Believe that Preemptive Force was Necessary to
Avoid Secession of Banat and Transylvania from Romania

For better or worse, phrases such 'the Cold War' and 'the clash of civilizations' matter. In a similar way, so do maps. The right map can stimulate foresight by providing a spatial view of critical trends in world politics.'

Robert D. Kaplan

A second theory of the Romanian Revolution takes into account Samuel Huntington's „Boundary of Western Civilization.”² Huntington's great historical line (initially drawn by William Wallace)³ that separates Western Christianity from Orthodox Christianity splits Transylvania and Banat with their Uniate, Catholic and Reformist (Calvinist) populations apart from the rest of the Orthodox Romania.⁴ This theory emphasizes that the Romanian Civil War started because Ceausescu mistook the disturbances in Timisoara as part of a bigger plot meant to separate Banat and Transylvania from Romania.

At the end of his last speech as President, Ceausescu repeatedly talked about a plot to break up the Romanian territory. Not surprisingly, protests in Timisoara broke out when the authorities attempted to evict a dissident Hungarian Reformist (Calvinist) priest, Laszlo Tokes, from his residence.⁵ Church members (ethnic Hungarians) decided to stand outside of the house and protect their priest from the Romanian authorities. Romanians started to join the crowd, which soon became belligerent against the regime. Ceausescu, believing this is a Hungarian provocation against the state, sent the Army and the Securitate to suppress the protests. When these forces began firing at protesters,⁶ the entire city joined the demonstrations.

To support this theory, it is important to note that Ceausescu was actively involved in a process of „forced assimilation of minorities”⁷ in Romania. In 1988, 8,000 villages were officially scheduled to be destroyed;⁸ most of which were inhabited by minorities. In 1987, 40,000 ethnic Hungarians who fled Romania in terror gathered in front of the Romanian Embassy in Budapest to protest „the planned demolition of Transylvanian villages” which was regarded as an attempt to dissolve the ethnic Hungarian population.⁹ That same year, when Gorbachev visited Romania, Ceausescu was warned that the mistreatment of the Hungarian minority, demonstrates lack of „tact” and „consideration.”¹⁰ Ceausescu ignored the counsel, and in 1989 many churches and villages were destroyed in an attempt by authorities to „sever cultural and historic links to the past.”¹¹ By this time, Hungary already recalled its Ambassador, and filed a complaint against Romania with the UN Human Rights

1 Robert D. Kaplan, „Center Stage for the 21st Century,” *Foreign Affairs* 88, no. 2 (2009).

2 Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations* (New York, New York: Simon & Schuster, 1996), 159.

3 Stanley Hoffmann, „Review: The Transformation of Western Europe by William Wallace,” *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* 67, no. 2 (April, 1991), 352-353.

4 Huntington, *The Clash of Civilizations*, 158.

5 Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, 1.

6 *Romania Marks 20 Years since Anti-Communist Revolt*.

7 Bachman, *Romania: A Country Study*, 243.

8 Bachman, *Romania: A Country Study*, 79.

9 Bachman, *Romania: A Country Study*, 243.

10 Bachman, *Romania: A Country Study*, 240.

11 Bachman, *Romania: A Country Study*, 80.

Commission.¹ In March 1989, the United States openly criticized Ceausescu's policies, and France also recalled its Ambassador.² Finally, in April 1989, German Chancellor Helmut Kohl called Ceausescu's treatment of ethnic minorities as „intolerable.”³

Ceausescu had good reasons to be worried about an ethno-religious uprising in Banat and Transylvania. The latter two were returned from Austria-Hungary to Romania only recently, in 1920, by the Treaty of Trianon,⁴ and – as Samuel Huntington accurately identified – the two regions have a distinct historical and cultural development. Even ethnically, in 1989, 25% of the population in Banat was German and Hungarian.⁵ The very issue of loss of identity is of extreme importance in analyzing the conflict. This is because the symbolic, non-political, indivisible issue of religion seems to also be at play in Transylvania. Geertz wrote that „a threat to a religious belief system will provoke a reaction from those who depend on it for their understanding of reality.”⁶ The minorities that Ceausescu perceived were waging the revolution in Transylvania were not only ethnic minorities; they were ethno-religious minorities. The ethno-religious aspect of the conflict is noteworthy because it fits a model that has no exceptions since the end of the Cold War: that „ethno-religious minorities do not engage in rebellion unless they also make demands for some form of self determination.”⁷ The loss of the autonomy that ethnic minorities enjoyed before Ceausescu came to power was a topic that gravely affected not only the Romania-Hungary diplomatic relations, but the future of peaceful relations between the Romanian authorities and the ethno-religious minorities in Transylvania and Banat.

Furthermore, Hanlon's 6th Proposition states: „if an ethnic group is excluded or is threatened with exclusion from the polity, then the ethnic group will be more likely to adopt violent means.”⁸ The ethnic Hungarians were clearly excluded from any position of power within the State.⁹ The underlying cultural and perpetual factors¹⁰ in Transylvania were the systemic destruction of the multi-ethnic identity; which occurred through the destruction of villages and churches and the cultural discrimination against Banat and Transylvania's ethnic minorities. The path from ethnic discrimination to violence is clearly delineated in the writings of Jonathan Fox: „discrimination against an ethnic minority causes that minority to cause grievances over this discrimination; these grievances cause an ethnic group to mobilize; finally, mobilized ethnic groups are more likely to take part in ethnic conflict in the form of protest and rebellion.”¹¹ This basic model (developed originally by Ted Gurr) is also used by the Minorities at Risk project; and is also relevant in justifying Ceausescu's perception of the violence in Banat and Transylvania.

To make matters worse for Ceausescu, ethnic groups in Romania also enjoyed a great deal of international support; where most of the international community, to include the United States and even the Soviet Union, acknowledged and openly accused the Romanian government of repressing its minorities. Because of this, the Securitate was prepared to suppress any public disturbance in Banat and

1 Bachman, *Romania: A Country Study*, 243.

2 Bachman, *Romania: A Country Study*, 245.

3 Bachman, *Romania: A Country Study*, 244.

4 „Timișoara,” *Columbia Electronic Encyclopedia*, 6th Edition (July, 2010), 1-1.

5 Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, 55.

6 Jonathan Fox, „Counting the Causes and Dynamics of Ethnoreligious Violence,” *Totalitarian Movements and Political Religions* 4, no. 3 (December, 2003), 126.

7 Fox, *Counting the Causes*, 128.

8 Querine Hanlon, *The Three Images of War* (Westport, Connecticut: Praeger Security International, 2009), 37.

9 Bachman, *Romania: A Country Study*, 86.

10 Wolff, *Ethnic Conflict: A Global Perspective*, 68.

11 Fox, *Counting the Causes and Dynamics of Ethnoreligious Violence*, 125.

Transylvania. Clearly, we know today that Ceausescu's perception of the violence in Banat and Transylvania was misguided – of the 162 deaths and 1,101 wounded in Banat and Transylvania, most of them were Romanian Orthodox. This, however, does not disprove the fact that the proximate causes of the revolution were ethno-religious – in fact, Ceausescu's misguided perception that ethnic minorities were responsible for the revolution to spread „like a brush fire”¹ across Banat and Transylvania between December 15 and December 22 is of extreme importance in understanding the proximate causes of the violence.²

While there are few empirical studies available that address the ethno-religious aspect of the Romanian Revolution, they are very illuminating; and may help us understand why Ceausescu believed he was acting preventively in response to the perceived mobilization of ethnic minorities in Banat and Transylvania. Despite the fact that religion and ethnicity were not among the primary reasons the National Salvation Front joined the revolution, the ethno-religious proximate causes must be recognized in order to fully understand the multifaceted, complex influences that made the difference between a peaceful and a violent transition from communism to democracy in Romania.

Theory C: A First Level Theory. Was the Romanian Revolution a Spontaneous Popular Uprising?

*I once again reaffirm the truth that the Romanian revolution was the result of the will and political action of all social categories and not at all the result of a coup d'état or a plot, as some political circles and groups say, with a certain interest in mind.*³

Ion Iliescu

In the fall of 2003, President Iliescu stated to a group of Romanian scholars from the George Washington University (see picture right) that the Romanian Revolution was a carefully planned action by the National Salvation Front. Iliescu genuinely believed that the 1989 Revolution can only be understood at the first level of analysis. Waltz's first level of analysis focuses on the human nature, and presumes that the individual in power „has an important causal impact” on the onset of violence.⁴ Scholars like George Galloway and Bob Wylie agreed with Iliescu, and blamed the Ceausescus for the onset of violence; for them, Ceausescu simply committed the atrocities in Timisoara and Bucharest because „they were bad people.”⁵ This view also seems to be shared by most Romanian revolutionary scholars (who refuse to admit that there is any rational, strategic thinking in Ceausescu's decision to use force).

1 Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, 82.

2 As a security strategist, and as an ethnic Székely, I am not at all surprised that the revolution started in this historical region: Ceausescu was well aware of the Székely oath never again to allow any state (Hungarian or Romanian) or any religion (Catholic or Orthodox) to take away their freedom earned with the same blood, toil, tears and sweat that Giuseppe Garibaldi spoke about. Ceausescu started to openly discriminate against the Székelys; and had thus good reasons to fear their wrath.

3 „Uprising in 1989 was Revolution Not Coup, Says Ex-President Iliescu,” *BBC Summary of World Broadcasts* December 19, 1997.

4 Levy and Thompson, *Causes of War*, 14.

5 Tom Gallagher, „Downfall: The Ceausescus and the Romanian Revolution/ „Kiss the Hand You Cannot Bite”; the Rise and Fall of the Ceausescus,” *Political Studies* 40, no. 1 (March, 1992), 139.

These scholars view the causes of the revolution as identified at the Ceausescu's trial. For them, the proximate cause is the 'genocide' committed in Timisoara and Bucharest against the Romanian people, while the underlying causes are depicted by alluding to the tyranny of the 25 years under Ceausescu (in which time Ceausescu's greed deprived the Romanian people of food, electricity, and heating). Ceausescu and Iliescu are viewed here as the two major political figures in the conflict; as representatives of the Securitate and the National Salvation Front. On December 21, 1989, political analysts still believed that Nicolae Ceausescu will be the victor of the conflict.¹ At this time, the names of the leaders of the revolution were still unknown to the public. And yet, four days later, Ion Iliescu personally authorized, in writing, the execution of the Romanian dictator. To date, Ion Iliescu insists that „no political group or force has the right to consider itself the exclusive author of the Romanian revolution, which was and will remain the revolution of the entire Romanian people.”² And yet, during the revolution, beginning with 22 December, he took control of all government institutions with the exception of the oppressive Securitate. The National Salvation Front acted as the opposing political organization necessary in redefining the conflict as a popular revolution.

There are multiple issues with this theory. From the start, genocide cannot be identified as the proximate cause of the Revolution because, first, history shows that genocide was not actually committed, and second, violence by and in itself does not answer the question of why violent means were employed. On the other hand, the underlying causes presented do hold some weight. The accusations listed in Ceausescu's trial succinctly address the social, economic, political, and even the structural factors required to classify them as underlying causes.³ Of these underlying causes, the social and economic factors were the most apparent: Siani-Davies wrote that „the most visible aspect of Romania's plight to the outside visitor in the late 1980s was a struggle to find food. [...] By the time of the revolution, the official monthly ration for many Romanians had been reduced to a kilo of flour, sugar, and meat, half a kilo of margarine, and five eggs.”⁴ I also remember the cold winters and the lack of hot water during my late childhood; as well as learning how to read and write under candlelight while growing up in Bucharest.

However, the sense of grievance (brought upon by economic, political, structural, and social factors), which „fueled popular mobilization”⁵ in Romania, was also present in other East European countries; but did not result in violence. The problem with Iliescu's theory is that Poland, Hungary, East Germany, Bulgaria, and Czechoslovakia also had very similar bad leaders, and they did not order their Armies to suppress the people. The „bad people” scenario does not explain why the Ceausescus chose „war over peace, confrontation over accommodation.”⁶ As the head of state, Ceausescu had many experienced political advisers, and access to a well established intelligence apparatus; which he used often (my grandfather being part of it until 1987). Ceausescu believed he was God (the Genius of the Carpathians); but he was not a fatalist. But if Ceausescu viewed the events in Timisoara as a second level ethno-religious conflict ready to erupt (as explained in the previous section), did he also fear a coordinated effort by the NSF?

The answer is simple: NO! As a practitioner in the art of warfare, I disagree with the definition of the Romanian conflict as a popular revolution. Iliescu's in-

1 Michelle Mazel, „Caught in a Revolution,” *The Jerusalem Post*, sec. OPINION, December 16, 2009.

2 *Uprising in 1989 was Revolution Not Coup, Says Ex-President Iliescu*.

3 Wolff, *Ethnic Conflict: A Global Perspective*, 68.

4 Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, 10.

5 *Ibid.*, 31.

6 Wolff, *Ethnic Conflict: A Global Perspective*, 73.

terpretation of the revolution (as a „spontaneous rebellion“ caused by people unhappy with the totalitarian regime)¹ is both inaccurate and incomplete because a popular revolution is defined as „a civil war that, at its outset, involved mass demonstrations in the capital city in favor of deposing the regime in power.”² But the Romanian Revolution did not start in the capital; it started at the periphery – which is never the case with popular revolutions (as argued also by James Fearon, professor in the School of Humanities and Sciences at Stanford University).³ This is not the case, however, with a coup-related civil war (as discussed in Theory A).

Finally, Iliescu’s account fails to explain what started the conflict that led to the fall of „the most repressive state in Eastern Europe.”⁴ He focuses on the „urban guerrilla warfare”⁵ after 22 December, and fails to explain why Ceausescu decided to use violent means to suppress demonstrations in Banat and Transylvania between December 16 and December 22 (a question answered in the analysis of Theory B). The popular revolution theory simply fails to provide an answer as to why 118 people⁶ were killed in Timisoara during that time.

V. Conclusion

Changing the name of a government does not transform the mentality of a people. To overthrow the institutions of a people is not to re-shape its soul. The true revolutions, those which transform the destinies of the peoples, are most frequently accomplished so slowly that the historians can hardly point to their beginnings.

Gustave Le Bon

Concerning the proximate causes of the Romanian Revolution, it can be clearly stated that Ceausescu perceived the onset of violence in Timisoara as more about culture and religion than about freedom and democracy (due to Ceausescu’s mistaken belief that an attempt for the secession of Banat and Transylvania from Romania was underway – as presented by Theory B). This theory explains why Ceausescu believed that his political survival was worth shedding blood for, while other Eastern and Central European communist leaders like Jaruzelski, Grósz, Krenz, Zhivkov, and Husák peacefully resigned their positions. Furthermore, refutation of Theory A – which proclaims that Romania was the center stage of a Soviet plot to assassinate Ceausescu – ascertains that the Romanian Revolution meets the criteria to be classified more as a „coup-related civil war” – not to be confused with a Soviet planned coup – rather than a „popular revolution” – as demonstrated in the repudiation of Iliescu’s accounts.

The most surprising element of the revolution remains, however, the ethnic one. On the one side, most Romanian security analysts assume today that the 1989 Revolution erased the memory of the forced assimilation of the national minorities by the Romanian authorities. This explains why, to this day, Romanian authorities refuse to acknowledge the ethnic facets of the Romanian Revolution – which are essential in understanding Ceausescu’s assessment of the situation during the initial

1 „Romania: Ex-President Says 1989 Events Not Coup but Spontaneous Rebellion,” *BBC Monitoring Europe - Political Supplied by BBC Worldwide Monitoring* December 21, 2007.

2 Fearon, *Why do some Civil Wars Last so Much Longer than Others?*, 280.

3 Fearon, *Why do some Civil Wars*, 280.

4 Bachman, *Romania: A Country Study*, 294.

5 Brucan, *The Wasted Generation. Memoirs of the Romanian Journey from Capitalism to Socialism and Back*, 176.

6 *Romania Marks 20 Years since Anti-Communist Revolt*.

stages of the revolution, and thus the proximate causes of the violence that ensued. On the other side, the current leaders of the Hungarian minorities use Wolff's argument that „the root causes of ethnic conflict cannot simply be wished away overnight.”¹ They insist that almost a quarter of a century after the revolution, the ethnic identity issue continues to dominate the Romanian political agenda; and ethnic minorities continue to be forcibly assimilated, and discriminated against – despite un-proportional positive representation of minorities in the Romanian government. This explains why, when he talks about the revolution, Laszlo Tokes (the Calvinist priest that was at the heart of the events in Timisoara) refers to it as the „stolen”² revolution;³ and why the Banat-born German Nobel Prize-winning novelist, Herta Müller believes that „the whole country is afflicted by collective amnesia.”⁴

Almost a quarter of a century after the coup-related civil war, this essay shows that the real revolution in Romania has not yet started.⁵ The social revolution will not begin until the entire „truth” about the events of 1989 is revealed to the Romanian people. Perhaps many Romanian security analysts will disagree with my conclusion that the „distortion of social memory”⁶ is the result of the post-communist oblivion – even concealed guilt – about the tragedy of minorities during Ceausescu's regime. But admitting this fact is paramount in order to begin the process of true national healing. Reconciliation cannot be without acknowledgement of guilt – as painful, or unpleasant that may be for the Romanian authorities.

BIBLIOGRAPHY

- BACHAMAN, Ronald. *Romania: A Country Study*. Washington, D.C.: Library of Congress, 1991.
- BANNERMAN, Lucy. „Downfall of Ceaucescu 'was just the Start of Long-Term Revolution'; Romania.” *The Times (London)*, December 17, 2009, sec. NEWS.
- BRETT, Daniel. „The Romanian Revolution of December 1989.” *Slovo* 20, no. 2 (October, 2008): 150-152.
- Brezewski, Zbigniew. „The Soviet Union : Three Scenarios.” *U.S. News & World Report* 108, no. 16 (April 23, 1990): 48.
- BRUCAN, Silviu. *The Wasted Generation. Memoirs of the Romanian Journey from Capitalism to Socialism and Back*. San Francisco, California: Westview Press, 1993.
- CIOFLANCA, Adrian. „Politics of Oblivion in Post-Communist Romania.” *Romanian Journal of Political Science* 2, no. 2 (2002): 85-93.
- Demchinsky, Bryan. „How the Romanian Revolution was Betrayed.” *The Gazette (Montreal, Quebec)*, August 10, 1991.
- FEARON, James D. „Why do some Civil Wars Last so Much Longer than Others?” *Journal of Peace Research* 41, no. 3 (May, 2004): pp. 275-301.

1 Wolff, *Ethnic Conflict: A Global Perspective*, 206.

2 Lucy Bannerman, „Downfall of Ceaucescu ,was just the Start of Long-Term Revolution'; Romania,” *The Times (London)*, sec. NEWS, December 17, 2009.

3 Tokes argued that the revolution was stolen from them by the National Salvation Front, composed mostly of former communists in the guise of revolutionaries. Brett, *The Romanian Revolution of December 1989*, 150.

4 Herta Müller, „Romania's Collective Amnesia,” *Frankfurter Rundschau* (January 2, 2007).

5 As General de la República Carlos Alberto Ospina Ovalle—former Commander of the Colombian Armed Forces – explained to me in 2011, „political revolutions differ from social revolutions in that a political revolutions do not change the social structure of a nation.” In Colombia, the political revolution resulted in eight bloody conflicts. It is indeed my argument that in Romania, the 1989 coup d'état civil war only acted as a political revolution, which could even have negative violent repercussions in the not so distant future.

6 Cioflanca, *Politics of Oblivion in Post-Communist Romania*, 89.

FOX, Jonathan. „Counting the Causes and Dynamics of Ethnoreligious Violence." *Totalitarian Movements and Political Religions* 4, no. 3 (December, 2003): 119-144.

GALLAGHER, Tom. „Downfall: The Ceausescu and the Romanian Revolution/ 'Kiss the Hand You Cannot Bite'; the Rise and Fall of the Ceausescu." *Political Studies* 40, no. 1 (March, 1992): 138-139.

HALL, Richard Andrew. „The Uses of Absurdity: The Staged War Theory and the Romanian Revolution of December 1989." *East European Politics & Societies* 13, no. 3 (Fall, 1999): 501.

Hanlon, Querine. *The Three Images of War*. Westport, Connecticut: Praeger Security International, 2009.

Harbom, Lotta and Peter Wallensteen. „Armed Conflicts, 1946–2009." *Journal of Peace Research* 47, no. 4 (2010): 501–509.

Historical Regions Map Romanian National Tourist Office, 2010. <http://www.romaniatourism.com/romania-maps/historical-regions-map.html>.

HOFFMANN, Stanley. „Review: The Transformation of Western Europe by William Wallace." *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* 67, no. 2 (April, 1991): 352-353.

HUNTINGTON, Samuel P. *The Clash of Civilizations*. New York, New York: Simon & Schuster, 1996.

KAPLAN, Robert D. „Center Stage for the 21st Century." *Foreign Affairs* 88, no. 2 (2009): 16–32.

LEDEEN, M., & Pacepa, I. M. (1988). La Nébuleuse Ceausescu. *Politique Internationale*, 41(Fall), 233-245.

LEVY, Jack and William Thompson. *Causes of War*. Malden, MA: John Wiley & Sons, Ltd., Publication, 2010.

MARIN, Milena. „The Romanian Revolution of December 1989." *Romanian Journal of Political Science* 8, no. 1 (Spring, 2008): 79-80.

MAZEL, Michelle. „Caught in a Revolution." *The Jerusalem Post*, December 16, 2009, sec. OPINION.

Ministerul Public Parchetul Militar Timisoara, Nr. 135/C/1994, edited by Asociatia 17 Decembrie Timisoara 1994.

MÜLLER, H. (2007). Romania's Collective Amnesia. *Frankfurter Rundschau*, .

„Romania Marks 20 Years since Anti-Communist Revolt." *The New Zealand Herald*, December 17, 2009.

„Romania: Ex-President Says 1989 Events Not Coup but Spontaneous Rebellion." *BBC Monitoring Europe - Political Supplied by BBC Worldwide Monitoring*, December 21, 2007.

SIANI-Davies, Peter. *The Romanian Revolution of December 1989*. London: Cornell University Press, 2005.

„Timișoara." *Columbia Electronic Encyclopedia, 6th Edition* (July, 2010): 1-1.

„Uprising in 1989 was Revolution Not Coup, Says Ex-President Iliescu." *BBC Summary of World Broadcasts*, December 19, 1997.

WOLFF, Stefan. *Ethnic Conflict: A Global Perspective*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

O prietenie cu rezerve.

Eurocomunismul văzut din Republica Socialistă România

■ EMANUEL COPILAȘ
[West University of Timișoara]

Abstract

Eurocommunism represented a unique ideological metamorphosis of several communist parties from Western Europe, namely the Spanish, French and the Italian one. It occurred in the second half of the 1970's, due to a series of circumstances briefly analyzed in this essay. Eurocommunism is not to be confounded with social-democracy, although the two left wing currents share important characteristics. But how did Eurocommunism look in the eyes of an orthodox Leninist regime, like that of the Socialist Republic of Romania? Ambivalent, as we are about to find out.

Keywords

romantic Leninism; systemic Leninism; Eurocommunism; international politics; ideology

Orientarea internațională a leninismului romantic: disidență calculată și diplomatie de prestigiu

Regimurile de tip leninist, analizate magistral de către Kenneth Jowitt¹, au în comun faptul că se „insulează” în raport cu societățile pe care le conduc, încercând să le imprime în același timp idealul revoluționar de care sunt animate. În cazul lor, ideologia și politica sunt inextricabil legate. Inamicul: toți și tot ceea ce nu subscrie mijloacelor și scopului final, acela al instaurării revoluției globale. Spiritul „burghez” sau „mic-burghez”, cu alte cuvinte. Soluția: aședierea permanentă, preponderent propagandistică dar și politică sau militară, când se consideră necesar – a realității și modului „burghez” de a gândi, atât a lumii exterioare, „imperialistă” sau non-leninistă (deocamdată, cel puțin, deoarece „legile istorice” pe care partidele de tip leninist pretind că le-au descope-

¹ Keneth Jowitt, *New world disorder. The leninist extinction*, (Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 1993). Documentarea pentru acest eseu se datorează parțial unui grant AMPOSDRU (Investește în oameni! FONDUL SOCIAL EUROPEAN, Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, proiectul „STUDIILE DOCTORALE FACTOR MAJOR DE DEZVOLTARE AL CERCETĂRIILOR SOCIO-ECONOMICE ȘI UMANISTE”), obținut din partea Universității Babeș-Bolyai pe perioada studiilor doctorale.

rit și acționează în baza conform inevitabilei teleologii revoluționare), cât și, mai ales, a societăților în interiorul cărora se găsesc. Numai dezvoltarea unei „conștiințe socialiste” proprie „omului nou” putea eradica contactul cu și atracția fatală a „lumii burgheze”; în absența acestei metamorfoze psihologice, revoluția, națională și, respectiv, internațională, era compromisă.¹

Sigur, cu timpul, regimurile leniniste și-au pierdut fervoarea revoluționară, devenind interesate mai degrabă de stabilitate politică decât de aventuri internaționale cu final incert și chiar periculos. Nu și leninismul romantic, prin care înțeleg ideologia comunismului românesc în timpul „epocii Ceaușescu”, ne-echivalabilă cu psihologia secretarului general al PCR, deși centrată, cum era de așteptat, în jurul concepțiilor acestuia.² Leninismul romantic dezvoltă o formă tot mai intransigentă, din motive complexe, care nu pot fi detaliate aici din rațiuni de spațiu, pe măsură ce regimurile leniniste est-europene și însăși Uniunea Sovietică se „îmburghezeau”: deveneau, altfel spus, mult mai relaxate și uneori aproape indiferente față de ideologia oficială, fapt care, în logica leninistă clasică, nu putea însemna decât capitularea în fața „dușmanului de clasă”.³ Leninismul romantic reprezintă un construct ideologic *sui-generis* care încorporează elemente de romantism filosofic german, naționalism exacerbant și chiar fascism, toate acestea aflându-se desigur într-o filieră ideatică indeniabilă: romantismul german a creat ideea națională în forma ei modernă, care în secolul XIX s-a combinat și cu idei democratice, dar a dezvoltat și ramificații extrem naționaliste, care au servit, în timp, ca pepinieră ideologică pentru maturarea fascismului, dezvoltându-se însă și în paralel cu acesta, sub o diversitate de forme.

Atât în plan național, cât și internațional, leninismul romantic uzitează, ca orice alt tip de leninism, termeni „burghezi” ca formă: democrație, drepturile omului, democratizare internațională etc., injectându-le însă un conținut semantic propriu. De aceea, posibilitatea comunicării autentice, în sens habermasian, dintre un regim leninist și unul „burghez” este extrem de redusă: leninismul nu face decât să recupereze formulări „burgheze” și să le integreze într-o logică discursivă proprie, articulând un contradiscurs prin care încearcă să delegitimeze gândirea „burgheză” folosindu-i ideile drept arme cu care o atacă permanent, reproșându-i inexistența și mimarea ipocrită a unei democrații imperfecte, care avantajează exclusiv „clasele dominante” și perpetuează astfel „exploatarea” socială și politică a „maselor”, a unor false drepturi ale omului, drepturile individuale oferite de „burghezie” neînsemnând nimic în absența celor sociale – dreptul la muncă, la odihnă, la participare reală, în sens leninist, la conducerea societății – pe care capitalismul rapace și inuman nu le-ar fi asigurat populației, și lista poate continua. Nu consider deci că am avea de-a face cu o „ambiguitate fundamentală”⁴ între planul intern (represiv)

1 Am avansat, în articolul „Counter-idea of the 20th century. Varieties of Leninism in Soviet and post-Soviet Russia”, aflată în proces de recenzare la revista *Communist and Post-Communist Studies*, o tipologie a leninismelor sovietice, după cum urmează: leninism revoluționar (clasic), post-revoluționar (stalinism), europenizat (hrușciovism), sistemic (brejnevism) și post-bolșevic (gorbaciovism). Fără a intra în amănunte, consider primele trei tipuri revoluționare, în sensul în care, în diferite grade, apreciau revoluția globală ca inevitabilă și acționau, în diferite modalități, pentru reificarea ei, în timp ce la ultimele două substanța revoluționară dispare, în primul caz datorită utilizării unor mijloace strict politice și renunțării voalate la ideologie (revoluția globală) în raporturile cu „imperialismul”, iar în ultimul caz datorită repudierii dimensiunii bolșevice a leninismului, a „centralismului democratic” care institua infailibilitatea partidului comunist și rolul său de călăuză unică a procesului revoluționar.

2 Analizez pe larg leninismul romantic în teza doctorală intitulată *Geneza leninismului romantic. O perspectivă teoretică asupra orientării internaționale a comunismului românesc, 1948-1989*, care urmează a fi susținută public în cadrul Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, în cursul acestui an.

3 Vezi Felix Chuev, *Molotov remembers. Inside Kremlin politics*, (Chicago: Ivan D. Ree, 1993).

4 Vladimir Tismăneanu, „The ambiguity of Romanian national communism”, *Telos*, 60: (1984), 65-79.

și cel extern (prezumativ democratic) al comunismului românesc, ci mai degrabă cu o urmărire consecventă a propriilor interese în două medii total diferite, unul aflat sub controlul PCR (intern), celălalt nu (extern), fapt care se traducea prin necesitatea unor abordări aparent disjuncte, însă ferm circumscrise aceleiași ideologii, a politicii interne, respectiv a politicii externe.

În sfârșit, *disidența calculată*, pe care am analizat-o în altă parte¹, reprezintă pragmatismul abil al Republicii Socialiste România (RSR) în raport cu Uniunea Sovietică, stat cu care nu se va afla, din motive preponderent economice, în relații cordiale, și de la care va încerca să extragă un maxim de beneficii, politice în primul rând, folosind ca pârghie de șantaj relațiile foarte bune ale Bucureștiului, cel puțin în anii '60 și '70, cu Occidentul. *Diplomația de prestigiu*, pe de altă parte, poate fi înțeleasă ca ambiția regimului Ceaușescu, romantică în esență, deoarece făcea apel la ideea de erou a lui Ceaușescu, de „Făt Frumos” aflat în luptă cu „balastrii lumii moderne”² – de a se implica în evenimente internaționale de prim rang fără a deține posibilități efective de a le influența cursul, urmărind cu adevărat doar obținerea și fructificarea capitalului de imagine acumulat din astfel de acțiuni. Parafrazându-l pe Paul Niculescu-Mizil, diplomația de prestigiu poate fi înțeleasă și ca diplomație centrată pe a „fi[] în zonă”.³

Eurocomunismul. Repere ideologice și politice

În primii ani după 1965, data preluării puterii de către Ceaușescu, RSR a reușit să devină o prezență vizibilă pe scena internațională datorită unor acțiuni de politică externă sfidătoare la adresa Moscovei, de care era totuși legată, oricât s-ar fi străduit să îl repudieze, de un indeniabil cordon ombilical ideologic și politic. Astfel, a fost primul stat comunist est-european care a recunoscut și inițiat relații la nivel de ambasadă cu Republica Federală Germană (RFG). A refuzat să condamne, în cadrul ONU, așa cum au făcut toți ceilalți sateliți sovietici, Israelul pentru declanșarea războiului de „șase zile” din 1967. Tot în același an, RSR a primit, prin intermediul ministrului de externe, președenția unei sesiuni a Adunării Generale a ONU, favoare aproape inimaginabilă pentru un stat comunist.⁴ Implicațiile politice ale unui astfel de comportament internațional nu au întârziat să apară. Deși a fost invitată să participe la conferința partidelor comuniste europene de la Karlovy Vary, desfășurată în aprilie 1967, România a „boicotat-o”, alături de Albania și Iugoslavia, prin refuzul de a se prezenta.⁵ „Am considerat reuniunea de la Karlovy-Vary un mijloc de presiune colectivă împotriva noastră”, se destăinuie Paul Niculescu Mizil.⁶ În timpul conferinței de la Karlovy Vary, conducerea română va găzdui, ostentativ, o delegație chineză care va vizita RSR din partea „Asociației prieteniei chinezo-române”.⁷ Gestul transmitea un mesaj geopolitic lipsit de ambiguitate: presiunile, reale sau po-

1 Emanuel Copilaș, „Politica externă a României comuniste. Anatomia unei insolite autonomii”, *Sfera Politicii*, 152: (2010), 75-90.

2 Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 3-5 noiembrie 1971, (București: Editura Politică, 1971), 66-68.

3 Paul Niculescu-Mizil, *România și războiul americano-vietnamez*, (București: Roza Vânturilor, 2008), 32.

4 Vezi, mai pe larg, Aurel Braun *Romanian foreign policy since 1965. The political and military limits of autonomy*, (New York: Praeger Publishers, 1978).

5 Kevin Devlin, „Communism in Europe. The challenge of eurocommunism”, *Problems of communism*, 27: (1977), 1.

6 Paul Niculescu-Mizil, *De la Comintern la comunism național. Despre consfătuirea partidelor comuniste și muncitorești, Moscova, 1969*, (București: Evenimentul Românesc, 2001).

7 Mark Hunter Madsen, „The uses of Beijingpolitik: China in Romanian foreign policy since 1953”, *East European Quarterly*, 3: (1982), 288-290.

tențiale, asupra RSR având ca sursă partea europeană (și sovietică) a lumii comuniste vor fi contracarate prin înclinarea Bucureștiului înspre polul asiatic al aceleiași lumi comuniste. Nu va fi nici prima, nici ultima oară când Ceaușescu va paria pe „cartea chineză” în relațiile sale cu „lagărul socialist”.

Din multe puncte de vedere, conferința partidelor comuniste europene consumată în Berlinul de Est nouă ani mai târziu s-a diferențiat substanțial de precedentă. Conducerea sovietică spera, așa cum reușise parțial în 1967, să-și reafirme rolul de vi-oara întâi a lumii comuniste, măcar în spațiul european. Un deziderat la a cărui lipsă de materializare Brejnev a asistat aproape neputincios. Numai dese tergiversări ale programului și amânări ale datei conferinței stau mărturie în acest sens. Presiunile sovietice, pe de o parte, și reconfigurarea ideologică a Partidului Comunist Francez (PCF), pe de altă parte, au reprezentat principalele premise ale unei turnuri ideologice, și nu mai puțin politice – de proporții pentru partidele comuniste occidentale. Renunțând la conceptul de „dictatură a proletariatului”, cu ocazia Congresului PCF din februarie 1976, secretarul general George Marchais și-a atras oprobriul Moscovei, dar și pe cel al altor regimuri leniniste est-europene.¹ Rațiunile lui Marchais au fost simple: „dictatura proletariatului” reprezenta un concept revolut, a cărui valabilitate, indiscutabilă într-o anumită etapă a dezvoltării mișcării comuniste globale, devenise în prezent chestionabilă. În plus, însuși termenul „dictatură” avea prea multe conotații negative, fasciste în primul rând, pentru a-și găsi un loc legitim în vocabularul politic al contemporaneității. Dincolo de aspectele ideologice, izolarea PCF pe scena politică franceză a jucat un rol central în decizia lui Marchais de a abandona conceptul: partidul pe care îl conducea ar fi avut mult mai mult succes în politica internă dacă ar fi putut încheia alianțe electorale cu celelalte partide politice franceze. Frustrat de aderența socială, pe de o parte, și de incapacitatea politică autoimpusă practic, pe de cealaltă parte, Marchais a ajuns la concluzia că PCF trebuie să devină parte a scenei politice plurale a celei de-a cincea republici.²

Cu un an înaintea conferinței mai sus amintite, desfășurată câteva luni mai târziu, la care li s-a adăugat și Partidul Comunist Spaniol (PCS), PCF împreună cu Partidul Comunist Italian (PCI) au redactat un document prin care făceau publice, unui public mai mult ca sigur consternat, noile convingeri care le animau:

„sprijinul «pentru pluralitatea partidelor politice, pentru dreptul la existență și activitate a partidelor de opoziție, și pentru alternarea democratică dintre majoritate și minoritate.» Eventuala construire a unei ordini socialiste în Italia și Franța ar fi fost caracterizată de «o democratizare continuă a vieții economice, sociale și politice,» în timp ce libertățile burgheze existente ar fi fost «garantate și dezvoltate». Declarația continua: «Aceasta se aplică libertății de gândire și expresie, presei, întrunirilor și asocierilor, demonstrațiilor, liberei circulații a persoanelor în țară și în străinătate, inviolabilității vieții private, libertății religioase.» Pleda de asemenea pentru «libertatea completă de expresie pentru curentele filosofice, culturale, și opinia artistică.» Într-un context regional, dincolo de cel național, cele două partide s-au angajat să promoveze «acțiunea comună a partidelor comuniste și socialiste, a tuturor forțelor democratice și progresive a Europei [Occidentale]»”.³

Astfel s-a născut ceea ce ulterior a fost numit eurocomunism. În termeni ideologici, se poate observa că eurocomunismul nu conține nici o urmă de leninism, ceea

1 Noel Bernard, *Aici e Radio Europa Liberă*, (București: Observator, 1990), 62-65; Devlin, „Communism”, 10.

2 Bernard, *Aici*, 63.

3 Devlin, „Communism”, 9-10. Vezi și Kevin Devlin, „Eurocommunism: between East and West”, *International Security*, 3: (1979), 81-107.

ce este de-a dreptul intrigant pentru niște partide care se proclamă, totuși, comuniste. În ciuda acestui fapt, nu este vorba, în cazul PCF, PCI sau PCS, de o ruptură totală față de trecut, ci mai degrabă de o maturizare politică într-un cadru cultural, economic și politic total diferit de cel est-european. Dacă ne amintim că, încă de la începutul anilor '60, liderul comunist italian Palmiro Togliatti discuta despre „policentrism”, atrăgându-și inevitabile critici din partea lui Hrușciiov, putem înțelege procesul finisării ideologice a eurocomunismului în sensul unei transformări evolutive mai degrabă decât ca o sincopă aflată într-un raport de discontinuitate cu trecutul propriu.¹ Merită amintit aici faptul că, în 1984, la o ședință a Biroului Politic al PCUS, ministrul de externe Andrei Gromîko condamna tocmai reformele și criticismul „antipartinic” al lui Gorbaciov ca aflându-se la baza dezvoltării ulterioare a eurocomunismului.²

Santiago Carillo, secretarul general al PCS, cu care Ceaușescu se afla în relații bune, nu a ezitat să eticheteze „socialismul sovietic” drept „«primitiv»” în comparație cu socialismul occidental, pluralist, tolerant și democratic. Nefiind îngrijorat de posibilitatea admonestării din partea Moscovei pentru profesarea unui comunism din care rămăsese doar numele, și acela total nepotrivit conținutului său, Carillo a declarat: „În baza cărui drept ar putea ei să ne condamne? Ne pot critica, așa cum îi criticăm și noi. Condamnarea este excomunicare dintr-o biserică, și mișcarea comunistă a fost o biserică, dar acum nu mai este”.³ Dincolo de implicațiile conceptuale și ideologice ale mărturisirii liderului PCS, prea complexe pentru a fi detaliate în cadrul prezentei lucrări păstrându-i în același timp coerența – reținem ideea criticilor lipsite de menajamente a eurocomunismului împotriva a ceea ce cu greu se mai poate numi acum centrul moscovit. Seninătatea și firescul declarației frapează de-a dreptul dacă încercăm să o înșelegem în cheie leninistă. Am greși însă. Eurocomunismul reprezenta un tip distinct de comunism, format și maturizat în interiorul unor sisteme politice și ideologice plurale. Pentru Carillo, „în etapa actuală, rolul de hegemon al clasei muncitoare și aliaților săi (sic!) poate fi exercitat printr-o formulă pluripartită, care să unifice acțiunea de clasă, și nu în mod necesar printr-un singur partid (subl. în orig.)”. Astfel că, pentru a deveni cu adevărat o forță politică transformatoare, PCS trebuia să se asigure că „politica și obiectivele partidului pe termen mediu și lung sînt împărtășite în esență de către alte forțe organizate cu rădăcini în popor”.⁴ Eurocomunismul nu poate fi echivalat însă cu social-democrația, oricât de tentantă ar fi comparația, deoarece, avertizează Carillo, problema se pune în termenii „transformării”, nu a „îmbunătățirii” „societății capitaliste”. Social-democrația nu reprezenta deci decât un compromis rușinos al unor partide pretins proletare cu sistemul politic de tip capitalist, menținând și legitimând astfel un „mod de producție”, pentru a folosi o expresie marxistă, inechitabil și opresiv. Idealul comunist rezida însă în surmontarea capitalismului prin utilizarea propriului mecanism politic, democrația plurală, așa cum afirmă, fără echivoc, liderul PCS: „Lupta pentru o democrație politică este o parte din drumul nostru spre o democrație politică și socială, spre o societate fără exploatați și explatare”.⁵ Avem de-a face, în acest caz, cu un comunism „democratic”, cu rădăcini ideologice adânci în opera militantului italian Antonio Gramsci.⁶

1 „Togliatti's speech on «polycentrism» to the CC of the Italian Communist Party, June 24, 1956”, în McNeal, Robert, (ed.), *International relations among communists*, (Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1967).

2 Vladimir Bukovaky, *Arhiva sovietică. 64 de documente din perioada restructurării (perestroika)*, (Cluj-Napoca: Dokia, 2010), 74.

3 Santiago Carillo apud Devlin, „Communism”, 11.

4 *Documente ale Partidului Comunist din Spania. A doua conferință națională a partidului comunist din Spania. Septembrie 1975*, traducere de Hortensia Roman, (București: Editura Politică, 1976), 32-33.

5 *Documente*, 30-31.

6 Vezi excelenta analiză a lui Leszek Kołakowski asupra gramscianismului în *Principalele*

Confruntat cu presiunile mediatice ale Moscovei și a partidelor comuniste europene loiale acesteia, PCF a ripostat cerând respectarea drepturilor omului în Uniunea Sovietică și denunțând lipsa unui minimum de libertăți civice. PCI, pe de altă parte, a beneficiat de un câștig electoral enorm chiar în ultimele zile ale conferinței când a obținut la alegerile parlamentare din Italia 33,7% din totalul voturilor, plasându-se foarte aproape de creștin-democrații care, tradițional deja, ocupaseră prima poziție. Victoria PCI a antrenat o încredere crescută a liderului Enrico Berlinguer în capacitatea politică a partidului pe care îl conducea și în distanțarea de Moscova, apreciată la urne de electoratul italian. Într-un interviu luat cu câteva zile înaintea numărării voturilor, „Berlinguer a spus că nu îi este frică de a experimenta soarta «nejustă» a lui Dubcek (liderul comunist cehoslovac animat de ideea democratizării în sens „burghez” a regimului leninist din acea țară, și care s-a soldat cu intervenția cu celebra „Primăvară de la Praga”, n.m.) deoarece «noi suntem în altă zonă a lumii»; și, întrebat dacă NATO ar putea constitui un «scut util» pentru construirea socialismului în libertate, a fost imediat de acord: «Mă simt mai sigur fiind de această parte»”.¹

În definitiv, PCF, PCI și PCS, inițiatoarele eurocomunismului, nu aveau intenția de a înceta relațiile cu PCUS și cu partidele comuniste aflate la putere în Europa de Est, după cum s-a putut vedea și din documentul final al conferinței din 1976. Acesta proclama autonomia fiecărui partid, nu critica nu conținea panegirice la adresa nici unuia, dar, în ceea ce privește orientarea internațională, punctele de vedere ale Moscovei au fost în mare măsură acceptate, cel mai probabil datorită faptului că nu contraveneau principiilor și nu interesau în mod special cele trei partide mai sus menționate. Noua situație a comunismului european, dar și a mișcării comuniste globale, poate fi rezumată prin enunțul PCI: „«Partidele comuniste nu îi consideră pe toți cei care nu sunt de acord cu politicile lor sau care au o atitudine critică față de activitățile lor ca fiind anti-comuniști»”.² Acceptând acest deznodământ, leninismul sistemic își confirma „îmburghezirea” prin renunțarea elanului revoluționar în favoarea stabilității politice. Sigur, și conjunctura internațională era total diferită comparativ cu deceniile precedente, impunând fără doar și poate mai multă flexibilitate și precauție din partea Moscovei; problema este că leninismul sistemic nu a făcut nici un efort pentru a o schimba realmente, neurmărind decât să i se adapteze.

Eurocomunismul în accepțiune romantic-leninistă

RSR nu s-a remarcat cu nimic la această conferință. Dimpotrivă, poziția ei a fost mai degrabă ternă, în sensul în care nu a întreprins nici o acțiune directă pentru a șicana Moscova, dar nici nu a susținut explicit noua tendință eurocomunistă. Motivul ar fi următorul: principiile leninist romantice internaționale agreeate de către Nicolae Ceaușescu (independență, absența „modelelor unice” de „construire a socialismului”, condamnarea „forței și a amenințării cu forța”, desființarea „simultană” a „blocurilor militare” – NATO și Organizația Tratatului de la Varșovia, instituții militare care limitau opțiunile internaționale a statelor comuniste disidente etc.) fuseseră integrate deja în proiectul de document al conferinței. Orientarea externă a eurocomunismului era deja configurată un an mai devreme, la conferința națională a PCS. Acolo, Carillo afirma că „*Internaționalismul revoluționar al fiecărui partid se măsoară, în primul rând, prin capacitatea de a face revoluție în propria lui țară*” (subl. în

curente ale marxismului, vol. III, traducere de S. C. Drăgan, (București: Curtea Veche, 2010), 176-200.

¹ Enrico Berlinguer apud. Devlin, „Communism”, 14.

² Devlin, „Communism”, 15.

orig.)", pledând ferm pentru lăsarea în urmă a „vremuril[or] în care comunismul era un fel de biserică, cu zeli și dogmele ei, cu Vaticanul ei, cu papa și conciliile ei, cu mistica ei purificată prin persecuție și martiriu”.¹ Aluzia la centrul moscovit este mai mult decât transparentă. Discutând despre „greșeli” și „deformări” ale „construirii socialismului” în alte state și în alte condiții istorice, sociale și culturale, Carillo remarcă, incriminând din nou, indirect, practicile sovietice din perioada conducerii staliniste: „anumiți factori subiectivi ideologici și instituționali au accentuat aceste deformări, în mod deosebit tendința de a se contopi partidul și statul (aici și Ceaușescu era un adevărat maestru, n.m.), tendința către autoritarism, birocratism, tendința de a soluționa problemele de sus, reducând cadrul democratic”. Nu în ultimul rând, orientarea internațională a eurocomunismului se apropia de cea romantic-leninistă în privința inutilității și a pericolului pe care îl reprezintă pentru pacea globală „blocurile militare”, așa cum reiese din programul PCS adoptat în septembrie 1975 unde, la punctul 30, putem citi următoarele: „O politică externă pașnică, independentă și suverană. Neparticiparea la blocurile militare, lupta pentru desființarea celor care există în momentul de față și lichidarea bazelor militare străine”.² Ceaușescu nu putea fi decât încântat de principiile internaționale eurocomuniste.³

Revenind la conferința partidelor comuniste europene din 1976, nu PCR, ci PCF sau PCI urmau să își asume posturi dizidente. Un aspect relativ bizar al participării române la conferința a constat în retragerea „textul[ui] care fusese distribuit jurnaliștilor la conferința de presă la câteva ore după ce discursul fusese ținut”, și înlocuirea lui, „12 ore mai târziu”, cu un „text înlocuitor”. Modificările nu erau majore; cele câteva paragrafe în plus concentrându-se asupra „mărețelor” realizări economice ale regimului și evocând teme clasice ale orientării internaționale a leninismului romantic: egalitate în drepturi, „independența națională și suveranitatea tuturor statelor”.⁴

Referindu-se la „internaționalismul” contemporan, Ceaușescu afirma că „implică” „o participare activă în dezvoltarea democratică, conform intereselor fiecărui popor, a tuturor problemelor complexe ale lumii moderne, ca și întărirea solidarității militante, cu toate forțele progresive, anti-imperialiste, în același timp luând în considerare și protejând interesele fiecărei națiuni, și servind, pe această bază, intereselor generale a socialismului, progresului social, și păcii”. În plus, secretarul general al PCR redefinesc comunismul în conformitate cu cadrul ideologic al leninismului romantic: „„iubirea propriului popor și apărarea intereselor sale vitale””.⁵

În presa română, conferința a fost tratată cu moderație. Au fost omise în general tușele prosovietice sau anti-sovietice. Ideea lui Belinguer despre colaborarea dintre partidele comuniste și cele social-democrate a fost amintită, ca și intervențiile lui Brejnev „repudiind orice interes sovietic în stabilirea unui centru conducător, ca și

¹ *Documente*, 19.

² *Documente*, 155, 202.

³ Dacă maniera prin care OTV putea constrânge, în anumite limite, politica externă a RSR este evidentă, în cadrul Alianței Nord-Atlantice, relațiile dintre statele europene și Washington influențau la rândul lor posibilitățile Bucureștiului de a se afirma în politica europeană în măsura în care și-ar fi dorit-o. Cum? Prin simplul fapt că refluxurile tensiunilor dintre SUA și URSS, tipice Războiului Rece, antrenau o limitare a marjei de manevră atât a sateliților sovietici, chiar și a celor disidenți, ca RSR, cât și a membrilor europeni ai NATO, care își vedeau astfel, ocazional, periclitate interesele de a extinde raporturile comerciale sau chiar politice (vezi Franța lui de Gaulle) cu estul continentului. Am expus critic evoluția parteneriatului transatlantic după 1945 în „Within and after the Cold War: Europe's struggling role and position inside the global security matrix”, *Studia Europaea*, 1: (2009), 5-26. Pentru o evoluție recentă a acestuia vezi Adrian Basarabă, Simona Herczeg, „The Transatlantic Relation at a Loss: Europe and the USA in the New World Order”, *Studia Europaea*, 3: (2008), 161-176.

⁴ „Romanian situation report” *Radio Free Europe* research paper, 14 July 1976, Arhiva 1989, 7.

⁵ „Romanian”, *Radio Free Europe*, 14 July 1976, 8.

comentariul balansator despre continua relevanță a internaționalismului proletar”.¹ În acest punct, merită să reamintim faptul că, pentru succesorul lui Hrușciov, „fiecare încercare separată de construire a unei noi societăți (socialiste, n.m.) poate suferi de o unilateralitate sau alta”.² neajuns care poate fi remediat numai de către experiența revoluționară a Uniunii Sovietice. Apoi, remarcile prosovietice ale liderului Bulgar Todor Jivkov și blamarea orientărilor anti-sovietice, la fel ca și atacul lui Brejnev asupra chinezilor „ațâțători la război” – nu au fost publicate. La fel, nici susținerea lui Berlinguer a Alianței Atlantice sau atacurile liderului sovietic la adresa acestei organizații. Pe de altă parte, a văzut lumina tiparului o altă idee a lui Berlinguer conformă cu orientarea externă a RSR: critica explicită a invaziei Cehoslovaciei, mai sus amintită.

Dar, și aici transpare aversiunea față de „burghezie” tradusă prin permanenta „vigilență revoluționară” a leninismului romantic – „Românii au părut să fie cumva sensibili la libera circulație a ideilor și alte probleme similare care au fost în prim-plan începând cu conferința de la Helsinki. Reflectând această sensibilitate, comentariile lui Berlinguer despre libera circulație a ideilor și a lui Marchais despre libertățile democratice nu au fost incluse în rezumatele române ale discursurilor lor”. Ceaușescu s-a dovedit la fel de „sensibil” în ceea ce privește conceptul de „dictatură a proletariatului”, presa română nefăcând referiri nici la intervenția lui Marchais împotriva conceptului, nici la cea a lui Brejnev în favoarea lui”.³ Ceaușescu, după ce inițial va denunța tacit poziția lui Marchais de renunțare la „dictatura proletariatului”, o va adopta cu nonșalanță la începutul anilor '80, când, la rândul său, va considera perimat conceptul, înlocuindu-l cu cel de „democrație muncitorească revoluționară”.⁴

În ciuda relațiilor amicale pe care le avea cu Santiago Carillo, Ceaușescu nu avea nici un motiv să se simtă atras de principiile eurocomunismului. Dimpotrivă, esența lor, pe care o percepea ca fiind eminamente „burgheză”, îi repugna, așa cum obsevă și Șerban Orescu.⁵ Se folosea însă de pozițiile internaționale ale PCF, PCI sau PCS pentru a o consolida pe cea a PCR, mai ales în ceea ce privește disidența calculată în raport cu tutorele niciodată complet și practic imposibil de repudiat, centrul moscovit. Așa cum afirma secretarul general al PCR la conferința națională a PCR din 1977, „noțiunea de eurocomunism” reflectă dreptul legitim al fiecărui partid comunist de a utiliza strategii și concepte specifice arealului cultural și național din care face parte. „Desigur, fiecare o apreciază în felul său”, continua Ceaușescu, „dar noi vedem în aceasta preocuparea partidelor respective de a găsi, corespunzător condițiilor noi din zona lor, căile de unire a forțelor sociale înaintate în lupta pentru democratizarea societății, pentru crearea condițiilor în vederea trecerii la o nouă orînduire socială”.⁶

Suportul pragmatic al lui Ceaușescu față de eurocomunism, o manifestare încadrabilă în dimensiunea disidenței calculate a politicii externe a RSR, a fost exprimat cu precădere în 1977, când *Scân-teia* a intervenit în favoarea lui Carillo, atacat destul de dur de Brejnev, utilizând argumentele deja cunoscute ale absenței unui „model unic” de „construire a socialismului” și a necesității respectării „«tuturor particularităților și a factorilor economici, sociali, politici și istorici» din țara în care

1 „Romanian”, *Radio Free Europe*, 14 July 1976, 11.

2 Leonid Illici Brejnev, *Scopul nostru este pacea și socialismul*, (Moscova: Editura agenției de presă Novosti, 1978), 207.

3 „Romanian”, *Radio Free Europe*, 14 July 1976, 10-12.

4 Vezi Constantin Cuciuc, *Sistemul democrației socialiste*, (București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986).

5 Șerban Orescu, *Ceaușismul. România între anii 1965 și 1989*, (București: Albatros Corporation, 2006), 89-91.

6 Nicolae Ceaușescu, *Raport la conferința națională a Partidului Comunist Român, 7-9 decembrie 1977*, (București: Editura Politică, 1977), 88.

funcționează”.¹ Dar, pe de altă parte, leninismul sistemic nu putea fi indiferent la provocarea eurocomunismului. Îi resimțea însă mai degrabă dimensiunea politică decât cea ideologică, pe care oricum i-o subsuma. Leninismul romantic era de asemenea ostil conținutului „burghez” al eurocomunismului, deși nu își exprima deschis poziția, dar, spre deosebire de leninismul sistemic, din considerente în primul rând ideologice, abia pe urmă politice. Punerea în practică a revoluției *prin* democrația „burgheză” contrasta direct cu dezideratul și experiența politică a leninismului romantic, pentru care revoluția nu putea avea loc decât *împotriva* democrației „burgheze”. Altfel, riscul contaminării ideologice ar fi fost inevitabil, iar partidele leniniste care alegeau genul acesta de „luptă” nu puteau sfârși, la rândul lor, decât „îmburghezite”.

BIBLIOGRAFIE

****Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 3-5 noiembrie 1971*, București: Editura Politică, 1971.

***„Romanian situation report” *Radio Free Europe* research paper, 14 July 1976, Arhiva 1989.

***„Romanian situation report”, *Radio Free Europe* research paper, 8 July 1977, Arhiva 1989.

„Togliatti’s speech on «polycentrism» to the CC of the Italian Communist Party, June 24, 1956”, McNeal, Robert, (ed.), *International relations among communists*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1967.

BASARABĂ, A.; HERCZEG, S., „The Transatlantic Relation at a Loss: Europe and the US A in the New World Order”, *Studia Europaea*, 3 (2008).

BERNARD, N., *Aici e Radio Europa Liberă*, București: Observator, 1990.

BRAUN, A., *Romanian foreign policy since 1965. The political and military limits of autonomy*, New York: Praeger Publishers, 1978.

BREJNEV, L.I., *Scopul nostru este pacea și socialismul*, Moscova: Editura agenției de presă Novosti, 1978.

BUKOVSKY, V., *Arhiva sovietică. 64 de documente din perioada restructurării (perestroika)*, Cluj-Napoca: Dokia, 2010.

CEAUȘESCU, N., *Raport la conferința națională a Partidului Comunist Român, 7-9 decembrie 1977*, București: Editura Politică, 1977.

CHUEV, F., *Molotov remembers. Inside Kremlin politics*, Chicago: Ivan D. Ree, 1993.

COPILAȘ, E., „Counter-idea of the 20th century. Varieties of Leninism in Soviet and post-Soviet Russia”, manuscris în proces de recenzare la revista *Communist and Post-Communist Studies*.

COPILAȘ, E., „Politica externă a României comuniste. Anatomia unei insolite autonomii”, *Sfera Politicii*, 152 (2010).

COPILAȘ, E., „Within and after the Cold War: Europe’s struggling role and position inside the global security matrix”, *Studia Europaea*, 1 (2009).

COPILAȘ, E., *Geneza leninismului romantic. O perspectivă teoretică asupra orientării internaționale a comunismului românesc, 1948-1989*, teză doctorală, Cluj Napoca: Universitatea Babeș-Bolyai; susținerea publică va avea loc în cursul acestui an.

CUCIUC, C., *Sistemul democrației socialiste*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.

DEVLIN, K., „Communism in Europe. The challenge of eurocommunism”, *Problems of communism*, 27 (1977).

¹ „Romanian situation report”, *Radio Free Europe* research paper, 8 July 1977, Arhiva 1989, 12-14.

DEVLIN, K., „Eurocommunism: between East and West”, *International Security*, 3 (1979).

Documente ale Partidului Comunist din Spania. A doua conferință națională a partidului comunist din Spania. Septembrie 1975, București: Editura Politică, 1976.

HUNTER MADSEN, M., „The uses of Beijingpolitik: China in Romanian foreign policy since 1953”, *East European Quarterly*, 3 (1982).

JOWITT, K., *New world disorder. The leninist extinction*, Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 1993.

KOŁAKOWSKI, L., *Principalele curente ale marxismului*, vol. III, București: Curtea Veche, 2010.

NICULESCU-MIZIL, P., *De la Comintern la comunism național. Despre consfătuirea partidelor comuniste și muncitorești, Moscova, 1969*, București: Evenimentul Românesc, 2001.

NICULESCU-MIZIL, P., *România și războiul americano-vietnamez*, București: Roza Vânturilor, 2008.

ORESCU, Ș., *Ceaușismul. România între anii 1965 și 1989*, București: Albatros Corporation, 2006.

TISMĂNEANU, V., „The ambiguity of Romanian national communism”, *Telos*, 60 (1984).

Despre dificultatea asumării denumirii de „țigan” în spațiul public românesc

■ SONIA CATRINA

[Romanian Academy]

Abstract

This study aims at explaining the nature of various attitudes and social representations in relation to „Roma”/„Gypsies”. The objectives are: to highlight the causes of polarization of the Romanian public space when it comes to that „ethnic group” seen as a whole regardless of each member’s personal, social and cultural identity, to identify patterns of representations and stereotypes against „Roma”/„Gypsies”: This research which explores how Romania accepts its cultural diversity by investigating the representations about „Roma”/„Gypsies” is motivated by the need to identify items underlying the „Roma”/„Gypsies” social exclusion and social distance.

Keywords

„Roma”; „Gypsies”; „ethnic minority”; hetero-identification; self-identification

Introducere

Ideea acestui studiu pleacă de la propunerea legislativă inițiată la 1 septembrie 2010 de deputatul PDL Silviu Prigoană care „vizează revenirea la folosirea exonimului țigan și renunțarea la utilizarea endonimului rom (sau rrom) în actele emise de autoritățile publice”¹. Această propunerea legislativă, deși respinsă 7 luni mai târziu (5 aprilie 2011), a permis formularea unor atitudini diferite, de polarizare a spațiului public românesc, în special de nemulțumire a unor reprezentanți ai „minorității etnice” în cauză, precum și a unor organizații neguvernamentale interesate de „problema romă”². În sprijinul proiectului său de lege, deputatul Silviu Prigoană a adus argumente de ordin lingvistic furnizate de „Academia Română, sub semnătura d-lui acad. prof. dr. Eugen Simion, [care] concluzionează într-un punct de vedere adresat Guvernului României [următoarele]: „având în vedere situația grupurilor aparținând etniei țigănești din Europa și din spațiul românesc, Secția noastră consideră că termenul țigan reprezintă numele corect al acestei populații transnaționale. În multe țări din spațiul european este utilizat fără nici o restricție un cuvânt având ace-

1 Silviu Prigoană, *Proiect de lege*, <http://prigoana.ro/doc/proiect-de-lege-rom/1%20Scrisoare%20catre%20deputati.pdf>, accesat 11.03.2011.

2 Expresie recurentă în literatura de specialitate franceză.

eași origine, respectiv aceeași evoluție a semnificației cu lexemul românesc: tsiganes în franceză, zingari în italiană, Zigeuner în germană, tzigani în rusă și polonă, cigany în maghiară, ciganin în bulgară și sârbă, cigano în portugheză, zigenere în neerlandeză¹, respectiv argumente ale reputatului lingvist George Pruteanu care „scria cu privire la subiect că „nu poți interzice existența unui cuvânt prin lege. Dar poți emite norme metodologice, similare, mutatis mutandis, cu cele aplicate Legii 26/1990 (art. 39) în legătură cu «filtrarea» folosirii abuzive a cuvintelor academic sau național, în sensul că în documentele românești oficiale (inclusiv manuale școlare etc.), termenul de utilizat să fie țigan, fără nicio nuanță depreciativă. E nelogic să impui limbii române să numească o etnie cu un cuvânt al acelei etnii (n.n. - «rom»): spunem francezilor „francezi”, nu „franse”; spunem nemților/germanilor „nemți/germani”, nu „doici”; belgienilor „belgieni”, nu „belj” ș.a.m.d.”².

Acest studiu pune problema dificultății cu care se confruntă sinele văzut din prisma celuilalt, în joc fiind problema acceptării de către majoritate a unei identificări promovate din interior, respectiv relevanța unei denumiri impuse de majoritate și consecințele utilizării uneia sau alteia dintre denumiri în sfera publică. Dificultatea cu care se confruntă spațiul public românesc constă în dilema asociată utilizării în mod corect, nu din punct de vedere lingvistic sau gramatical, ci al respectării diversității sociale și culturale, a unui cuvânt care să-i desemneze pe membrii acestei „minorități etnice”, fără a se considera aceasta o atitudine de discriminare. Este vorba despre utilizarea termenului „rom”, preferat în interior de către unii dintre membri, respectiv a celui de „țigan”, exonym neacceptat de elite ale „minorității” în discuție. Prin urmare, dat fiind că „așa-zisa „problema romă” [a devenit] o miză de reflecție și de protest și o țintă pentru acțiunea publică”³, că este vorba despre spațiul românesc sau cel comunitar, considerăm că este esențial să analizăm modul în care este acceptată și recunoscută diversitatea culturală în România, țară declarat multiculturală⁴ și în special să investigăm modul în care se construiesc reprezentările în legătură cu „romii”/„țiganii” în spațiul public. Abordarea acestei teme este deci o necesitate impusă de contextul intern, putând constitui un important suport în găsirea căilor de schimbare a mentalităților în legătură cu „romii”/„țiganii”.

Formulăm următoarele întrebări: Cum se construiesc reprezentările colective în raport cu această „minoritate etnică”? Poate genera originea o structurare a spațiului identitar național și sentimente de dispreț sau chiar respingere a unei „minorități etnice”? Care sunt mecanismele cognitive care stau la baza reprezentărilor sociale în legătură cu „romii”/„țiganii”? Ce efecte ar putea avea asumarea, respectiv recunoașterea unei anumite identități („rom” vs. „țigan” și invers) în spațiul public? Care sunt motivațiile pentru o identificare sau alta și care sunt mecanismele sociale puse în joc în cazul asumării uneia dintre identificări?

Facem ipoteza că identificarea unei apartenențe categoriale în cazul „romilor”/„țiganilor” ține de un *habitus* ale cărui rădăcini sunt ancorate istoric și social. Acest fapt duce la formularea unei relații conflictuale între „majoritari” și „minori-

1 Prigoană, *Proiect*.

2 Prigoană, *Proiect*.

3 Joseph Gusfield, „Action collective et problèmes publics”, în Daniel Cefai și Dominique Pasquier (coordonatori), *Les sens du public. Publics politiques, publics médiatiques* (Paris: PUF, 2003).

4 Din cele 23 de categorii identitare înregistrate de recensământ, 18 grupuri minoritare sunt reprezentate în Parlament, lucru care situează România „pe locul trei – după Federația Rusă, cu 45 minorități naționale recunoscute și Ucraina, cu 23 – în ierarhia țărilor cu număr semnificativ de minorități”. (cf. C. Pan, B. S. Pfeil, *National Minorities in Europe*. (Wien: Braumüller, 2003), citat de Levente Salat, „Regimul minorităților naționale din România și contextul internațional al acestuia”, în Levente Salat (coordonator), *Politici de integrare a minorităților naționale din România. Aspecte legale și instituționale într-o perspectivă comparată* (Cluj-Napoca: Fundația Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală - CRDE, 2008), 9-29/9.

tari", accentuează distanța socială, punând o graniță în depășirea unei crize sociale, nu numai naționale, ci și comunitare. Abordarea noastră are rădăcini în teoria lui Bourdieu¹ (1980: 87, 88). În concepția sociologului francez, conceptul de „habitus” se referă la un set de dispoziții care generează practici și percepții individuale sau colective, are căror limite sunt constituite istoric și social, „habitusul” fiind procesul complex prin care „noi suntem în același timp acționați și pe cale să acționăm”². Aceste dispoziții există în, prin și din cauza practicilor actorilor și interacțiunii acestora cu ceilalți și cu mediul. Din acest punct de vedere, se consideră că reprezentările sunt predispușe, în mod conștient/deliberat sau nu, având rolul de a îndeplini o „funcție socială de legitimare a diferențelor sociale”, contribuind astfel la procesul de reproducere socială. Având ca suport această teorie, prin acest studiu dorim să înțelegem dacă „habitus”-ul este responsabil cu reprezentările în legătură cu „grupul etnic” de „romi”/„țigani”.

Prin acest studiu, ne propunem să identificăm stereotipuri în societatea românească, agenți sociali care produc discursul în legătură cu „romii”/„țigani” căutând să impună referenți identitari, trecând printr-o analiză a diverselor (hetero)/(auto) identificări reflectate în presă și căutând referințe în mediul academic românesc interesat de această problematică. Invocăm, însă, necesitatea extinderii cercetării la nivelul întregii țări, metoda de investigare prin chestionar putând fi completată cu interviuri semidirijate cu diferiți membri ai acestei „minorități etnice”, luându-se în calcul mai multe categorii de vârstă sau sociale, ceea ce s-ar putea realiza doar prin efortul conjugat al mai multor cercetători.

Urmând exemplul lui Levente Salat³, analiza pe care o propunem este de tipul cost-beneficii, de identificare a „celor care „plătesc” (*who pays?*) și a celor care „beneficiază” (*who benefits?*)” de pe urma unor anumite identificări în spațiul public. Având acest exemplu de investigare, studiul pune în evidență factori de risc cu privire la heteroidentificări al căror rezultat ar putea fi pe termen lung adâncirea distanței sociale și excluderea.

Încă din momentul conceptualizării obiectului nostru de studiu, ne-am confruntat cu problema utilizării corecte a terminologiei, motiv pentru care am considerat că este nevoie de o exprimare a propriei poziții în raport cu diferitele câmpuri științifice. Utilizând termenul generic de „rom”/„țigan” pentru a desemna o „minoritate etnică” în spațiul autohton nu înseamnă nicicum că ne raliem unei abordări substanțialiste a „etnicității”, potrivit căreia se poate identifica o „esență” proprie unui grup (trăsături fizice, psihologice și culturale obiective), sau unei abordări etnocentrice⁴ în raport cu care se poate face un clasament al grupurilor pe o scară valorică. Respingând o astfel de gândire maniheistă care a stat la baza împărțirii lumii în rase, celălalt inferior fiind adesea caracterizat drept „barbar”, „sălbatic”, „nedevelopat”, „necivilizat” etc., nu-i considerăm pe „romi”/„țigani” drept „entitate socioculturală obiectivă”. Pe de altă parte, luăm în calcul că orice grup face referire la un ansamblu de indivizi care au „conștiința de apartenență” la grupul respectiv, dar a căror identitate este în continuă construcție și devenire, idee împământenită deja în câmpul studiilor culturale. A plasa „romii”/„țigani” într-un grup omogen este un demers nepotrivit care ar însemna ignorarea unor aspecte ale diversității istorice, sociale și culturale ale acestora, cu atât

1 Pierre Bourdieu, *Le Sens pratique* (Paris : Éditions de Minuit, 1980) 87, 88.

2 Interviu cu Pierre Bourdieu, <http://www.dialogus2.org/BOU/habitus.html>, accesat 17.06.2011.

3 Salat, „Regimul”, 10.

4 Vezi definiția lui William Graham Sumner, *Folkways: A Study of Mores, Manners, Customs and Morals* (New York: Dover Publications, 1959 [1907]), 13, „etnocentrismul este numele tehnic pentru punctele de vedere în care propriul grup este centrul de referință, iar ceilalți sunt ordonați potrivit acestei referințe”. [Potrivit *Dicționarului de Sociologie Rurală*, Bădescu Ilie, Cucu-Oancea Ozana (coord.) (București: Mica Valahie, 2005), 169, termenul definește o „atitudine colectivă care constă în a evalua cultura altora în termenii propriei culturi considerând inferioare toate formele culturale – morale, religioase, sociale, estetice – care sunt îndepărtate de acelea cu care noi ne identificăm”.

mai mult cu cât în interiorul acestui grup prezent pe teritoriul României au fost înregistrate numeroase comunități, acestea diferențiindu-se după dialect, respectiv ocupațiile tradiționale. Aderăm mai degrabă la o abordare a „minorității etnice” drept construcție socială a unei forme de clasificare printre altele. De asemenea, situând membrii acestei „minorități etnice” în inima unui raport de interacțiune cu celălalt, luăm în calcul producerea socială a alterității. Avem ca suport al gândirii noastre teoria antropologului norvegian Fredrik Barth¹, care, inspirat fiind de reflecțiile sociologului interactionist american Erving Goffman, arată în „Ethnic groups and boundaries” (1969) că „etnicitatea” nu trebuie nicidecum studiată în raport cu identificarea unei „substanțe” obiective. Din acest punct de vedere, prolifică este o analiză axată pe modul în care se instituie definițiile, precum și (re)producerea frontierelor între diferitele grupuri. Pentru Barth², nu „diferența” constituie „etnicitatea”, ci raporturile/interacțiunile între diferitele grupuri. În lumina acestor abordări ale „etnicității”, am recurs la un termen generic în speranța de a nu cădea în capcana unor teorii ale „etnicității” respinse în câmpul științelor sociale.

Analiza sociologică a percepțiilor pornește de la un studiu al originii istorice și geografice a „romilor”/„țiganilor” prezentată în studii de specialitate, reprezentativ în acest sens fiind contribuția reputatului istoric Viorel Achim³. Continuăm printr-o analiză etică a reprezentărilor în legătură cu „romii”/„țiganii”, respectiv emică a imaginii de sine. Urmează reacția din interior în legătură cu una sau alta dintre denumiri. Intersectarea diverselor puncte de vedere/reprezentări/atitudini etc. va constitui partea de concluzii a acestui studiu.

Fabricarea culturală a diferenței

În studiile de specialitate nu există un consens cu privire la o dată exactă de înregistrare a „romilor”/„țiganilor” în provinciile românești, însă se consideră a fi secolul al XIV-lea. Un studiu recent⁴ arată că prima atestare în documente românești este anul 1385, „pe vremea domnitorului Dan Vodă” care dăruiește mănăstirii Tismana, printre altele, și „40 sălașe de ațigani”. Această perioadă ar coincide cu robia acestora în Țările Române, stare care a durat până în secolul al XIX-lea (1856) când au fost dezrobiți sub domnitorul Al. I. Cuza. Nici proveniența nu poate fi afirmată cu certitudine dat fiind că „romii”/„țiganii” sunt răspândiți pe un spațiu întins, iar modul în care au pătruns în aceste spații, „în grupuri mici” se întinde pe o perioadă îndelungată, sec. XI-sec.XIV. Cele mai multe studii vorbesc despre o origine indiană. Procesul de fabricare culturală a diferenței pleacă astfel de la originea lor. Însă,

1 Fredrik Barth, „Les groupes ethniques et leurs frontières”, în Philippe Poutignat și Jocelyne Streiff-Fenart, *Théories de l'ethnicité* (Paris : PUF, 2008 [1995]), 203-249.

2 „In 1969 I argued that ethnicity represents the social organization of culture difference. (...) Contrary to what is still a widely shared view, I argued that ethnic groups are not groups formed on the basis of shared culture, but rather the formation of groups on the basis of differences of culture. To think of ethnicity in relation to one group and its culture is like trying to clap with one hand. The contrast between “us” and “others” is what is embedded in the organization of ethnicity: an otherness of the others that is explicitly linked to the assertion of cultural differences. So let us start by rethinking culture, the ground from which ethnic groups emerge”, în Fredrik Barth, “Ethnicity and the concept of culture”, în *Social Sciences* (1995): 1-14, <http://www.mendeley.com/research/ethnicity-and-the-concept-of-culture/>, accesat 26.10.2011.

3 Viorel Achim, *Țiganii în istoria României* (București: Editura Enciclopedică, 1998), carte republicată în limba engleză *The Roma in Romanian History* (Budapesta: Central European University Press, 2004) care reconstruiește traseul istoric al „țiganilor”/„romilor”. Istoricul acordă o atenție particulară studiului „emancipării” acestora, dar mai ales „marginalizării”.

4 Delia Grigore, „Consecințele istoriei asupra imaginii de sine și structurării identității rromilor. Heteroidentificare stereotip negativă și autoidentificare stigmatizată în mentalul colectiv rrom”, în Delia Grigore, Mihai Neacșu, Adrian-Nicolae Furtună, *Rromii... în căutarea stimei de sine: studiu introductiv* (București: Vanemonde, 2007), 18-30/18.

această perspectivă în esență culturalistă nu ia în calcul sedentarizarea unora dintre neamurile de „romi”/„țigani”, respectiv prezența lor în interiorul aceleiași stat național pe o perioadă îndelungată, nici schimburile și interacțiunile permanente inerente, dată fiind nu numai poziția omului în societate, ci și natura ocupațiilor acestora care necesitau contact permanent cu celălalt. Mai mult, studiile arată că în „limba romani”, cuvântul „țigan” nu există. Acest cuvânt atestat pentru prima oară în Imperiul Bizantin, ar indica o „grupare considerată eretică de către sistemul religios oficial ortodox”¹. Etimologic ar proveni din „athinganos” sau „athinganoy” cu înțelesul de „păgân”, „de neatins” sau „impur”. La termenul „țigan” s-a ajuns prin pierderea prefixului privativ „a”. În Țările Române, termenul desemna „starea socială”² a celor care au stat în robie jumătate de mileniu. În zilele noastre, robia se consideră a fi unul dintre elementele care au contribuit în mod negativ la pauperizarea acestei populații, respectiv contruirea stereotipurilor negative. Viorel Achim, specialist în istoria acestei minorități pe teritoriul românesc, vorbește despre încercarea de integrare a acestora încă din perioada dezrobirii, proiect compromis parțial o dată cu legea rurală a lui Cuza (1864), fie pentru că nu toți boierii au fost interesați să-i așeze pe pământurile lor, fie pentru că cei rămași nu au făcut față noilor provocări economice. În acest sens, istoricul vorbește despre „decăderea meșteșugurilor”, respectiv intrarea în epoca industrializării ca elemente care au contribuit în mod negativ la neadaptarea unora dintre aceștia. Fiind în permanență „marginalizați”³, îndepărtați sub direcția mareșalului Antonescu care decide „deportarea” în Transnistria (1942), niciodată „recunoscuți” ca etnie în documentele oficiale în afară de tentativa de a deveni minoritate națională, „naționalitate conlocuitoare”⁴ în 1948-1949 în perioada guvernului Petru Groza, fără a avea dreptul la o identitate „oficială”, se ajunge la negarea identității etnice în comunism prin politica de stat „asimilaționistă”⁵. Acest lucru se schimbă însă după Revoluție când li se recunoaște statutul de „minoritate etnică”. Identificați drept „problema socială”, încă din 1990 unii dintre aceștia intră în interesul autorităților, făcând obiectul unor politici sociale. Însă recunoașterea celuiualt ca apartinând unui grup diferit de cel național nu respinge stigmatizarea acestuia între frontierele statului național românesc, aceasta din pricina raportării la așa-zisele valori ale grupului dominant. Din acest motiv, așa-zisa incompatibilitate culturală formulată pe baza diferențelor culturale poate da naștere unor atitudini de dispreț și chiar de segregare socială a grupului minoritar în raport cu cel dominant.

Studii de specialitate, în special sociologice, au arătat că identificarea unor diferențe culturale acționează drept „cunoaștere rațională”⁶, iar efectul este separarea și îndepărtarea grupurilor sociale astfel identificate⁷. Mai mult, cercetători de seamă din România axați pe studiul relațiilor interetnice consideră că, în general, minoritățile sunt discriminate în interiorul statului-națiune, „recunoașterea multiculturalismului” este un proces îndelungat, iar schimbarea mentalităților se poate face doar prin politici sociale în favoarea „grupului minoritar”. Este și cazul „grupului etnic” de „romi”/„țigani” în direcția căruia s-au îndreptat mai multe proiecte și politici de intervenție socială⁸ vizând incluziunea în țara-gazdă. Cu toate acestea, rezultatele obținute

1 Grigore, „Consecințe”, 18.

2 Achim, *The Roma*, 9.

3 Grigore, „Consecințe”, 18.

4 „A marginal element in the society”, potrivit istoricului Viorel Achim, *The Roma*, 1.

5 Potrivit unei note a lui Viorel Achim.

6 Grigore, „Consecințe”, 28.

7 Christos Govaris, Stravoula Kaldi, „Promoting recognition and acceptance of cultural diversity through cooperative learning in primary school”, http://www.iaie.org/download/turin_paper_govaris.pdf, accesat 27.04.2011.

8 Potrivit lui Govaris, Kaldi, „Promoting”.

9 La nivel guvernamental, se fac eforturi considerabile în acest sens prin „Strategia națională de îmbunătățire a situației romilor”, periodic reorientată în funcție de recomandările de la nivel comunitar, dar și specificitatea națională. Este nevoie însă de un efort comun, din partea

nu au fost întotdeauna pe măsura așteptărilor. Mai mult, în spațiul public al reprezentărilor în legătură cu grupul etnic de „romi”/„țigani” s-a împământenit ideea unei alterități fundamentale, imposibil de integrat. La baza unei astfel de gândiri, de opoziție a contrariilor, se află asocierea grupului etnic în discuție cu un mod de viață care iese adesea din tipare¹, cu atribuirea unor valori diferite de cele ale grupului majoritar din cauza „diferențelor culturale” ireconciliabile. Acest tip de imagine în legătură cu grupul etnic de „romi”/„țigani” are ca substrat noțiunea de „rasă”, deși termenul nu apare niciodată formulat ca atare în discursul din sfera publică sau privată. Dar expresii persistente în imaginar de genul „așa sunt ei”, „nu se pot adapta”, „au un stil de viață diferit”, „sunt primitivi” etc. demonstrează incompatibilitatea grupului etnic de „romi”/„țigani” cu un grup majoritar, diferențele fiind... culturale sau... psihologice, cu referire la „nerăbdarea” sau „temperamentul irascibil” când sunt în inima unei situații conflictuale. Mai mult, un important studiu pentru literatura de specialitate în legătură cu această „minoritate etnică” arată că stigmatizarea este un fenomen larg răspândit, atât în spațiul autohton, cât și în Europa, „iar distanța socială dintre ei și persoanele ne-rome este semnificativ mai mare decât în cazul altor grupuri etnice.”² Considerați nu de puține ori drept „borfași”, hoți”, „delicvenți”, aceste caracteristici, evident negative, atribuite tuturor membrilor unui grup devin trăsături definitorii ale unui grup social, emblematice pentru reprezentările sociale. Înscrierea tuturor „romilor”/„țiganilor” într-o categorie socială fără a se ține cont de diversitatea socială și culturală la nivel de grup și atribuirea de către ceilalți a unor judecăți morale construite în raport cu sensul comun duce la „omogenizarea reprezentărilor” în legătură cu „romii”/„țiganii”. Efectul direct al acestui tip de practică socială evidentă în interrelații este de „etnicizare”³ a acestei populații. Granițele sociale sunt astfel produse, menținute și uneori adâncite chiar în sânul societății românești.

De la heteroidentificare la autoidentificare

Heteroidentificările se răsfrâng asupra autoidentificărilor, în sensul că dimensiunea subiectivă a identității, mai precis reprezentările individului în legătură cu grupul etnic din care face parte, este știrbită, în favoarea altor identificări posibile. Nerecunoscându-se în caracterizări ale grupului etnic, recurente în imaginarul colectiv, atitudinea frecventă a unora dintre membri este de repliere, respectiv asumare a unei identități exogene, fie a grupului dominant, fie a unui alt grup minoritar considerat de către „romi”/„țigani” mai puțin segregat în societatea românească. Astfel, în studii de specialitate se arată că din „instinct de auto-conservare”⁴ aceștia își pot ascunde identitatea etnică, mai ales în contact cu alte grupuri etnice, deși, în alte contexte, identitatea etnică poate fi „puternic pronunțată”⁵. Acest lucru este evident

aparaturii tehnice de implementare a politicilor, dar și al societății românești în ansamblu.

1 Vezi „strategiile economice paralele” prezentate în articolul Sonia Catrina, „A fi rom în Europa comunitară. Despre drepturi și justiție socială”, *Sfera politicii* 154 (2010): 43-50. Cât despre locuire, în România nu puține sunt așezările în care aceștia s-au stabilit (sau, mai nou, au fost obligați instituțional) în zone defavorizate, respectiv în jurul unor gropi de gunoi (referire la modul de implementare a unor politici sociale, ca formă de segregare locativă și nu de incluziune). Pentru formarea unei imagini despre tipul de locuire la „romi”/„țigani”, a se vedea studiul renumitului sociolog Dumitru Sandu în legătură cu „harta sărăciei” în România, conform Dumitru Sandu, *Comunitățile de Romi din România. O hartă a sărăciei comunitare prin sondajul PROROMI* (București: Banca Mondială, 2005), 12.

2 Cosima Rughiniș, Gabor Fleck, *Vino mai aproape. Incluziunea și excluziunea romilor în societatea românească de astăzi* (București: Human Dynamics, 2008), 8.

3 Michael Stewart, „Cuvânt înainte”, în Rughiniș, Fleck, *Vino*, VII-XIX.

4 Centrul de Documentare și Informare despre Minoritățile din Europa de Sud-Est (CEDIMR-SE), *Minoritățile din Europa de Sud-Est. Romii din România*, <http://www.policy.hu/flora/romii.htm>, accesat 3.10.2011.

5 CEDIMR-SE, *Minoritățile*.

și dacă ne raportăm la recensământul din 2002¹ când s-au autoidentificat în „grupul minoritar” de „romi”/„țigani” doar o parte dintre membri, în realitate, potrivit estimărilor sau heteroidentificărilor, procentul depășindu-l cu mult pe cel real, numărul acestora fiind de aproximativ 2 milioane și jumătate. În astfel de cazuri în care „individul își respinge sau își ocultează identitatea reală (...) [iar] eul fictiv ia locul eului autentic”,² imaginea despre sine nu este una pozitivă din cauza percepțiilor celor din grupul majoritar, iar includerea în grupul dominant se face prin conștientizarea unei diferențe, apoi negarea acesteia și încorporarea unei identități diferite. Aceeași situație, de refuz de identificare, este semnalată și în cazul recensământului din 1992, într-o importantă cercetare realizată de sociologul Mircea Kivu în cadrul echipei de la Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, în 2001. Acesta arată că „romii”/„țiganii” au o „percepție pozitivă” față de ceilalți, dar negativă față de propria persoană.³ O astfel de reacție poate fi interpretată și ca aspirație către valorile grupului dominant, percepute ca superioare. Mai mult, reacții de genul „povestea mea nu este una de succes, ci una normală [deși] se pare că tot ce ajunge în normalitate și se leagă de romi e poveste de succes. Asta pe mine mă scoate din sărite! Suntem așa cum sunt ceilalți.”⁴, venită din partea unui reprezentant al „minorității etnice” în discuție nu poate fi interpretată ca negare a apartenenței la grup, căci „Dumnezeu m-a lăsat rom pe lumea asta, ca om...”. Aceasta indică mai degrabă o fatalitate a „romilor”/„țiganilor”, aceea de a nu-și putea depăși condiția, împiedicați fiind și de reprezentările din imaginarul colectiv. Însă vina de a fi „murdari”, „urât mirositori”, „nеспălați”, „împuțiti”⁵, „needucați”, „necivilizați”, chiar „sălbatici” sau „primitivi” etc. nu le aparține căci au fost ținuți într-o astfel de stare veacuri întregi. „Generația încălțată” față de cea „descultă” atrage atenția asupra stării sociale în care se găsește marea majoritate a membrilor grupului respectiv. Apartenența la o astfel de stare este astfel expresia unui „determinism social”. Ceea ce trebuie înțeles în legătură cu „romii”/„țiganii”, este faptul că sunt „oameni, cu bune și rele. Unii fură, alții nu, unii sînt muzicali, alții nu.”⁶, precum majorității. Heteroidentificarea drept „necivilizați”, „primitivi”, se transformă într-un complex: „E un complex și asta se poate vedea la multe persoane de etnie romă. Intră într-o defensivă în care ajung să spună că sunt oameni.”, aceasta pentru că în general procesul de internalizare al reprezentărilor despre sine înglobează conștiința apartenenței la un grup, precum și atributele acestuia în imaginarul colectiv. În cazul în care imaginea în legătură cu sinele este una pozitivă, lucru valabil pentru cei al căror *status* este recunoscut, identificarea se face prin raportarea la mai multe grupuri, cel etnic, dar și cel majoritar. În astfel de situații, includerea în grupul minoritar se face prin conștientizarea, chiar în interiorul

1 Date furnizate de Institutul Național de Statistică arată că structura etnică a României înregistrată prin recensământul din 2002 nu s-a schimbat substanțial față de datele din 1992, „romii” reprezentând 2% din populația țării, <http://www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/vol4/cuvvol4.pdf>, accesat 13.06.2011.

2 Grigore, „Prolegomene. Repere concetuale și ipoteze de cercetare”, în Delia Grigore, Mihai Neacșu, Adrian-Nicolae Furtună, *Rromii... în căutarea stimei de sine: studiu introductiv* (București: Vanemonde, 2007), 4-8/7.

3 Potrivit lui Mircea Kivu, „Comentarii pe marginea Barometrului Relațiilor Interetnice. De ce Barometrul Relațiilor Interetnice?”, în Rudolf Poledna, François Ruegg, Calin Rus, *Interculturalitate. Cercetări și perspective românești*, (Cluj: Presa Universitară Clujeană, 2002), 75-84/80.

4 <http://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1001734-europarlamentare-rome-asta-heteroidentificare.htm> accesat 28.10.2011.

5 Vezi apelativul „țigancă împuțită” folosit de Traian Băsescu la adresa unei ziariste din „grupul majoritar” al cărei comportament a fost considerat agresiv într-o situație de interacțiune cu președintele României. Expresia este condamnabilă, fiind discriminatorie, indiferent unde este folosită, în spațiul public sau privat (în cazul președintelui).

6 <http://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1001734-europarlamentare-rome-asta-heteroidentificare.htm> accesat 28.10.2011.

grupului, a unei diferențe care poate să fie fixată într-o „esență”, de genul: aspect fizionomic, care creează sentimentul apartenenței la „grupul etnic”, în timp ce includerea în grupul majoritar se explică prin asumarea cetățeniei: „Eu sunt țigan, dar sunt și român. Mă certifică culoarea¹. Și faptul că sunt cetățean al acestei minunate țărișoare”². Mai mult, curentul potrivit căruia ar exista un exotism al „țiganilor”, larg difuzat în literatura română³, este infirmat de membri ai acestei „minorități etnice”. Unii dintre aceștia apreciază că tocmai trăsăturile feței și culoarea pielii, deloc frumoase, sunt elemente de identificare a unei persoane ca aparținând grupului etnic de „romi”/„țigani”. Iată deci că ideea de „rasă” este prezentă chiar în sânul reprezentărilor membrilor „minorității etnice” la care ne referim. Fixarea diferențelor într-o „esență” se face astfel chiar din interiorul grupului.

Asumarea denumirii de „rom”/„țigan” din interior

Argumente din interior în susținerea denumirii de „rom”, ca „new emerging ethnic identity”⁴, fac referință în special la originea grupului, reală sau inventată: „se dorește înlocuirea unui nume al unei etnii care, mă rog, chiar dacă este controversată, asta e numele ei. Ei se cheamă romi înainte ca să existe România sau Țara Românească, asta înseamnă undeva la sfârșitul secolului al IX-lea, începutul secolului al X-lea, când au pornit ei spre Europa.”⁵ Vechimea unuia dintre termeni în raport cu celălalt este un alt argument în favoarea unei anume identificări: „Termenul are o proveniență străveche. Vine de la o regiune din India: Romastan. Se pare că aia e regiunea de baștină a țăganilor. De fapt, nici asta nu prea contează... În fine, cât nu e vreun sens peiorativ, îmi poți spune atât „rom”, cât și „țigan”. Pe mine nu mă deranjează deloc. Probabil, ghinionul majoritarilor este că denumirea de „rom” seamănă foarte mult cu cea de „român”. Să nu uităm însă că suntem cu toții cetățeni ai acestei țări. Infractorii nu au culoare etnică”⁶. Potrivit acestei declarații nu forma contează, ci fondul care nu este cu nimic diferit de cel al majorității căci „atâta timp cât ești integrat în societate și îți vezi de treaba ta, lumea te judecă după fapte și nu după etnia din care vii.”⁷ Mai mult, convingerea că termenul de „țigan”, cu trimiteri în imaginarul colectiv la sensul din greacă al termenului „athinganos” sau „athinganoy” care „la origine înseamnă a nu te atinge, paria societății”⁸, a pierdut prefixul privativ, nu însă și sensul negativ, îi face pe unii membri ai acestei „minorități etnice” să afirme că : „Pe mine nu mă deranjează în nici un fel nici rom, nici țigan. Pentru mine e mai ok țigan, dacă mă întrebi, parcă îmi sună mai bine. Rom mie mi se pare o făcătură. Eu i-aș pune pe ei să traducă „rom”, să văd cum traduc. Pariez pe ce vreți voi că o să traducă în țigan. Atunci tot acolo ajungem.”⁹. În încercarea de a potoli taberele susținând unul sau altul dintre termeni, un reprezentant al „minorității etnice” propune ca „denumirea de «rom»,

1 Vezi apelativul „cioară” care li se atribuie frecvent, prezent și în proverbe sub forma „cioară vopsită”.

2 <http://www.academiaticavencu.info/opinii-comentarii/interviuri/madalin-voicu-sunt-tigan-si-roman-100782.html> accesat 28.10.2011.

3 Un exemplu elocvent este nuvela fantastică „La țigănci” de Mircea Eliade.

4 Potrivit lui Achim, *The Roma*, 1.

5 <http://www.kamikazeonline.ro/2010/12/tambalagiul-marius-mihalache-e-tigan-dirijorul-madalin-voicu-e-rom/>, accesat 28.10.2011.

6 <http://www.academiaticavencu.info/opinii-comentarii/interviuri/madalin-voicu-sunt-tigan-si-roman-100782.html> accesat 28.10.2011.

7 <http://www.kamikazeonline.ro/2010/12/tambalagiul-marius-mihalache-e-tigan-dirijorul-madalin-voicu-e-rom/> accesat 28.10.2011.

8 <http://www.kamikazeonline.ro/2010/12/tambalagiul-marius-mihalache-e-tigan-dirijorul-madalin-voicu-e-rom/> accesat 28.10.2011.

9 <http://www.kamikazeonline.ro/2010/12/tambalagiul-marius-mihalache-e-tigan-dirijorul-madalin-voicu-e-rom/> accesat 28.10.2011.

să fie schimbată în cea de «indirom», întrucât poporul nostru este originar din India”¹, compus prin abrevierea termenilor „indian” și „român”.

Concluzii

Studiul realizat ne-a oferit informații relevante despre reprezentările sociale emergente în spațiul public românesc, pertinența impunerii, respectiv a asumării unei identificări și consecințele acesteia. Ne-a oferit de asemenea posibilitatea de a explora jocul interacțiunilor între „majoritari” și „minoritari”, precum și procesele prin care identitățile grupale, plurale prin definiție, pot fi produse, modificate atât din exterior, cât și din interior.

Analiza a arătat că dezvoltarea sentimentului propriei identități se raportează în general la punctul de vedere al celui alt responsabil cu producerea definițiilor în legătură cu sinele, dar și la modul în care fiecare înțelege să interacționeze, respectiv să se comporte în societate. Persistența stereotipurilor negative, datorate în mare parte „condiției sociale inferioare și marginale”², conduce la ideea că factorii socio-economici sunt relevanți în identificarea unui individ din exterior din punct de vedere social. Acest aspect cu importanță majoră în dinamica relațiilor interetnice impune deci ca intervenția socială să se îndrepte în această direcție. Pe de altă parte, e clar că între cei doi termeni se impune referința la denumirea de „rom” față de cea de „țigăni” înrădăcinată istoric în cadrul unui proces de fabricare culturală a diferenței, cu referire la un statut, respectiv o stare socială precară sau chiar de „sărăcie absolută”. Mai mult, termenul „rom”/„rrom”³ care etimologic ar proveni⁴ din cuvântul prakrit „dom”, cu sensul de „om”, coroborat cu declarații din interior, marchează în special dorința de recunoaștere nu a unei specificități culturale, ci a naturii umane a membrilor „minorității etnice” în discuție. Aceasta este în fapt căutarea recunoașterii și acceptării în sânul societății românești, precum și reafirmarea ideii diversității membrilor acestei „minorități etnice”. Prin însușirea denumirii de „rom” se formulează și aspirația către o nouă condiție, în general de emancipare, diferită deci de condiția de „țigăni”, cu conotații negative în societatea românească, precum și nevoia incluziunii a celui care în timp a fost și încă mai este un marginal. Mai mult, atribuirea de către „majoritate” a unei denumiri nedorite de „minoritate”, chiar dacă aceasta ar fi în raport cu sensul istoric sau durata folosirii în timp, are perdanți în ambele tabere, rezultatul fiind același: de perpetuare a marginalizării și adâncire a distanței sociale. Aceasta ar însemna și încălcarea declarației din sloganul „Nothing About Us Without Us”/„Nimic despre noi, fără noi”⁵, similară angajamentului părților. Înțelegem în cele din urmă că nu recursul la una sau alta dintre denumiri rezolvă problemele de discriminare cu care se confruntă „romii”/„țigăni”, respectiv starea precară, marginalizarea și segregarea, ci efortul de ambele părți către o integrare reală.

1 <http://www.partidaromilor.ro/mass-media/presa-scrisa/138-propunerea-domnului-deputat-nicolae-pun-.html> accesat 28.10.2011.

2 Achim, *The Roma*, 2.

3 Personal, aderăm la scrierea cu un singur „r” întrucât preluăm reguli ale sistemului fonetic românesc potrivit cărora consoanele duble se contopesc într-una singură.

4 Conform explicației lui Mihai Neacșu, Rromii din România”, în Delia Grigore, Mihai Neacșu, Adrian-Nicolae Furtună, *Rromii... în căutarea stimei de sine: studiu introductiv* (București: Vanemonde, 2007), 9-14/9.

5 *Decade of Roma Inclusion 2005-2015*, <http://www.romadecade.org/>, 09.11.2010.

BIBLIOGRAFIE

Achim, Viorel, *The Roma in Romanian History* (Budapesta: Central European University Press, 2004).

Barth, Fredrik, „Les groupes ethniques et leurs frontières”, în Philippe Poutignat și Jocelyne Streiff-Fenart, *Théories de l'ethnicité* (Paris : PUF, 2008 [1995]), 203-249.

Barth, Fredrik, „Ethnicity and the concept of culture”, în *Social Sciences* (1995): 1-14, <http://www.mendeley.com/research/ethnicity-and-the-concept-of-culture/>, accesat 26.10.2011.

Bădescu, Ilie, Cucu-Oancea, Ozana (coord.) *Dicționar de Sociologie Rurală*, (București: Mica Valahie, 2005).

Bourdieu, Pierre, *Le Sens pratique* (Paris : Éditions de Minuit, 1980) ; Interviu cu Pierre Bourdieu, <http://www.dialogus2.org/BOU/habitus.html>, accesat 17.06.2011.

Catrina, Sonia, „A fi rom în Europa comunitară. Despre drepturi și justiție socială”, *Sfera politicii* 154 (2010): 43-50.

Centrul de Documentare și Informare despre Minoritățile din Europa de Sud-Est (CEDIMR-SE), *Minoritățile din Europa de Sud-Est. Romii din România*, <http://www.policy.hu/flora/romii.htm>, accesat 3.10.2011.

Decade of Roma Inclusion 2005-2015, <http://www.romadecade.org/>, 09.11.2010.

Govaris, Christos, Kaldi, Stravoula, „Promoting recognition and acceptance of cultural diversity through cooperative learning in primary school”,

http://www.iaie.org/download/turin_paper_govaris.pdf, accesat 27.04.2011.

Grigore, Delia, Neacșu, Mihai, Furtună, Adrian-Nicolae, *Rromii... în căutarea stimei de sine: studiu introductiv* (București: Vanemond, 2007).

Gusfield, Joseph, „Action collective et problèmes publics”, în Daniel Cefaï și Dominique Pasquier (coordonator), *Les sens du public. Publics politiques, publics médiatiques* (Paris: PUF, 2003).

Institutul Național de Statistică, <http://www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/vol4/cuvvol4.pdf>, accesat 13.06.2011.

Kivu, Mircea, „Comentarii pe marginea Barometrului Relațiilor Interetnice. De ce Barometrul Relațiilor Interetnice?”, în Rudolf Poledna, François Ruegg, Călin Rus, *Interculturalitate. Cercetări și perspective românești*, (Cluj: Presa Universitară Clujeană. 2002), 75-84.

Prigoană, Silviu, *Proiect de lege*, <http://prigoana.ro/doc/proiect-de-lege-rom/1%20Scrisoare%20catre%20deputati.pdf>, accesat 11.03.2011.

Rughiniș, Cosima, Fleck, Gabor, *Vino mai aproape. Incluziunea și excluziunea romilor în societatea românească de astăzi* (București: Human Dynamics, 2008).

Salat, Levente, „Regimul minorităților naționale din România și contextul internațional al acestuia”, în Levente Salat (coordonator), *Politici de integrare a minorităților naționale din România. Aspecte legale și instituționale într-o perspectivă comparată*, (Cluj-Napoca, Fundația Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală – CRDE: 2008), 9-29.

Sandu, Dumitru, *Comunitățile de Romi din România. O hartă a sărăciei comunitare prin sondajul PROROMI* (București: Banca Mondială, 2005).

Stewart, Michael, „Cuvânt înainte”, în Rughiniș, Fleck, *Vino mai aproape. Incluziunea și excluziunea romilor în societatea românească de astăzi* (București: Human Dynamics, 2008), VII-X.

Sumner, William Graham, *Folkways: A Study of Mores, Manners, Customs and Morals* (New York: Dover Publications, 1959 [1907]).

Articole de presă:

<http://www.academiakatavencu.info/opinii-comentarii/interviuri/madalin-voicu-sunt-tigan-si-roman-100782.html> accesat 28.10.2011.

<http://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1001734-europarlamentare-rome-asta-heteroidentificare.htm> accesat 28.10.2011.

<http://www.kamikazeonline.ro/2010/12/tambalagiul-marius-mihalache-e-tigan-dirijorul-madalin-voicu-e-rom/> accesat 28.10.2011.

<http://www.partidaromilor.ro/mass-media/presa-scrisa/138-propunerea-domnului-deputat-nicolae-pun.html> accesat 28.10.2011.

Nietzsche, creștinii și evreii

■ ALEXANDRU ȘTEFĂNESCU

[„Dimitrie Cantemir” Christian University]

Abstract

The present text is concerned with depicting an imagery of fundamental opposition between Friedrich Nietzsche on the one hand, and Judeo-Christianity, on the other. Since the vigorous and authentic society of the Ancients is falsely an unwarrantedly substituted by an ever-growing Christian paradigm, Nietzsche's response will tend to identifying, as well as possibly curing the Judeo-Christian disease on a social and moral level. We therefore investigate his denouncement of a falsely-oriented cultural way of life and thought by addressing the two halves of his philosophical project: morals and religion. Moreover, in the final part of the current paper we will briefly concern ourselves with some political, as well as cultural implications stemming from his radical views.

Keywords

Morals; Religion; Judaism; Christianity; Good; Evil; Will to Power

1. Introducere la diagnosticul lui Nietzsche

Textul de față se orientează către calea relativ spinoasă, sau în orice caz nelipsită de radicalitatea unor interpretări scoase din contextul lor cultural, a problematicei iudeo-creștine în segmentul median al gândirii lui Friedrich Nietzsche¹. Ceea ce ne propunem dintru început e o abordare în patru timpi distincti. În primul rând, vizitarea introductivă a simbolismul iudeo-creștin la Nietzsche. Credem că în spatele preocupării filosofului german pentru denunțarea unei tipologii socio-religioase, putem identifica și un filon simbolic mai generos, referitor la existența socială însăși. În acest sens, nu numai problema iudeo-creștină ca atare interesează, ci și modul în care ea se înșurubează într-o tipologie de existență socială, culturală, mentală. În al doilea rând, odată trasate câteva minime coordonate fundamentale, vom identifica două mari cauze care dau forță și validitate diagnosticului nietzschean. Ele sunt – cum altfel? – *morală* și *religia*. În fine, ultima parte ridică unele interogații relative la o dimensiune opozițională atașată diagnosticului pe care voim să-l dezbatem.

¹ Textul urmărește o parte din firul logic al demonstrației noastre din *Nietzsche și „moartea lui Dumnezeu”*, adăugând anumite extensii de interpretare și context.

Acum, dacă e să ne sprijinim – de o manieră minimă – demonstrația pe câteva fundamente simbolice atașabile proiectului nietzschean, atunci problema iudeo-creștină va constitui ea însăși un fel de nucleu tematic din care vor irumpe atât cauzele, cât și efectele ei. Aici, din perspectiva din care privim, cauzele, în sens de structuri motivaționale ale denunțului nietzschean, devin efectele unei lumi viciate din punct de vedere socio-moral. Lumea însăși devine purtătoarea cauzalității iudeo-creștine. Iar pseudovalorile pe care Nietzsche le vede ca pământ fertil pentru „plantația” creștină sunt reverberate ca efecte într-o lume în care cauzalitatea inițială devine neclară. Așadar, cine pe cine influențează? Și devin sau nu valorile creștinismului intrinsec bune din punct de vedere socio-moral chiar și în afara paradigmei creștine?

Pe scurt, luând în considerare deopotrivă cauzele și efectele socio-morale ale problemei iudeo-creștine vom spune următoarele: ceea ce pentru Nietzsche reprezintă cauze ale unui anumit tip de discurs centrat în jurul denunțului iudeo-creștin, sunt în egală măsură efecte cultural-istorice ale unui anumit fel de a fi social și moral. Practic, Nietzsche identifică o suită de consecințe ale unui timp și spațiu pe care le topește în demonstrația unei logici actuale. *Concluziile* istoriei sunt pentru el *premisele* prezentului, *contingențele* devin expresia unei *necesități*, *adevărurile* devin material pentru *falsitate*, *civilizația* devine prilej de *decadență*, *legea* mobil al *fărădelegii*, *religia* expresie a *anti-teismului*, iar *morala* prilej de asumare a ceea-ce-e-dincolo-de-bine-și-de-rău. Nimic mai spectaculos!

Acestea două din urmă sunt și cauzele fundamentale pe care le invocăm: fenomenele *moral* și *religios*, fiecare cu propriile ramificații, dintre care vom zăbovi asupra unui mănunchi de șase specii fundamentale distincte, capabile să contureze acuitatea și întemeierea diagnosticului nietzschean.

2. Morala

În ceea ce privește *morala*, ca primă formă de a fundamenta denunțul iudeo-creștin, aceasta poate fi desfăcută în trei specii distincte, după cum urmează:

1. *Vechea morală*. Respingerea ei presupune lepădarea de vechile interpretări morale întru asumarea voinței de putere ca logică a existenței: trebuie să nu te rușinezi de „imoralitatea” ta pentru ca pe viitor să nu te rușinezi de „moralitatea” ta (af. 95); iar revigorarea moralității pleacă de la asumarea faptului că: „morala Europei de astăzi e o morală a animalului de turmă” (fr. 202). Substituția e așadar prezentă în fundal. Psihologic vorbind, vechii stări de spirit și suflet a individului și a lumii, una „împotmolită în prejudecăți și temeri de ordin moral”, i se preconizează o morfologie inversă, genetică, a voinței de putere, precum și o psihologie care duce spre problemele fundamentale (fr. 23). În mod corespunzător, falsele probleme fundamentale de până la afirmarea noii morale sunt și ale individului și ale practicilor pseudo-sociale ale acestuia. Însăși filosofia morală de până acum a fost plicticoasă și mediocră; nu o va putea revigora decât „cruzimea”. „Noi imoralisti!” (fr. 226) – exclamă Nietzsche și nu o singură dată, într-un deja celebru tip de plural¹ persuasiv și relevant psihologic. Falsele determinări represive dogmatic și social, sunt și ele respinse. Acești „imoralisti” să nu se atașeze de „o persoană”, de „o patrie”, de „o știință”, de propriile virtuți, ci să se păstreze independenți (fr. 41). Metamorfoza vechiului spirit, susceptibil de rumoare logică și falsitate, de slăbiciune și încordare ireverențioasă, în cel nou, frust, dar profund omenesc, se suprapune nașterii adevăratului spirit european. Așadar, de

¹ Vezi tendința cvasi-obsesivă a unui plural personalizat (și nu propriu-zis colectiv) și anterior, în *Aurora* și *Știința veselă*, precum și ulterior, în *Amurgul idoloilor* – „noi, neînfricații”, „noi, începătorii”, „noi artiștii”, „noi, psihologii” etc.

la moralistii calpi la „imoralistii” noii onestități; de la vechii prinți ai represiunii în morală, la „europenii de poimăine, primii născuți ai secolului al XX-lea” (fr. 214).

2. *Revolta sclavilor în morală*. Avem aici în vedere inaugurarea unui proces de răsturnare a valorilor demarat de către evrei, tocmai acest proces marcând „revolta sclavilor în morală” (fr. 195) și inspirând logica creștinismului. Prin urmare, revolta sclavilor presupune două componente de relație. Întâi, ea implică răsturnarea valorilor greco-romane și a ecuației aristocratice a valorilor (bun = nobil = puternic = fericit = iubit de Dumnezeu¹), culminând cu ceea ce Nietzsche numește „insurecția sclavilor”. În al doilea rând, revolta sclavilor presupune un material paradigmatic de lucru transferabil creștinismului: Iisus a întrupat evanghelia iubirii adresată „săracilor, bolnavilor, păcătoșilor”, iar misterul autocrucificării întru salvarea omului a triumfat „asupra tuturor celorlalte idealuri mai nobile” (par. 8). Răscoala victorioasă a sclavilor s-a bazat pe „*ressentiment*” (și în original în franceză), a secretat omul resentimentului², specific falsei morale a revoluției unui Iisus proiectat pe firmament iudeu. „Aerul viciat!” (par. 12) – iată consecința directă a răsturnării valorilor într-o falsă direcție, precum și specia comună a tuturor formelor de dogmatică morală debătute aici. Concluziv, putem spune că apar două tipuri opuse de valori, așadar fiecare la antipodul celeilalte și reciproc obnubilare prin presiuni de cuplu: „Roma contra Iudeii, Iudeea contra Romei”. Trei evrei și o evreică, Iisus, Petru, Pavel, Maria, au stat la baza noii credințe și, prin aceasta, „Roma a fost fără îndoială învinsă” (par. 16). Opoziția moralei sclavilor față de morala stăpânilor, precum și (re)presiunea creștină prin pseudo-existență și false valori, funeste prin chiar falsitatea lor, asupra grandorii lumii greco-latine reprezintă miezul unei continuități ce depășește cele două volume invocate aici. Un anterior și similar discurs, în prima disertație a *Aurorei*, de pildă, are în vedere descrierea servituților, cărora li se vor opune virtuțile: să fim loiali, viteji, mărinimoși, politicoși (af. 556) – fără a ne teme de o „posibilă întoarcere la barbarie”. La cucuta socratică, la refugiul lui Platon, la Cezar și Cicero, la Nero, la sinuciderea comandată a lui Seneca – am adăuga noi, fără atașamente valorice ori morale de profunzime, căci în principiu Nietzsche pune un diagnostic corect și identifică un tratament corect, la o boală incurabilă însă! Circumscrierea servituților domină pasajul invocat. Pe fundalul tehnic al unei ample panoramări, Nietzsche debzbat originea religiilor (af. 62); rolul primului creștin, Pavel, „inventatorul creștinătății”, un adevărat „Pascal evreu”, corelând păcatul și mântuirea (af. 68, 79); răzbunarea creștină pe Roma (af. 71-74) – Nero versus creștinii, mai târziu creștinii versus Hypatia, am adăuga noi, deopotrivă din perspectivă simbolică și propriu-zis istorică; agresiunea religioasă (af. 81); originarea moralei creștine în minuni (af. 87). Aceasta ar fi, credem, suma surselor explicite, a acelorora din care provin dominantele prelungite până în actualitate, a acelorora care, printr-un amplu exercițiu de retenție și extensie istorică calcă pragul modernității. Anume: credința care ar sta la temelia operelor (af. 22); chemarea la cumpătarea credincioșilor (af. 67); afectele preferate, iubirea, teama, credința, nădejdea, toate raportate la Dumnezeu (af. 58); nevoia de a fi milostiv (af. 80); lipsa îndoielii (af. 89); împotrivirea față de onestitate și dreptate (af. 84). Totul se bazează, așadar, pe „morală suferinței de bunăvoie” (af. 18), pe „cruzimea rafinată ca virtute” (af. 30). Glosând aici pe marginea cruzimii și a suferinței asumate, vedem cum Nietzsche se apropie de „bestiarul” pe care îl va desfășura în *Genealogia moralei*. De vituperare scapă doar Luther, în măsura în care a trezit neîncrederea „față de sfinți și de întreaga *vita contemplativa* creștină”, redeschizând în Europa drumul „spre o *vita contemplativa* necreștină” (af. 88). Un fel de concluzie poate fi extrasă din următoarele pasaje: „Pe patul de moarte al creștinismului. – Oamenii cu adevărat

¹ Vezi GM, disert. I, par. 7.

² Vezi comparativ și viitoare critică a criticii nietzscheene – în Max Scheler, *Omul resentimentului*, Ed. Trei, București, 1998 – și inversarea resentimentului în raport cu morală burgheză.

activi sunt astăzi lipsiți de creștinism în forul lor lăuntric, iar oamenii mai cumpătați și mai contemplativi din clasa intelectuală de mijloc nu posedă decât un creștinism încă dichisit, adică straniu de simplificat”; „creștinismul a trecut într-un moralism blând”, ceea ce echivalează cu „eutanasia creștinismului” (af. 92). Sensul asumat al auto-condamnării (ca și auto-condamnarea la suferința vieții, ca preambul la auto-regizarea extincției creștine) transpare de aici cu neasemuită forță.

3. *Dualismul conceptual al moralei*. Această ultimă specie vine cumva ca o împlinire a celor anterioare, căci datorită unei deziderat de recalibrare socio-morală (specia *întâi*), vom distinge între tipologii morale adverse, în logica corupției morale și a relației stăpân-sclav (cea de-a *doua* specie) cărora le vor corespunde clarificările conceptuale ale speciei *trei*. E vorba aici de opoziția *Bine-Rău* în cele două sensuri identificabile ale răului: „Böse”, pe de o parte, „Schlecht” pe de altă parte, adică două tipologii distincte: una a vigorii și puterii, cealaltă a josniciei și meschinăriei, așadar *maleficul versus răutatea*, cu alte cuvinte, *greco-romanii versus iudeo-creștinii*. Precizările terminologice de aici trebuie puse în contact și cu prezența, respectiv absența înțelepciunii simbolice a limbii de a le reda. Germana, dar și engleza ori franceza, de pildă, ca limbi substanțiale și conștiințioase, oferă materia primă a respectivei dualități. Așadar, perechile de concepte pe care Nietzsche le disociază sunt „Gut und Böse”, respectiv „Gut und Schlecht”. În ambele relații, termenul „Gut” își conservă sensul, traducibil fiind prin „bun” sau „bine”. În schimb, opusul e indicat, spuneam, prin doi termeni complementari, dar profund distincți ca simbolică moral-valorică atașată, „Böse” și „Schlecht”. Corespondențele din engleză și franceză conservă și ele sensul dual: „Evil” și „Bad”, respectiv „Mal” și „Mauvais”. În limba română, însă, dacă „Rău” a fost expropriat pentru „Böse”, conservându-se, în mod perfect justificator, sensul tare al răului nietzschean, atunci „Schlecht” trebuie desemnat printr-un alt termen – fie „stricat”¹, fie „dăunător”², ori poate prin introducerea pluralului „rele”. Distincția presupune deci o tipologie pură și una impură; prima întemeiată pe vigoare, cruzime, putere, voință (precum și în sens combinatoriu, adică voință a vigorii și puterii), cu alte cuvinte, o tipologie „malefică” a răului, asumată orgolios și vertical; cealaltă bazată pe josnicie, meschinărie, vulgaritate, o „răutate” minoră și descărnată, un mod de a fi „răutăcios”. Exponenții negativității adverse, spuneam anterior, sunt greco-romanii în raport cu iudeo-creștinii. Mare *versus* mic, vertical *versus* îndoit, malefic *versus* răutăcios, viguros *versus* perpetuu concesiv, asumator *versus* resentimentar. Insurecția sclavilor, pusă pe frontispiciul unei umanități decrepite, e, așadar, consecința directă a răsturnării ecuației valorilor dinspre noblețe și verticalitate înspre suferință senin și gratuit asumată.

3. Religia

În al doilea rând, *fenomenul religios* presupune la rândul-i, în pofida inerentei conectivității cu anterior expusa *morală*, desfăcerea în câteva piese componente, redate în continuare:

1. *Logica generală a religiei în raport cu individul*. O identificăm, înăuntrul demersului nostru relativ punctual, ca majoritar specifică părții a treia din *Dincolo de Bine și de Rău*, dar nu numai. Cele două mari religii sunt „religii ale suferințelor”, care prin pietate, prin finala „ură față de pământ și pământean” au făcut „din om un avorton sublim”; „creștinismul a fost cea mai funestă formă de îngâmfare de până acum”, reușind în optsprezece secole să creeze „o rasă pipernicită, aproape caraghioasă, un animal de turmă, o ființă docilă, bolnăvicioasă și mediocră, europeanul zilelor noas-

¹ Vezi traducerea lui Francisc Grünberg la *DBR*.

² Vezi traducerea Janinei Ianoși la *GM*.

tre" (fr. 62). Fenomenul religios e reducibil la „nevroza religioasă”, axată pe păcat, pe jertfire și auto-jertfire. Paradoxala formulă „Dumnezeu răstignit” anunță reconsiderarea tuturor valorilor antice, iar „Orientul cel profund”, „sclavul oriental” se răzbuună astfel pe Roma aristocratică (fr. 46). „Pasiunea pentru Dumnezeu” arată într-un fel în protestantismul nordic, într-alt fel în catolicismul sudic. Întâi, „se jertfeau pentru Dumnezeu oamenii”, apoi „îți jertfeai pentru Dumnezeu instinctele tale cele mai puternice, natura ta”, dar „n-ar trebui oare jertfite în sfârșit toate cele consolatoare, sacre, tămăduitoare, întreaga credință într-o armonie tănuită? (...) N-ar trebui să-l jertfim pe Dumnezeu însuși și să divinizăm, din cruzime față de el, stânca, nerozia, povara, destinul, neantul? A-l jertfi pe Dumnezeu neantului – acest mister paradoxal al supremei cruzimi i-a fost rezervat generației prezentului” (fr. 55). Iată practic o reformulare, de o manieră indirectă, a „morții lui Dumnezeu”. Prin „dumnezeul creștin” sunt justificate supunerea într-o unică direcție, tirania și sclavia (fr. 188). Totodată, un lung și important pasaj comentează cu anumită înțelegere și chiar compasiune „sfânta legendă și deghizamentul vieții lui Iisus”, precum și ideea creștinismului ca poveste a unui „biet om însetat și nesățios de iubire care a trebuit să nască iadul pentru a-i trimite acolo pe cei care *refuzau* să-l iubească” (fr. 269). Asemenea afirmații, precum și stilul în care sunt făcute, probează nu numai atitudinea duală a lui Nietzsche, nefavorabilă creștinismului oficializat de Biserică, dar măcar parțial îngăduitoare față de Iisus, ci și legătura cu o altă disociere a sa: „filosofia cea nouă este *anticreștină*, fie că o tănuiește sau o recunoaște, deși, pentru urechile mai delicate fie spus, ea nu este în nici un caz antireligioasă” (fr. 54). Oricum ar sta lucrurile, aforismele părții a patra vorbesc de la sine: „a-l iubi pe Unul singur e o barbarie: căci ponoasele acestei iubiri le trag toți Ceilalți. Fie ea chiar și iubirea față de Dumnezeu” (af. 67); sau „diavolul are cele mai vaste perspective asupra lui Dumnezeu, de aceea se ține la o distanță atât de mare de el” (af. 129). Acestea fiind spuse, invocăm în continuare alte două subspecii ale fenomenului religios, a *fortiori* incriminate.

2. *Vina și conștiința încărcată*. Acestea sunt fundamente iudeo-creștine prin excelență.¹ Aici, Nietzsche se folosește de o semnificativă dualitate a cuvântului „vină” în limba germană, „Schuld” însemnând totodată și „datorie”. Vasăzică, relația e primordial cea dintre creditor și debitor. Vinovatul e „datornicul”, „infractorul” este în primul rând „unul care fracturează”, „rupe” contractul” (par. 9), de unde și pedepsirea lui în acord cu termenii contractuali. Cruzimea față de „datornic” a stat în cea mai firească posibilă ordine a lucrurilor, sanctificată fiind de către vechii zei, cruzimea a fost miezul sărbătoreșcului, al unor „jocuri festive” patronate de zei (par. 7). Pedepsa a emanat de la cei puternici, acceptată ca normală de către cei vinovați. Cu alte cuvinte, în joc s-au aflat daune efectiv produse, străine de orice „conștiință încărcată”. Trecem prin urmare de la natura socială a pedepsei acceptate ca naturală și chiar dezirabilă, la reversul conștiinței individului. În acest sens, conștiința încărcată e văzută ca o „gravă stare malativă”, manipulată cu bună știință (par. 16), lucrând în siajul unei logici parazitare. Acest tip de sentiment, această veritabilă și specială metodologie a simțirii, și-a asigurat interiorizarea de către individ împotriva lui însuși, metamorfozată într-un soi de parazit care, precum orice parazit, nu numai că lucrează împotriva propriei gazde, dar nici nu își poartă conserva existența și specia sa generală altfel decât parazitând. Prin încărcătura sa profund malativă, conștiința încărcată nu reprezintă altceva decât o „boală” care a înlocuit instinctul de libertate și voința de putere cu dăruirea și jertfirea de sine. Totul s-a moleșit, degenerând în auto-martirizarea omului, iar „înscăunarea Dumnezeului creștin” a schimbat nu numai „ideea de Dumnezeu”, ci și sentimentul „datoriei”. Iar soluția²: „o deprindere cu aerul aspru al înălțimilor”, „un sublim malefic”, „o mare

¹ Vezi GM, Disert. II.

² Vezi GM, par. 20-25.

sănătate". E nevoie de un „antihrist” și un „antinihilit”, de un „învingător al lui Dumnezeu și al neantului – omul acesta trebuie să vină cândva...”.

3. *Idealurile ascetice*. Ele reprezintă fără îndoială metoda de lucru¹. Preoții ascetici conduc „pretutindeni lupta bolnavilor împotriva celor sănătoși” (par. 14), ca o supremă formă de confirmare a degenerării socio-morale, precum și a logicii resentimentare. „Idealul ascetic își are izvorul în instinctul de apărare și salvare al unei vieți în degenerare” (par. 13). Izbândește (pentru a câta oară?) acel „*ressentiment*”, preotul îi schimbă direcția, curgerea, durerea e anesteziată prin afect, exact asemenea unui narcotic². Termenii de acest fel sunt reluați aici cu obstinație: creștinismul „narcotizează”, folosește „mijloace hipnotizatoare”, excesul sentimentului devenind „cel mai eficient remediu narcotizant” (par. 17-20). Reversul propus de către Nietzsche e edificator: „din clipa în care credința idealului ascetic în Dumnezeu este negată” (par. 24), odată deci cu funeraliile unei fel anxios și bolnav de a privi lumea și oamenii dintr-însa, de abia atunci ridicăm noua problemă a unei noi voințe de putere. Prin aceasta, încheiem și noi aici segmentul în care am tratat fundamentele denunțului iudeo-creștin, atât tematic, cât și exemplificator.

4. O ecuație cu trei necunoscute

Partea din urmă a textului de față e una mai degrabă speculativă. Ea adresează trei întrebări complementare, la care ne propunem să răspundem pe scurt și de o manieră asumat incompletă. Și anume: 1. e Nietzsche *anti*-creștin fiindcă e *anti*-iudeu?; și 2. urmând logica primei întrebări, fiind *anti*-iudeu, este el oare și *anti*-semit? Și, în fine, 3. e Nietzsche *anti*-iudeu fiindcă e *anti*-creștin? Invocăm aici drept punct de sprijin două observații fundamentale: a). practic avem aici două consecuții posibile: de la iudaism la creștinism, sau de la creștinism la iudaism; b). în mod corespunzător, există aici și două perspective: una îngustă, istorică și cronologic cauzală; și o altă perspectivă largă, simbolică și corespunzătoare unei cauzalități mai degrabă tematice.

Prin urmare, la primele două întrebări vom răspunde în felul următor:

1. Faptul că istoric creștinismul crește din „falsa” dimensiune socio-morală a iudaismului, nu înseamnă neapărat că, interpretativ, anti-creștinismul nietzschean crește dintr-un anti-iudaism inițial.

2. În ceea ce privește presupusul caracter antisemit al denunțului nietzschean, remarcăm în primul rând numeroase fragmente potrivnice acestei interpretări: ele vizează pe de o parte, anumite fragmente laudative la adresa evreilor, incluzând atât aprecieri asupra rasei și culturii³, precum și o valorizare a superiorității vechi-testamentare în raport cu creștinismul⁴. În al doilea rând, ipoteza antisemită poate fi combătută indirect și prin demontarea acuzației de naționalism⁵.

În fine, cea de-a treia întrebare și anume: dacă Nietzsche este *anti*-iudeu fiindcă e *anti*-creștin? e singura interogație din cele trei la care vom răspunde pozitiv, propunând perspectiva simbolică invocată anterior: anume că, deși anterior creștinismului fiind, iudaismul va trece în plan secund. Cum se petrece această estompare a vinii iudaice în relația cu filonul creștin? Credem că răspunsul ar fi următorul: putem argumenta că religia creștină surclasează net paradigma socio-morală și religioasă iudaică, accentuându-i și catalizându-i cumva negativitățile prin: 1. renunțarea la perspectiva puristă a monoteismului iudaic; 2. refuzul unei dimensiuni

¹ Vezi GM, Disert. III.

² Vezi relația dintre asocierea la Nietzsche a credinței religioase cu un narcotic, și formula timpurie a lui Marx.

³ Vezi, de pildă, DBR, fr. 250-251.

⁴ DBR, fr. 52.

⁵ Vezi Nietzsche și „moartea lui Dumnezeu”, p. 82.

a eticii reciprocității; și 3. refuzul – cel puțin inițial – al unei dimensiuni de pronunțare socială. Acestea două din urmă interconectate fiind sub o formă de reciprocitate socială (de multe ori văzută, de la pythagoreici încoace, ca mecanism natural al dreptății și implicit al coeziunii sociale) intră în profundă contradicție cu o „morală naturală”¹ clamată de către Nietzsche. Morala creștină obliterează așadar societatea, transformând-o într-un mecanism caduc. În fine, la acestea se adaugă și două coordonate subiective, menționate în treacăt și anterior: anume, perspectiva nietzscheană idiosincrasică asupra filonului creștin, precum și problema preferințelor nietzscheene la adresa Vechiului Testament și a tipului de relație Om–Dumnezeu cu care acesta lucrează.

BIBLIOGRAFIE

Biblia sau Sfînta Scriptură a Vechiului și Noului Testament, Societatea Biblică

NIETZSCHE, Friedrich, *Despre genealogia moralei*, Echinox, Cluj, 1993 (GM)

NIETZSCHE, Friedrich, *Dincolo de Bine și de Rău*, Teora, București, 1998 (DBR)

NIETZSCHE, Friedrich, *Opere complete*, vol. 1-6, Hestia, Timișoara, 1998-2005

NIETZSCHE, Friedrich, *Voința de putere*, Aion, Oradea, 1994

SCHELER, Max, *Omul resentimentului*, Trei, București, 1998

„Secolul XXI”, *Nietzsche. Un precursor al secolului XX*, nr. 1-6, 2001

ȘTEFĂNESCU, Alexandru, *Nietzsche și „moartea lui Dumnezeu”*, Paideia, București, 2004

¹ Vezi DBR, partea V.

Douăzeci de ani de „post-comunism”: radiografia unui faliment politic

■ AURORA MARTIN

[National Council for Combating Discrimination]

„Trăind exclusiv în prezent, fondăm, deja, o istorie precară, istoria pe care o vom lăsa sau, mai degrabă, o vom lepăda asupra celor de după noi. Îi obligăm astfel pe cei ce ne vor urma la superficialitate, derută și eșec. Lucrăm harnic și pe neștiute la transformarea viitorului într-o istorie catastrofală.”

Traian Ungureanu, *Încotro duce istoria României*

Abstract

This empirical view on the current „state” of Romania has as main objective to emphasize that the contemporary economic crisis actually revealed some other escalated crises in the very heart of the Romanian society. The vicious circle determined by three crises – one political, another social-institutional and last, but not least, a cultural one, continuously weakened the state for the last twenty years. Romania will overcome the economic crisis but the key for walking out of the above-mentioned circle would be the real transformation of its core systems – political, institutional and educational.

Keywords

Romania; political failure; social-institutional crisis; cultural crisis; economic crisis; bread and circus

Unul dintre rapoartele Moody's¹ din 2009 plasa România la 40 de ani „distanță” de nivelul mediu al veniturilor din Uniunea Europeană. Având în vedere că, în calitate de simplu cetățean, am asistat, fără rezultatele scontate, la atingerea celor 20 ani prognozați de Silviu Brucan pentru ca românii să „deprindă” democrația (clasa politică românească mai degrabă a „de-monetizat” conceptul de democrație), și ținând cont că Neagu Djuvara consideră că, totuși, trebuie să așteptăm o generație sau două ca lucrurile să intre în normalitate pe plaiurile mioritice (unde o generație, conform aprecierilor domniei sale, „acoperă” cam 33 de ani), această estimare nu mă mai sperie.

Totodată, dacă privesc respectiva estimare prin lentilele teoriei conspirației, îmi este cu atât mai mult indiferentă. Occidentul, „invidios” pe reușita „post-comunistă” a României, vrea să arunce marile noastre realizări în desuetitudine, pentru a organiza ulterior „salvarea” noastră.

1 Doru Cireașă, „Moody's prevestește dezastrul României: ne va lua 40 de ani să ajungem din urmă UE”, *Cotidianul* 171 (2009), http://cotidianul.ro/moody_s_prevesteste_dezastrul_romaniei_ne_va_lua_40_de_ani_sa_ajungem_din_urma_ue-96891.html.

Dacă încerc să privesc, însă, dincolo de criza economică sau de spectacolul gratuit și de prost gust al clasei politice actuale în mass-media, îmi dau seama că ne aflăm într-un moment similar celui în care, după eforturi prelungite de resuscitare, medicii se pregătesc să declare decesul pacientului. O liniște prelungită în care echipajul de resuscitare acceptă (pentru a câta oară?) faptul că orice efort este inutil, urmând ca ulterior, „seniorul” echipei să spargă cu vocea-i de gheață tăcerea apăsătoare: „România. Ora decesului: ...”.

Dar să ne oprim puțin asupra istoricului pacientului...

Ecuția unui cerc vicios: primul termen, criza politică

Cel mai important avantaj al unei situații economice dezastruoase că este constituit tocmai de faptul că aceasta reușește să evidențieze tarele ascunse ale societății asupra căreia se revarsă. Una dintre aceste tare, poate cea mai importantă, este incompetența, care, în condiții ideale, nu își poate „revela” adevăratele dimensiuni.

În cazul României, pe fondul incompetenței, „infiltrată” la toate nivelurile societății românești, au luat amploare trei crize care au transformat profund „plaiul mioritic” – o **criză politică**, una **socio-instituțională** și alta **culturală**. Astfel, criza economică actuală nu este altceva decât lovitura de grație pentru un sistem slăbit deja în „punctele” esențiale, precum cele menționate.

Atât modul de relaționare a celor trei crize, cât și influența acestora în redefinirea unor elemente structurale ale societății (cum ar fi elita și masele) sunt la fel de importante pentru a determina dimensiunile potențiale ale falimentului (în cazul „consumării” acestuia) sau efectele lui (în situația depășirii crizei economice prin metode ne-invasive, care să nu altereze caracteristicile actuale ale elementelor structurale ale societății).

Situația este cu atât mai gravă cu cât, până în momentul de față, clasa politică nu a acceptat faptul că traversează o criză ce își are originile în urmă cu douăzeci de ani, după cum nici societatea românească nu a părut conștientă de celelalte două crize care îi sfâșie identitatea. O acceptare ar fi determinat intensificarea unor eforturi pentru rezolvarea celor trei crize, care, din păcate, își vor face resimțite efectele cel puțin douăzeci de ani de acum înainte. Având în vedere caracteristicile intrinseci poporului român, atât politicienii, cât și societatea, au avut nevoie, pentru acceptarea situației, să ajungă la un „punct critic”, în care să nu-și mai permită să ignore realitatea. „Punctul critic”, în situația de față, l-a reprezentat tocmai **criza economică**.

De altfel, **criza politică** a fost marcată de escaladări repetate (din nefericire toate reversibile), însă disponibilitatea resurselor guvernamentale a protejat clasa „aleșilor” noștri de faliment. În ultimă instanță, căderea economiei mondiale, asociată cu politicile falimentare din timpul celor douăzeci de ani de guvernare „post-comunistă”, a făcut posibilă escaladarea ireversibilă a acesteia.

Criza politică își are originile în însuși „transferul” de putere efectuat în decembrie 1989. Catalogat în multiple feluri, de la revoluție, la lovitură de stat, respectivul transfer nu a condus la nașterea unei noi clase politice, ci a preluat exponenții vechiului Partid Comunist Român, cu conexiuni în special în sfera fostei Securități, transformându-i, peste noapte, în „proaspeți” avocați ai democrației și modelului occidental. Nici măcar la douăzeci de ani de la ante-menționatul transfer, clasa politică „reciclată” la momentul '89 nu a reușit să elimine „rebuturile” preluate din administrația comunistă.

De asemenea, aceeași „reciclare” a determinat existența unui singur tip de discurs politic, deși actualele partide politice se auto-localizează în diverse zone ale spectrului politic. Nu există centru, nu există dreapta, ci slabe „imitații” ale discursului de stânga, aceeași situație manifestându-se și în planul valoric – nici un partid

politic nu mai este „credincios” idealurilor care fundamentează doctrine ca, să zicem, liberalismul sau socialismul.

În ultimă instanță, cetățeanul român a fost martorul unui proces descris de politologul Alexandru Radu ca „manelizare a politicii și societății”¹, proces de eliminare a „decenței” din comportamentul politic, proces care a parcurs mai multe etape – de la „măi, animalule” la „derbedeu” sau de la numărători de „ouă” la „ciocu’ mic”, culminând cu prezidențialele „găozar” și „păsărică”.

O imagine extrem de aproape de realitate a spațiului politic actual este trasa-tă de Ioan Stanomir în pledoaria pentru „o nouă republică”, o imagine marcată de *„complicitatea dintre afaceri și politică, ridicarea unor feudali ce convertesc avanta-jul material din zone defavorizate în rețete de succes la nivel național, preeminența Cabinetului în actul de legiferare și slăbiciunea comisiilor parlamentare de resort”, totul sub semnul „toxicității Legii electorale ce a prezidat la recrutarea actualilor reprezentanți”*².

Dincolo de această „transformare” ratată a clasei politice putem constata că și perspectivele privind o nouă reformare a acesteia, reală de această dată, sunt compromise. Astfel, pe de-o parte, tinerii politicieni prezenți deja în Parlament au *„împrumutat cu dibăcie mentalitățile și comportamentele”* seniorilor partidelor din care provin, iar, pe de altă parte, accesul „sângelui proaspăt” în spațiul politic este restricționat de cel mai *„discriminatoriu sistem politic din Uniunea Europeană”*³.

Nu contest faptul că există încă „o mână” de politicieni capabili și bine-intenționați dar, atâta vreme cât aceștia se aliază la majoritatea baronescă, refuzându-și libertatea de a contesta politicile deficitare de teama pierderii „sprijinului” de partid, eu, ca cetățean, tratez acest aspect ca în cazul problemelor de matematică – o cantitatea „neglijabilă” se presupune a fi egală cu zero în rezolvarea ecuației guvernării.

O altă problemă cu un puternic impact asupra reformării clasei politice o consti-tuie faptul că, la nivelul majorității populației, nu s-a „sedimentat” nici măcar acum, după douăzeci de ani, ceea ce politologul american Gabriel Almond definea drept cultură politică, respectiv o *„rețea a orientărilor, atitudinilor, valorilor, convingerilor prin care individul se raportează la sistemul politic”*⁴. În schimb, existența unei pseu-do-culturi politice la nivelul întregii societăți, „modelată” în principal de către mijloa-ce media pentru care deontologia profesională este o noțiune relativă, „blochează” astfel și perspectivele unei reformări de la bază către vârfa sistemului politic.

Ca efecte principale, criza politică a determinat accentuarea, atât a caracte-rului anti-politic (suprapunerea imperativelor politice cu „ambitiile” personale) al elitei politice post-comuniste, formată în principal din „baroni” locali sau centrali imuni la reponsabilizare și la procesul de justiție, cât și a „inertiei” marii mase a ro-mânilor, aflată la limita supraviețuirii și „stimulată” să se îndatoreze pentru a trăi, o masă care abandonează, încet-încet, implicarea în „jocul” democratic.

Al doilea termen al ecuației: criza socio-instituțională

În timp ce criza politică a monopolizat sfera mass-media, celelalte două crize menționate anterior au escaladat în liniște, răpind României chiar și ultimele șanse de a evolua chiar înainte de decesul „dinozaurilor” politici marca PCR și ai apologe-ților acestora din structurile de guvernare.

1 Alexandru Radu, „Politicienii au două fețe”, *Adevărul* 5931 (2009):11.

2 Ioan Stanomir, „Pentru o Nouă Republică”, 22 1017 (2009), <http://www.revista22.ro/pentru-o-noua-republica259-6495.html>.

3 Remus Cernea, „Reforma clasei politice din România este aproape imposibilă în condițiile actuale (!)”, *blogul ROCultura*, <http://www.rocultura.ro/?p=69>.

4 Gabriel Almond, „Comparative Political Systems”, *Journal of Politics*, XVIII (1956):2.

Criza socio-instituțională este rezultatul vizibil al celei politice. Scandalurile „post-decembriste” care au dominat scena politică românească, transformarea ratată a clasei politice (comuniștii deveniți peste noapte anti-comuniști), precum și incapacitatea acesteia de a susține stabilitatea și dezvoltarea instituțională au determinat, în primă instanță, un „exod” al românilor spre Occident, „organizat” în două valuri.

Într-un prim val, au „defectat” creierile și „rebuturile”, adică „extremele” societății. De ce s-au manifestat în acest mod doar extremele? „Creierile”, având în vedere că „perspectivele” mioritice nu erau prea favorabile valorilor, au exploatat oportunitatea de a avea cariera la care au visat toată viața într-o societate modernă, iar, la extrema cealaltă, „rebuturile” au sesizat avantajul de a „penetra” și exploata lumea occidentală deschisă și guvernată de bun-simț.

Un al doilea val l-a constituit o imensă clasă „de mijloc” (există sate întregi în România „pustiite” de acest fenomen), cu existență „sezonieră” în procesul de emigrare, așa-zișii „căpșunari” sau muncitorii temporari, impactul acesteia fiind mult mai pronunțat decât cel al primului „exod”, pe toate planurile.

În contextul reconfigurărilor demografice și al abandonului implicării în „bunul mers” al societății românești, am asistat și la degradarea sistemului instituțional, fie prin „politizarea” posturilor, pe fondul presiunilor de partid, fie prin „impregnarea” instituțiilor cu „sisteme de relații”, slab permeabile sau cu funcționari „titulari pe viață”.

Astfel, în cei douăzeci de ani de „post-comunism” societatea românească nu a reușit să „construiască” o cultură instituțională. Într-un interviu pentru revista 22¹, Horia-Roman Patapievicu delimitează cultura instituțională prin prisma a patru repere: existența unei „strategii raționale a ceea ce este de făcut”, „fiecare compartiment să facă bine ceea ce trebuie să facă potrivit funcției lui”, „funcționarea locală a tuturor compartimentelor să se adune coerent în finalitatea globală a ansamblului” și, nu în ultimul rând, exercitarea „capacității fiecărui compartiment, din perspectiva sa (nu a ansamblului), de a se raporta critic la modul în care funcționează, adică să aibă un feedback intern, nu unul care să vină de la conducere”.

Dacă analizăm activitatea oricărei instituții din România la momentul actual prin intermediul reperelor enunțate, constatăm că inconstanța și lipsa „consistenței” leadership-ului instituțional, cel puțin la nivel intermediar (*middle management*) și înalt, nu au avut cum să promoveze crearea și consolidarea unei culturi instituționale necesare unei funcționări adecvate pentru elementele aparatului statal. Fiecare schimbare de leadership a adus cu ea un val de modificări ale ștatului de plată, modificări ce nu aveau tangență cu nivelul de expertiză, ci mai mult cu relațiile de „socializare”. De asemenea, schimbările repetate au accelerat intruziunea politicului în stabilirea organigramelor, uneori poate până la nivel de expert.

Degradarea instituțională a condus la „blocarea” posturilor cheie și la un management defectuos al proiectelor de investiții în infrastructură sau în alte domenii semnificative. Aceeași degradare a condus la formularea unor politici de stat caracterizate de o lipsă acută de viziune pe toate planurile. Fiecare guvern, poate cu doar câteva excepții, a început să acționeze conform bine-cunoscutului dicton care a aruncat Franța în brațele revoluției: „După noi, potopul!”

Astfel, criza socio-instituțională a redefinit componența elitelor – alături de clasa politică a fost inclusă în această categorie, artificial, „clientela” constituită din „oligarhi”, „moguli” și „semi-docți”, îmbogățiți peste noapte sau „înnobițați” cu diverse titluri universitare prin metode la limita legalului sau dincolo de aceasta, și a

¹ Horia-Roman Patapievicu, „Fără competențe nimic nu funcționează; fără caractere totul se irosește”, 22 949 (2008), <http://www.revistaz22.ro/fara-competente-nimic-nu-functioneaza-fara-caractere-totul-se-iroseste-4549.html>.

transformat „marea masă”, „plebea”, într-un personaj tăcut, amorf, apolitic și anti-sistem, privat de „creiere”, dar și de marea majoritate a „rebuturilor”.

„Discriminantul”¹ ecuației: criza culturală

Criza culturală, determinată în principal de „degradarea” socio-instituțională, a constituit un catalizator al erodării valorilor la nivelul societății românești, transformându-se treptat într-o profundă criză de identitate. Astfel, deși am utilizat termenul cultură și în sintagmele anterioare, prin asocierea cu politicul și instituționalul, aici acesta vizează spațiile intelectualității și moralității.

Deși în spațiul cultural putem vorbi de „reorganizarea” unei adevărate elite intelectuale „ciopârțite” de „mașinăria” comunistă, la „stindardul” căreia a aderat și o parte a „disidenței” aflată în pribegie, spre deosebire de sectoarele politic și socio-instituțional, unde „anti-elita” vechiului regim s-a transformat în elită contemporană, societatea românească actuală este subiectul unui proces de re-definire a valorilor, pe coordonate vizibil „negative”, în ton cu „modelele” promovate de mass-media.

Astfel, în spiritul mioritic, românul a „înghițit” întreg „cercul” montat, cu ajutorul mass-media, de o clasă politică al cărei unic interes a fost să ocupe mintea „marii mase” cu pseudo-probleme sau cu supraviețuirea financiară zilnică. „Pâinea și cercul” au aruncat în bezna ignoranței mai bine de jumătate din „plebea” noastră, programul național de „imbecilizare” continuând și astăzi și înregistrând succese răsunătoare.

Ca efect, criza culturală nu a făcut decât să „re-poziționeze” sub-categoriile delimitate de axele cunoașterii și moralității – respectiv, intelectualii, pseudo-intelectualii, „inocenții” (un fel de zombi de pe plaiurile mioritice) și fariseii², atât în cadrul elitelor, cât și în cel al marii mase. Specificitatea crizei culturale a societății românești constă tocmai în faptul că proporțiile în care sub-categoriile se raportează la elementele acestora sunt diferite – în timp ce în clasa elitelor domină pseudo-intelectualitatea și fariseismul, „marea masă” este dominată de intelectuali și de „inocenți”, care „aspiră” la statutul „total” de zombi.

Chiar dacă „intelectualul nu va mai avea rolul proeminent pe care l-a avut în secolul XX”³, impactul acțiunilor acestuia este semnificativ tocmai pentru că, în cazul României post-comuniste, renașterea intelectualității evidențiază potențialul de schimbare a societății. Intelectualitatea românească, fie că acceptă sau nu, trebuie să poarte încă „stindardul”.

Totuși, numeroasele ipostaze ale intelectualului în societatea românească ne fac să ne întrebăm de ce continuă procesul de „zombificare” a națiunii române. Să fie oare pentru că românul de rând preferă să-și urmărească „fernanzii” și „carmencitele” sau vedetele de maidan, în loc să acorde atenție luărilor de poziție ale intelectualității, cel puțin în momentele critice? Sau pentru că același român de rând s-a săturat să se hrănească cu iluzii și, conform ritualului mioritic, își acceptă moartea lentă sub loviturile perfide ale unei mass-medii degradate și aservite?

În același timp, este trist că intelectualii au epuizat toate tipurile de reacție la degradarea politicului, a instituțiilor și a mass-media. Astfel, până și intelectualii au

1 Termenul „discriminant” are, în dicționarele de specialitate, semnificația de „relație între coeficienții unei ecuații de gradul al doilea care indică dacă aceasta posedă două rădăcini distincte, o rădăcină dublă sau nu admite nici o rădăcină; realizant”. Aici vizează faptul că, față de crizele politică și socio-instituțională care acoperă „segmente” ale societății (care se intersectează într-un anumit grad), criza culturală reprezintă relația / cheia în care sunt „încriptate” aceste două crize.

2 Acesteasuntîntâlnite, de altfel, sub diverse denumiri în toate societățile democratice.

3 Horia-Roman Patapievici, „Fără competențe”.

obosit, pradă luptei continue cu morile de vânt, și nu mai au puterea să contribuie la identificarea și realizarea binelui comun prin dezbatere publică. De asemenea, este trist că intelectualii nu posedă nici ziare, nici televiziuni și se limitează la a gândi câteodată cu glas tare, trăind un balans imposibil între o viață publică ce îi falsifică și înclinația de a fi cu ei înșiși și cu cei în care se recunosc¹. Nu în ultimul rând, este trist că, treptat, vocile intelectualilor sunt estompate de cele ale pseudo-intelectualilor.

Pseudo-intelectualitatea nu are, în toate cazurile, de-a face cu prostia. Dimpotrivă, tot pseudo-intelectuali sunt și „capacitățile” puse în slujba „răului” și agramaii care stau seară de seară pe ecranele televizoarelor, ambele tipuri de indivizi influențând valoarea ratingului. În timp ce agramaii sunt ușor de reperat, capacitățile din sfera pseudo-intelectualității pot fi descoperite raportându-ne la reperele privind ceea ce nu trebuie să fie intelectualul, trasate atât de Liiceanu sau de Patapieviți – „a fi intelectual nu este un fel de pașaport de audiență și de vizibilitate publică, pe care îl capeți în funcție de cine știe ce merite”², astfel încât „intelectualul nu este analistul de serviciu” sau „omul” unui politician³.

„Inocentul”, este produsul promovării „bârfei” la nivel național⁴, fie că este vorba de subiectele de mahala sau de seriilele importate din alte colțuri ale lumii. Acesta „trăiește” pasional pâruielile din presă ale vedetelor mondene („beizadele”, „copii minune”, „de aur” ș.a.m.d.) dar nu îi pasă că o duzină de oameni îi „confiscă” libertatea de a gândi, oferindu-i pâine (a se citi mici și bere) și circ. Psihologia zombificării „inocenților” are la bază însuși principiul fundamental al piramidei lui Maslow – atâta vreme cât omul nu își poate satisface trebuințele aflate la baza piramidei (hrană, siguranță), nu le resimte cu intensitate pe cele superioare (auto-realizare). Dramatismul „inocentului” constă în faptul că tinde spre irecuperabilitate, întrucât „sistemul de educație, oricât s-ar reforma, nu [...] se poate lupta cu efectele devastatoare ale emisiunilor curente din televiziunile române”⁵.

Fariseul este politicianul care fură tot ce se poate fura, chiar și suflute, sau jurnalistul care își lasă conștiința la ușa luxoasei sale locuințe când pleacă la serviciu, sau funcționarul aflat de partea cealaltă a ghișeului, pentru care noțiunile de respect sau bun-simț nu au nicio valoare. Cinismul fariseului derivă din faptul că știe că nu poate fi pedepsit, că sistemul se „urnește” prea greu și prea târziu pentru a-l „strivi”. Fariseul își expune „forța” și „imunitatea” la fiecare contact cu ceilalți exponenți ai societății civile. De ce este un produs al crizei culturale? Pentru că universul lui este construit în jurul imoralității, ca reper absolut în planul valoric.

Prin prisma celor enunțate, criza culturală are un impact asupra societății mult mai puternic decât cea politică sau socio-instituțională, atât prin durabilitatea efectelor, cât și prin faptul că a „contaminat”, într-o proporție însemnată, elitele actuale (politice sau instituționale), blocând astfel, cel puțin pe termen mediu, „construirea” unui proiect de modernizare de sus în jos, specific României din punct de vedere istoric.

Totodată, un sistem educațional degradat și cu un continuu caracter „experimental” oferă perspective destul de pesimiste asupra gestionării acesteia, la nivelul întregii societăți. Având în vedere că celelalte două crize pot fi „decriptate” numai cu „cheia” culturală, perspectivele pesimiste se aplică și în cazul acestora.

După „revelarea” tarelor societății românești contemporane, cititorul acestui articol s-ar putea întreba cum am reușit să „accedem” în „cluburi selecte” ca NATO

1 Gabriel Liiceanu despre cum poate progresa România, în emisiunea „Discuția de luni” (22.06.2009), realizată de HotNews.ro și RFI și moderată de Dan Tapalagă, <http://www.hotnews.ro/stiri-politic-5847212-video-audio-gabriel-liiceanu-despre-cum-poate-progresa-romania.htm>.

2 Horia-Roman Patapieviți, „Fără competențe”.

3 Gabriel Liiceanu în „Discuția de luni”.

4 Gabriel Liiceanu în „Discuția de luni”.

5 Gabriel Liiceanu în „Discuția de luni”.

și UE. E timpul să realizăm că intrarea în cele două organizații s-a făcut mai degrabă sub semnul imperativelor geopolitice, decât prin prisma realizărilor naționale și să abandonăm speranțele noastre privind rezolvarea sine die a dezastrului intern pe fondul accesului în „marea familie europeană”. Nu vreau să minimalizez eforturile depuse de anumite segmente ale statului pentru integrarea europeană și euro-atlantică, doar țin să punctez că ar fi trebuit să mai așteptăm „câțiva” ani această șansă, dacă s-ar fi luat în considerare strict „starea națiunii” române.

În noiembrie 2007, cu ocazia unei conferințe organizate de către Institutul Cultural Român la Wilson Center, în capitala Statelor Unite, scriitorul Ken Jowit a evidențiat oportunitatea istorică oferită României: *“Prin afilierea la NATO și prezența în UE, România se bucură de o situație politică și militară mai bună decât tot ce a cunoscut ea de cinci sute de ani încoace. Astfel încât, deși, cu siguranță, totul e de criticat în politica voastră internă (se adresa românilor prezenți în sală), nu uitați nicio clipă imaginea de ansamblu: imaginea de ansamblu este că vă aflați într-o situație politico-militară mai bună decât tot ce a cunoscut România de o jumătate de mileniu. Este momentul vostru”*.

Problema noastră, a românilor, este că, ne-am învățat în cei patruzeci și cinci de ani de comunism ca „altcineva” să ne rezolve problemele. Astfel, în momentul de față, după ce că prin absenteism și neimplicare, încredințăm unor aleși de calitate îndoielnică momentul pe care străbunii noștri pașoptiști au îndrăznit doar să-l viseze, în „pauzele” electorale ne retragem pe „tărâmul” vieții obișnuite și ne auto-flagelăm pentru a ne „hrăni” mentalitatea de victime.

BIBLIOGRAFIE

- ALMOND, Gabriel, „Comparative Political Systems”, *Jurnal of Politics*, XVIII (1956):2
- CERNEAREmus, „Reforma clasei politice din România este aproape imposibilă în condițiile actuale (I)”, *blogul ROcultura*, <http://www.rocultura.ro/?p=69>, accesat 20.09.2009
- CIREAȘĂ, Doru, „Moody’s prevestește dezastrul României: ne va lua 40 de ani să ajungem din urmă UE”, *Cotidianul* 171 (2009), http://cotidianul.ro/moody_s_prevesteste_dezastrul_romaniei_ne_va_lua_40_de_an_i_sa_ajungem_din_urma_ue-96891.html, accesat 20.09.2009
- LIICEANU, Gabriel, emisiunea „Discuția de luni” (22.06.2009), realizată de HotNews.ro și RFI și moderată de Dan Tapalagă, <http://www.hotnews.ro/stiri-politic-5847212-video-audio-gabriel-liiceanu-despre-cum-poate-progres-a-romania.htm>, accesat 20.09.2009
- PATAPIEVICI, Horia-Roman, „Fără competențe nimic nu funcționează; fără caractere totul se irosește”, 22 949 (2008), <http://www.revistaz2.ro/fara-competente-nimic-nu-functioneaza-fara-caractere-totul-se-irosete-4549.html>, accesat 20.09.2009
- RADU, Alexandru, „Politicienii au două fețe”, *Adevărul* 5931 (2009):11.
- STANOMIR, Ioan, „Pentru o Nouă Republică”, 22 1017 (2009), <http://www.revistaz2.ro/pentru-o-noua-republica-259-6495.html>, accesat 20.09.2009.

20 de ani de la destrămarea Uniunii Sovietice

Noi provocări la adresa mediului contemporan de securitate

■ OLESEA ȚĂRANU

[„Al.I. Cuza” University of Iași]

Abstract

The unexpected collapse of the Soviet Union in december 1991 can be seen, without any doubt, as the meta-event of the second half of the 20th century. The early years of this new Era determined a lot of confusion, but in the same time, as before in 1918 and 1945, many experts and politicians looked forward to more peaceful times, hoping that with the end of the Cold War the world would become a more settled and peaceful place. Unfortunately, the bloody conflicts in the 1990s, and especially the terrorist attacks from 9/11 highlighted the limits of those initial optimistic theories, marking the beginning of a new, much more complex, dynamic, instable Post Post-Cold War Era, with a new world order in wich we are witnessing a broadening and deepening process of the insecurity in the context of the globalization phenomenon.

Keywords

the End of the Cold War; Asymmetric Warfare; Insecurity

Sfârșitul Războiului Rece și conturarea unei noi ordini mondiale între optimism și scepticism

Sfârșitul Războiului Rece a reprezentat, fără îndoială, marele eveniment transformator al finalului secolului XX. Încheierea unei epoci caracterizată de confruntarea politică, militară și ideologică a celor două superputeri în care întreaga lume era prinsă prizonieră, a zguduit din temelie sistemul internațional. Dispariția pașnică a Uniunii Sovietice a provocat o veritabilă explozie în mediul academic. În timp ce unii cercetători s-au grăbit să identifice, prin analize realizate într-o manieră chirurgicală aproape, cauzele ce au condus la implozia internă a colosului comunist, alți autori au încercat să ofere scenarii privind posibila evoluție a noului sistem, demers de maxim interes pentru decidenții politici și opinia publică. Dacă lumea veche era familiară, existând amenințări majore dar stabile, sfârșitul acestei ordini semăna cu un salt în necunoscut. Va fi noua ordine dominată de un hegemon global sau va exista o împărțire difuză a puterii cu patru-cinci centre regionale de putere? Amenințările militare vor continua să domine agenda de securitate a statelor sau aceasta va fi extinsă pentru a cuprinde și noi tipuri de amenințări? Vulnerabilitatea statelor rezultă din lipsa unei armate moderne dotată cu armament sofisticat sau se datorează mai

curând lipsei resurselor de apă, de petrol, performanțelor economice slabe, prezenței masive a imigranților, diferențelor etnice, religioase? În ce măsură se poate vorbi despre renunțarea la război în vederea soluționării disputelor între actori? Ce chip va lua noul inamic – chipul unor state revizioniste, a unui lider motivat de sentimente de ură față de Occident, a unor grupuri rebele înarmate, de multe ori, cu arme rudimentare, unui agent biologic, unui nor radioactiv sau naturii dezlănțuite în diverse forme sau poate, forma unui virus virtual distrugător, capabil să paralizeze societățile atât de dependente de tehnologie? Toate aceste întrebări au frământat mințile analiștilor în încercarea de a identifica trăsăturile viitoarei ordini internaționale iar previziunile acestora au fost de multe ori contradictorii, de la unele extrem de optimiste până la altele pesimiste și radicale chiar.

Se poate susține faptul că deceniul nouă al secolului XX a debutat într-o atmosferă de frământare dar și de optimism și încredere într-un viitor mai bun și pașnic. Într-o adresă în fața Congresului din 11 septembrie 1990, președintele SUA George Bush își exprima încrederea într-o nouă eră eliberată de amenințarea terorii, puternică în urmărirea dreptății și păcii, o eră în care națiunile lumii pot prospera, în care domnia legii înlocuiește legea junglei, o lume în care națiunile își asumă responsabilitatea comună pentru asigurarea libertății și dreptății, în care cel puternic respectă drepturile celui slab¹. Se spera de asemenea, că eliminarea rivalității ideologice va încuraja guvernele statelor antrenate până nu demult într-o cursă a înarmării continuă și costisitoare aflate sub impactul a ceea ce John Herz numea în anii 1950 „dilema securității”, să redistribuie banii spre alte sectoare decât cel militar, permițând dezvoltarea și eficientizarea economiilor naționale, sprijinirea celor aflați în dificultate, creându-se veritabile „dividende ale păcii”². Dar cea mai cunoscută perspectivă optimistă privind viitorul noii ordini este cea exprimată de Francis Fukuyama într-un articol publicat inițial în vara lui 1989 – este vorba despre teza „sfârșitului istoriei”. Plecând de la observația că istoria de la Revoluția Franceză a fost dominată de conflicte ideologice între susținătorii colectivismului și cei ai individualismului de tip burghez, dispariția URSS semnifică o victorie absolută a modelului occidental de democrație liberală bazată pe o economie de piață, determinând astfel, sfârșitul istoriei înțeles drept absență a unui model viabil - alternativă la capitalismul liberal. Plecând de la această teză și bazându-se pe o serie de asumptii liberale clasice³ privind natura pașnică a democrațiilor, rolul pacificator și integrator al instituțiilor multilaterale, precum și avantajele pe care le oferă liberul schimb și creșterea gradului de interdependență între actorii internaționali se ajunge la o serie de concluzii optimiste privind viitorul benign al sistemului internațional. Deși această teză a avut mulți susținători și și-a demonstrat validitatea în anumite zone ale lumii (de exemplu în Europa Occidentală care formează o adevărată insulă de pace democratică), ea a stârnit imediat și multe critici dure mai ales din partea adeptilor neorealismului ce vedeau în noua ordine mai puțină securitate, stabilitate și prosperitate, dar mai mult haos, conflict și dezintegrare.

Bazându-și analizele pe o serie de asumptii ale realismului clasic (concepțiile lui Tucidide, Machiavelli și Hobbes), pe lecțiile Războiului Rece și pe observațiile vis-a-vis de evenimentele din regiuni aflate în colaps, precum Yugoslavia sau Africa Sub-Sahariană, acești autori adoptă o perspectivă sumbră privind viitorul sistemului internațional. Trei nume sunt frecvent amintite atunci când se analizează tezele pesimiste – John Mearsheimer, Robert Kaplan și Samuel Huntington. Teza lui

1 Ian Clark, „Globalization and the post-cold war order”, în John Baylis, Steve Smith *The Globalization of World Politics*, (Oxford: Oxford University Press, 2001), 636.

2 Michael Cox, „International history since 1989”, în Baylis, Smith, *The Globalization*, 135.

3 Asumptii liberale rezumate în Daniel Biro, „Idealismul utopic sau gândirea internaționalistilor liberali în perioada interbelică” în Andrei Miroiu, Radu-Sebastian Ungureanu (coordonatori), *Manual de relații internaționale*, (Iași: Polirom, 2006), 82-93.

Mearsheimer privind „întoarcerea în viitor” publicată în vara lui 1990 pleacă de la constatarea că perioada bipolară a Războiului Rece a reprezentat o perioadă de „pace lungă”, stabilitate și ordine, iar dispariția acestei ordini nu va genera decât incertitudine, instabilitate și pericol, atrăgând atenția în mod special asupra potențialului conflictual enorm ce exista în estul Europei având la bază o veche ură etnică¹ și care, prin dispariția comunismului, va reuși să găsească supape de evacuare și va arunca zona în haos și vărsare de sânge² (evenimentele dramatice din fosta Iugoslavie din anii 1990 au părut să confirme teza lui Mearsheimer privind întoarcerea în viitor).

Teza lui Robert Kaplan privind „anarhia care se apropie” se bazează pe experiența unor regiuni considerate pe moarte, precum Africa și pe observația că Vestul ignoră ceea ce se petrece în acele zone pe propriul risc³. Făcând o analogie între zonele subdezvoltate africane și evoluția Balcanilor de acum 100 de ani, Kaplan ajunge la o serie de concluzii de-a dreptul îngrijorătoare. El remarcă faptul că lumea este împărțită în două zone mari și extrem de diferite, una bogată, în care indivizii sunt sănătoși, bine hrăniți și se bucură de inovațiile tehnologice și alta, în care vechile structuri se află într-un proces continuu de descompunere creând haos și mizerie, în care viața indivizilor devine intolerabilă și se desfășoară în condiții hobbesiene. Reducerea resurselor esențiale precum cele de apă și cereale, combinată cu o creștere alarmantă a ratei natalității determină accentuarea tensiunilor, astfel încât, ne avertizează Kaplan, ne putem aștepta oricând la explozii violente capabile să se extindă și să afecteze securitatea Occidentului.

Probabil cea mai cunoscută dintre tezele pesimiste dezvoltată în anii 1990, la care s-a făcut referire frecvent atunci când se discuta despre evenimentele din Iugoslavia, iar mai recent despre conflictele din Nordul Caucazului, Afganistan și Irak, este teza „ciocnirii civilizațiilor” dezvoltată de Samuel Huntington. Chiar dacă Războiul Rece s-a încheiat, susține Huntington, nu trebuie să presupunem că războiul o să dispară, dimpotrivă, războiul se va manifesta într-o nouă formă - civilizațională. Astfel, războaiele viitorului se vor purta între Vest și celelalte state și regiuni ce nu aderă la valori occidentale, precum respectul pentru drepturile omului, democrație, secularism și promovează în schimb, un sistem de valori profund diferit. Preluând clasificarea făcută de Arnold Toynbee, Huntington a împărțit lumea în opt mari civilizații - occidentală și latino-americană, africană, islamică, chineză, hindusă, ortodoxă, buddhistă și japoneză, dar tocmai această simplificare i-a atras numeroase critici. Astfel, se constată că, culturile nu sunt omogene ori statice, ci suprapuse și fluide, multe conflicte având loc mai degrabă în interiorul marilor civilizații identificate de Huntington (de exemplu, în Africa sau Islam), decât între ele⁴.

O altă categorie de lucrări și perspective ce merită a fi menționate în acest context sunt cele dezvoltate de autori aflați de regulă, în afara sau în opoziție cu mainstreamul Relațiilor Internaționale. Noam Chomsky dezvoltă o teorie interesantă și extrem de critică la adresa Occidentului plecând de la o serie de observații ce ar putea fi rezumate astfel⁵ - sistemul internațional post Război Rece prezintă anu-

1 Această idee privind existența unui vechi sentiment de ură etnică este extrem de controversată. Deși a fost argumentul preferat al unor analiști și, mai ales politicieni (de exemplu, Bill Clinton), uzitat frecvent pentru a explica declanșarea conflictelor yugoslave, cei mai mulți cercetători specializați în studiul zonei Balcanilor neagă această idee, considerând că este mult supraestimată. În acest sens, a se vedea Dejan Jovic, „The Desintegration of Yugoslavia. A critical Review of Explanatory Approaches”, *European Journal of Social Theory*, Volume 4, Issue 1, (2001), 103-104.

2 Cox, *International*, 115.

3 Cox, *International*, 116-117

4 Joseph Nye Jr., *Descifrarea Conflictelor Internaționale. Teorie și Istorie*, traducere de Ion Vladoiu, (Filipeștii de Târg: Antet, 2005), 226

5 Cox, *International*, 117

mite constante în ciuda schimbărilor suferite la nivel superficial, aici referindu-ne la diviziunea între statele bogate și puternice și cele aflate într-un raport de dependență din Lumea a Treia. Deși se prezintă ca o forță a binelui în lume, Statele Unite este în realitate o putere imperială și expansionistă urmărind să asigure securitatea companiilor multinaționale. Scopul democrației moderne este de a reduce alegerea politică a indivizilor din lume. Aceste observații însumate, concluzia lui Chomsky este clară - trebuie să fim vigilenți atunci când analizăm politicile de intervenționism umanitar desfășurate de Occident pentru că în spatele acestor acțiuni se află vechiul imperialism îmbrăcat într-o haină ideologică nouă.

Robert Cox este un alt autor pe care îl încadrăm în curentul radical datorită teoriei pe care o dezvoltă privind economia politică a hegemoniei. Inspirându-se din lucrările unor autori precum Sorel, Weber, Braudel, Gramsci și E.H. Carr, Robert Cox analizează critic natura ordinii internaționale și evoluția actorilor pentru a oferi câteva concluzii interesante¹. Astfel, el susține că adevărata transformare în sistemul internațional a început nu în 1989-1991 așa cum suntem obișnuiți să credem, ci după criza de la mijlocul anilor 1970, atunci când se produce o trecere de la politicile de dezvoltare keynesianiste la un neo-liberalism determinat financiar. Încă de atunci sistemul internațional operează în concordanță cu o agendă economică neo-liberală strictă controlată nu de un stat, ci de elitele transnaționale. Astfel, epoca Post-Război-Rece funcționează după aceleași ideologii și cu aceleași structuri ca și în perioada anterioară (se folosește același concept de securitate națională, aceleași structuri de informații și supraveghere, aceleași metode de cooptare a statelor mai slabe sub umbrela protecție a celor puternice etc.). Iar în final, Cox ne avertizează că noua ordine este departe de a fi stabilă, provocări ce prezintă riscuri potențiale pentru securitatea internațională emerg dintr-o serie de factori precum dinamica necontrolată a acumulărilor de capital sau creșterea numărului de perdanți economici, astfel încât, chiar dacă o revoluție a clasei muncitoare este deja de neconceput, posibilitatea unor provocări emancipatoare la adresa globalizării rămâne în vigoare.

Pe lângă perspectivele clasice deja prezentate mai sus privind posibila evoluție a sistemului internațional într-o nouă ordine Post-Război Rece se conturează o viziune mai puțin determinată decât cele amintite anterior, care însă, pare să reflecte realitatea contemporană. Este vorba despre observația lui Joseph Nye Jr. privind difuzia puterii și impactul tehnologiei asupra acestui proces². Comparând experiența secolului XX și noile tendințe, Nye remarcă faptul că secolul trecut a reprezentat epoca puterii centralizate la nivelul capitalelor naționale, în timp ce, odată cu sfârșitul Războiului Rece rețelele economice și de informații favorizează transferul unor funcții de la nivelul guvernului oficial, național la nivel subnațional sau/și la nivel supranațional, determinând treptat erodarea monopolului guvernelor naționale asupra politicilor externe, obligându-le pe acestea să împartă scena politicii mondiale cu actorii nonstatali. Acest proces de difuzie a puterii poate produce atât consecințe pozitive, cât și negative. Perspectiva optimistă susține că tehnologia va încuraja dezvoltarea economică și va slăbi regimurile autoritare contribuind astfel la răspândirea democrației în lume, în timp ce pesimiștii ne avertizează că viitorul va aduce un nou feudalism, în care indivizii belicoși, actorii nelegitimi precum grupurile teroriste sau statele slabe³ vor avea șansa de a intra în posesia armelor de distrugere în masă, creând o anarhie în adevăratul sens al cuvântului. În acest caz

1 Cox, *International*, 118

2 Nye Jr., *Descifrarea*, 228.

3 Barry Buzan introduce conceptul de state slabe, slăbiciune ce nu se referă la puterea militară, ci la gradul scăzut de coeziune socio-politică pe plan intern. Aceste state prezintă o vulnerabilitate aproape nelimitată, constituind în același timp, o amenințare și pentru alte state datorită exportului de instabilitate internă. Barry Buzan, *Popoarele, statele și teama*, traducere de Vivia Sandulescu (Chișinău: Cartier, 2000), 114-115.

este posibil să se manifeste o tendință clară antiglobalizare, iar indivizii, din dorința de a-și asigura securitatea ar putea fi dispuși să renunțe la o parte din libertățile individuale, preferând să se supună unor guverne mai autoritare, capabile să le asigure supraviețuirea.¹

Noi surse de insecuritate în epoca Post Post-Război Rece

Conflictele din anii 1990 au infirmat validitatea teoriilor pacifismului noii ordini Post-Război Rece, pentru ca atacurile teroriste din 2001 și răspunsul SUA și al aliaților prin declanșarea „Războiului împotriva Terorii” să impună o reconsiderare profundă a naturii războiului și a noilor inamici, determinând intrarea sistemului internațional într-o nouă epocă Post Post-Război Rece în care amenințările militare nu provin atât din conflictele interstatale, numărul cărora este în scădere, ci din partea combatanților asimetrici în ceea ce analiștii militari numesc cea de-a patra generație a războiului. Într-o manieră pe cât de simplă, pe atât de clară, putem considera războiul asimetric ca pe o acțiune violentă realizată de cei slabi, actori statali sau substatali, împotriva celor puternici, urmărind să genereze efecte profunde la toate nivelurile de la cel tactic la nivel strategic, prin utilizarea propriilor avantaje relative împotriva vulnerabilităților unui oponent mult mai puternic, implicând de multe ori, utilizarea unor metode inacceptabile conform normelor internaționale de conducere a războiului, metode ce sunt radical diferite². Rețeta după care își gândesc acțiunile combatanții asimetrici poate fi exprimată astfel: „Impact = Șoc x Distrugere x Vizibilitate”, succesul oricăror acțiuni întreprinse urmărind obținerea unui impact cât mai mare. În acest sens, se remarcă transformarea esențială pe care o regăsim în cazul terorismului contemporan, distinct de vechiul tip de terorism, cel politic. Dacă teroriștii politici evitau pierderile umane civile masive, țintele predilecte ale atacurilor fiind politicieni, șefi de stat, funcționari ai administrației centrale (precum în cazurile atacurilor ETA sau IRA), conducându-se după principiul „ucizi un om și înspăimânti o mie”, noii teroriști urmăresc obținerea unui impact cât mai mare, atacând dușmanul oriunde, oricând, ținând simbolurile naționale ale inamicului, producând panică și haos, exacerband un sentiment acut de insecuritate și incertitudine, utilizând arme și pregătirea obținute tot în Occident, în timp ce tehnicile par preluate din învățăturile lui Sun Tzu sau ale lui Mao Tze-Dun mai curând, demonstrându-și eficiența tocmai datorită elementului de diferență și surpriză în fața unor efective militare ce se bazează încă, în mare măsură, pe experiența Războiului Rece, în care erau pregătite pentru desfășurarea unui conflict convențional, împotriva unui dușman cunoscut-URSS, pe un teren specific, familiar – câmpia din Germania de Vest. Astăzi, noul inamic poate lua orice formă, de la un copil de 12 ani înarmat cu o mitralieră, la o femeie ce poartă asupra ei un dispozitiv exploziv detonându-l în fața unei instituții sau într-un aeroport aglomerat, la un fost absolvent al unei universități americane înarmat cu un cutter la bordul unui avion pe care îl transformă într-un proiectil distrugător, principiul pe care se bazează fiind mai curând - „să omoare 1.000 de civili pentru a îngrozi un milion”.

Deși riscurile pe care le presupune astăzi războiul fie el simetric sau asimetric sunt majore, iar efectele sale sunt distrugătoare având potențialul de a se răspândi afectând și securitatea altor actori, există totuși, în sistemul internațional contemporan nenumărate alte surse de insecuritate³ reprezentând preocupări importante

¹ Nye Jr., *Descifrarea*, 229.

² Rod Thornton, *Asymmetric Warfare. Threat and Response in the Twenty-First Century*, (Cambridge: Polity Press, 2007), 1-2.

³ Buzan definea insecuritatea drept o combinație de amenințări, având originea în exterior și vulnerabilități ce-și au sursa în interior – Buzan, *Popoarele*, 120.

pentru decidenții politici, determinând îngrijorare și solicitând acțiuni concrete în vederea gestionării eficiente.

Astăzi, în categoria vulnerabilităților statelor întâlnim frecvent probleme considerate anterior ca făcând parte din categoria low-politics, creșterea vizibilității pe agenda de securitate și atenția deosebită acordată acestor probleme reprezentând o caracteristică esențială a mediului actual de securitate¹. Cele mai frecvente surse de îngrijorare sunt: creșterea continuă a nevoilor de energie și dependența din ce în ce mai accentuată de hidrocarburi, principalul motor al economiilor mondiale, competiția pentru hidrocarburi, asigurarea accesului la conducte și terminale, stabilirea viitoarelor trasee ale rutelor energetice² etc. reprezentând aspecte importante pe agenda de politică externă a statelor; insuficiența resurselor alimentare ce provoacă foametea și malnutriția în zone importante de pe glob, așteptându-se ca în următoarele decenii, în contextul creșterii alarmante a populației, sistemul internațional să se confrunte cu o adevărată penurie alimentară capabilă să genereze sau să agraveze fenomene precum migrația masivă și conflictele³; insuficiența resurselor de apă ce afectează părți importante ale globului, de la Africa Sahariană, la Orientul Apropiat și Mijlociu sau Asia Centrală, competiția pentru aceste resurse luând frecvent forma unor conflicte violente⁴. O problemă relativ nouă pe agenda de securitate, preocuparea pentru consecințele dezastruoase, presupunând efecte pe termen lung ale procesului de degradare a mediului reprezintă astăzi un aspect de maxim interes atât pentru liderii politici, cât mai ales pentru diverse organizații inter sau nonguvernamentale și pentru opinia publică, câștigă din ce în ce mai mult teren, fiind considerată acum o problemă orizontală ce are capacitatea de a afecta în mod negativ toate sectoarele vieții, creând un dezechilibru grav între funcționarea ecosistemului mondial și supraviețuirea rasei umane (consecințele fenomenului de încălzire globală, crearea efectului de seră, subțierea stratului de ozon, ploile acide, cu toate consecințele pe care le prezintă de la distrugerea vegetației, la secetă, incendii devastatoare, la inundații ce răpesc mii de vieți într-un timp record, determină creșterea interesului pentru prevenirea și soluționarea acestor probleme, observându-se tendința statelor de acțiune multilaterală, de dezvoltare a cadrului normativ la nivel internațional în conformitate cu deciziile organizațiilor internaționale și de căutare a unor soluții pentru obligarea actorilor ce nu doresc să se supună reglementărilor internaționale și să acționeze în vederea promovării principiului dezvoltării durabile)⁵. O altă sursă de vulnerabilitate este persistența și chiar accentuarea discrepanțelor economice dintre Nordul bogat și Sudul sărac, fenomen ce afectează stabilitatea socială din regiuni extinse, crescând numărul perdanților economici și accentuând sentimentele de frustrare ce favorizează declanșarea unor noi conflicte. O ultimă problemă la care vom face referire este prezența statelor slabe în sistemul internațional, slăbiciunea lor datorându-se, așa cum spunea Buzan, gradului scăzut de coeziune socio-politică. Puternica fragmentare politică, precum și discrepanțele majore de natură socială și economică face ca statele slabe să fie ex-

1 O analiză interesantă a raportului dintre high și low politics, evidențiind rolul ocupat astăzi de problemele de tip low politics pe agenda de securitate se regăsește în Brian White, Richard Little, Michael Smith, *Issues in World Politics*, Third Edition, (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005), 9.

2 Nicolae Dolghin, *Geopolitica. Dependențele de resursele energetice*, (București: Universitatea Națională de Apărare Carol I, 2004), 6; Cristian Băhnăreanu, *Resurse energetice, crize, conflicte*, (București, Editura Militară, 2008), 84.

3 Stan Petrescu, *Amenințări primare*, (București, Editura Militară, 2008), 423.

4 Exemple: Siria, Israel, Iordania, Irak, Turcia, Orientul Apropiat și Mijlociu

5 Acest principiu este introdus de Comisia Brundtland în anul 1987 în Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>.

trem de vulnerabile atât la descompunerea internă, cât și la penetrarea intereselor politice externe, iar în cazul în care ele nu au nicio forță militară capabilă să facă față unor amenințări de natură militară, aceste state riscă să fie cucerite de forțe externe ce profită de vulnerabilitatea extremă. Atunci când un stat slab este și o putere redusă, vulnerabilitatea sa este aproape nelimitată, iar prezența unor resurse atractive pentru alții face ca presiunea externă asupra acestor vulnerabilități să fie o posibilitate constantă¹. Mai mult decât atât, statele pe care Buzan le numește slabe din perspectiva coeziunii interne socio-politice ajung să reprezinte o amenințare deosebită și pentru alți actori precum statele vecine sau chiar pentru marile puteri din sistem (ca să nu mai vorbim despre amenințarea pe care o reprezintă pentru cetățenii proprii), prin exportul de instabilitate internă și, o problemă ce a obținut vizibilitate deosebită în epoca Post Post Război Rece determinând sporirea interesului Occidentului pentru situația acestor state, prin acțiunile de susținere sau tolerare a prezenței unor actori nelegitimi precum grupările teroriste ce găsesc pe teritoriul statelor slabe, în condițiile unei instabilități generale, limitării puterii și autorităților guvernamentale, un mediu propice desfășurării unor acțiuni precum antrenarea viitorilor combatanți, pregătirea unor acțiuni teroriste, găzduirea teroriștilor căutați de Vest pentru faptele lor etc.

Așa cum afirmam la începutul acestui subcapitol, vulnerabilitățile sunt dublate de prezența amenințărilor originare în exterior ce determină tabloul insecurității internaționale. Menționând cele mai importante forme de manifestare ale vulnerabilităților actuale am conturat terenul discuției privind sursele de amenințare la adresa securității naționale, respectiv internaționale. Deși se atestă o diversitate de opinii privind amenințările din mediul internațional contemporan, diferențe ce se explică prin poziția statelor în ierarhia de putere, de caracteristicile regiunilor din care fac parte, de interesele naționale și vulnerabilitățile ce le caracterizează, precum și de experiențele istorice ce le-au marcat (inclusiv relațiile de amicitie/inimicitie), statele având tendința de a acorda mai multă importanță unor amenințări specifice, limitând importanța altora, se observă totuși, existența unor preocupări și îngrijorări comune privind efectele potențiale și manifestarea unor fenomene percepute drept reale amenințări ce provoacă și vor continua să provoace securitatea secolului XXI. Analizând strategiile de securitate ale unor actori statali precum SUA și Federația Rusă, precum și conceptele strategice ale unor organizații sau structuri precum NATO, ONU sau UE, reușim să conturăm un tablou clar al amenințărilor și, în general, al surselor de insecuritate ce caracterizează mediul internațional contemporan. În acest sens, se remarcă provocarea pe care o reprezintă pentru securitatea națională, respectiv internațională fenomene precum: terorismul internațional; dezvoltarea naționalismului, xenofobiei, extremismului violent, în special sub lozincile radicalismului religios; existența conflictelor locale și interne, interetnice și interreligioase cu potențial de răspândire major; fizionomia noilor conflicte asimetrice; exacerbarea activităților transnaționale ilegale precum comerțul ilicit, traficul de arme, droguri și indivizi; proliferarea armelor balistice, proliferarea armelor nucleare și a altor arme de distrugere în masă (incluzând arme biologice, chimice, radiologice); atacurile cibernetice ce devin mai frecvente, mai organizate și devastatoare din perspectiva costurilor implicate afectând structurile administrative, sectorul economic și de afaceri, transporturile și rețelele de servicii; amenințări ce rezultă din dezvoltarea tehnologică precum dezvoltarea armelor cu lasere, tehnicile electronice de desfășurare a războiului, tehnologii ce permit accesul în spațiu; efectele negative ale globalizării economice; prezența statelor eșuate - proasta guvernare (corupția, abuzul de putere, instituțiile slabe și lipsa responsabilității) și conflictul civil slăbesc statele din interior, în anumite cazuri, conducând aproape la colapsul instituțiilor

¹ Buzan, *Popoarele*, 121.

statului (Somalia, Liberia și Afganistanul sub talibani sunt cele mai cunoscute exemple), eșecul statal reprezentând un fenomen alarmant, care subminează guvernanta globală și contribuie la instabilitatea regională¹; dependența de resursele de energie fosilă; schimbările climatice și pandemiile; provocarea constituită de fenomenul de migrație ilegală, imposibil de gestionat; creșterea numărului actorilor ce dispun de capabilități nucleare² etc.

Astfel, se poate conchide că factorii de insecuritate ai începutului de secol XXI reprezintă rezultatul unui ansamblu variat și complex de efecte politice, economice, sociale, militare, ecologice determinate și/sau accentuate de fenomenul globalizării.

Concluzii

În ciuda optimismului ce încuraja analiștii, politicienii și opinia publică la începutul anilor 1990 să spere în crearea unei noi ordini mai sigure, mai stabile și pașnice, în care războiul să devină un instrument desuet de realizare a politicii, ajungându-se astfel, la un „sfârșit al istoriei”, evenimentele din a doua jumătate a anilor 1990 și 2000 au demonstrat nemilos falsitatea acestor așteptări. Deși nu se poate nega prezența unor elemente pozitive precum ofensiva democrației în multe zone, supraviețuirea și revigorarea instituțiilor și normelor internaționale într-un nou mediu de securitate, existența unor tendințe integraționiste cu efecte stabilizatoare, interesul crescut pentru o serie de probleme considerate anterior locale, de tip low-politics, având un profil scăzut și impact redus asupra securității actorilor puternici din sistem (bolile curabile, malnutriția, traficul de persoane etc), angajarea actorilor internaționali în vederea protejării mediului ambiant etc., persistă totuși și multe motive de neliniște. În condițiile unui proces galopant de globalizare, a chestionării unor atribute esențiale ale statului precum suveranitatea, discutându-se tot mai insistent despre intrarea într-o epocă post-Westphalică a statului, apariției unor noi actori, noi combatanți în conflicte asimetrice, utilizând instrumente asimetrice, în condițiile acutizării unor probleme și extinderii surselor de insecuritate devine evident faptul că, la 20 de ani de la dispariția de pe scena internațională a URSS-ului, lumea nu a devenit mai pașnică sau mai sigură, conflictele nu au fost excluse de pe agenda de securitate, iar amenințările, în loc să se diminueze, s-au multiplicat, creând un context complex, dinamic, instabil și imprevizibil.

1 O analiză excelentă a provocării reprezentate de prezența statelor eșuate și slabe în sistemul internațional este cea pe care o regăsim în Francis Fukuyama, *Construcția statelor. Guvernarea și ordinea mondială în secolul XXI*, traducere de Mihnea Columbeanu, (Filipeștii de Târg, Editura Antet, 2004)

2 Report of the Secretary General's High Level Panel on Threats, Challenges and Change, A more secure world: Our shared responsibility, United Nations, (2004), 23 disponibil pe <http://www.un.org/secureworld/report2.pdf>; Strategic Concept For the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization adopted by Heads of State and Government in Lisbon, <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>; A secure Europe in a better world. European Security Strategy disponibil pe <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>; Draft Internal Security Strategy for the European Union: „Towards a European Security Model” disponibil pe <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/10/sto5/sto5842-reoz.en10.pdf>; National Security Strategy, Washington, (May 2010) disponibilă pe http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf; Strategiya natsionalnoi bezopasnosti Rossiyskoy Federatsiiy do 2020 goda, disponibilă pe <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>.

BIBLIOGRAFIE

BĂHNĂREANU, Cristian, *Resurse energetice, crize, conflicte*, București, Editura Militară, 2008

BIRO, Daniel, „Idealismul utopic sau gândirea internaționalistilor liberali în perioada interbelică” în Miroiu, Andrei, Ungureanu, Radu-Sebastian (coord.), *Manual de relații internaționale*, Iași, Editura Polirom, 2006

BUZAN, Barry, *Popoarele, statele și teama*, Chișinău, Editura Cartier, 2000

CLARK, Ian, „Globalization and the post-cold war order”, în Baylis, John, Smith, Steve, *The Globalization of World Politics*, Oxford, Oxford University Press, 2001

COX, Michael, „International history since 1989”, în Baylis, John, Smith, Steve, *The Globalization of World Politics*, Oxford, Oxford University Press, 2001

DOLGHIN, Nicolae, *Geopolitica. Dependentele de resursele energetice*, București, Editura Universității Naționale de Apărare Carol I, 2004

FUKUYAMA, Francis, *Construcția statelor. Guvernarea și ordinea mondială în secolul XXI*, Filipeștii de Târg, Editura Antet, 2004

JOVIC, Dejan, „The Desintegration of Yugoslavia. A critical Review of Explanatory Approaches”, în *European Journal of Social Theory*, Volume 4, Issue 1, 2001, pp. 101-120

NYE Jr., Joseph, *Descifrarea Conflictelor Internaționale. Teorie și Istorie*, Filipeștii de Târg, Editura Antet, 2005

PETRESCU, Stan, *Amenințări primare*, București, Editura Militară, 2008

THORNTON, Rod, *Asymmetric Warfare. Threat and Response in the Twenty-First Century*, Cambridge, Polity Press, 2007

A secure Europe in a better world. European Security Strategy disponibil pe <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>

Draft Internal Security Strategy for the European Union: „Towards a European Security Model” disponibil pe <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/10/sto5/sto5842-re02.en10.pdf>

Report of the Secretary General's High Level Panel on Threats, Challenges and Change, A more secure world: Our shared responsibility, United Nations, 2004, disponibil pe <http://www.un.org/secureworld/report2.pdf>

Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future disponibil pe <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>

National Security Strategy, Washington, May 2010 disponibilă pe http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf

Strategic Concept For the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization adopted by Heads of State and Government in Lisbon, <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>

Strategiya natsionalnoi bezopasnosti Rossiyskoy Federatsiyi do 2020 goda, disponibilă pe <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>

Identități post-comuniste în Republica Moldova

■ IULIAN CHIFU

[National School of Political and Administrative Studies Bucharest]

Abstract

The study begins by referring to the group identity need of any human being and studies the large group identities when it comes to nation formation, ethnical references and political abuses in nation building in the post-communist era. The study refers specifically to the post-Soviet identities, the struggle of the Soviet elites in the new born independent states to maintain their privileges.

In the particular case of the Republic of Moldova, there is more confusion coming from the name of the new identity, with a reference to Moldova – the former region of Romania and former Middle Age proto-state – and the ideological approach by Stalin who invented a new state in 1924, The Soviet Socialist Autonomous Republic of Moldova, and forged a „Moldavian” identity „from the ethnic family of the Slavic identities”, different from the Romanian one, to help explain the rapt and occupation of the region on the Eastern shores of the Prut river.

Keywords

Identity; group identity; generations of identity conflicts; post-soviet identities; Moldovenism; nationalism; civic nation

Identitatea de grup. Nevoia de identitate

În dezbateră teoretică, unul din punctele cheie legate de identitate este explicarea motivului pentru care **omul are nevoie de apartenență la grup**, de percepția solidarității și a unei identități, a unei agende superioare, comune cu alți oameni, care să completeze nivelul prestigiului și identității personale. Răspunsul cel mai la îndemână este acela că **omul este o „vietate socială”**, respectiv are exact această caracteristică a conștiinței de sine care-l diferențiază de celelalte vietuitoare și structura de grup pe care o formează excede nivelul grupurilor create instinctual, pentru scopuri de neatin individual, în această direcție limbajul, verbalizarea și construcția relațiilor sociale bazate pe conștiința de sine a individului jucând rolul substanțial. O întreagă componentă a sociologiei studiază **dinamica grupurilor**¹ și definește sau explică această nevoie de socializare a omului.

În general, **identitățile** sunt privite drept fenomene colective de exprimare a asemănarilor din interiorul grupului. Formele profunde ale asemănarilor în cadrul colectivităților se pot manifesta într-o varietate mare de fe-

1 James Peacock, Patricia Thornton, Patrick Inman, *Identity Matters. Ethnic and Sectarian Conflict*, (Berghahn Books, New York, Oxford, 2007), 34.

luri, și la niveluri ce acoperă asemănarea fizică, de gusturi și îndeletniciri, de cultură și obiceiuri, limbă și memorie comună, elemente ce dau distincția unui grup de un altul. Apartenența la un grup este **parțial asumată obiectiv**, implicit, prin intermediul nașterii, geografiei, obișnuinței rudelor de sânge, fie are componente subiective, de opțiune a individului. Legătura între identitatea individuală și cea de grup este un domeniu de studiu la fel de fascinant în care se conjugă și vehiculează numeroase teorii și abordări, fără ca o formulă definitivă sau dominantă măcar să se fi decantat.

O anumită dorință de completare a identității și individualității cu elemente care să susțină **stima de sine**, plasată în spațiul nevoilor fundamentale umane, face ca indivizii să caute apartenența la grupuri sociale care să le ofere afecțiune și să le susțină opțiunile morale. **Semnificația identității** colective pentru indivizi este dată de dorința de a aparține unui grup în care să resimtă **solidaritatea și coeziunea**, alături de *un celălalt* perceput pozitiv. Percepția de sine este legată de apartenența la grupuri, de aceea **identitatea colectivă întărește mândria de sine** la nivel individual¹.

„*Extinderea identității personale oferă împlinire și realizarea de sine*”². Identificarea cu o cauză mai largă și **simțul loialității** față de cei cu care lucrează alături pentru aceeași cauză sunt elemente ce duc în mod natural la **aparitia identităților colective**. Delimitările simbolice și cu puternic **caracter emoțional** sunt create tocmai de acțiunile colective și angajamentul comun de a proteja obiective care-i unesc pe cei ce resimt necazuri comune.

Dominique Moisi, într-o excelentă carte-replică la “Ciocnirea civilizațiilor” lui Samuel Huntington³ a încercat să traseze liniile ce caracterizează și definesc lumea nu atât prin prisma elementelor geopolitice stricte, legate de determinism geografic, ale civilizațiilor-religiilor, ci a făcut-o mult mai profund, așezând în prim plan **emoțiile fundamentale** pe care le experimentează ființa umană – **frica, umilinta și speranța** - încercând să atribuie o asemenea emoție dominantă aferentă unui tip de model și personalitate legată originar de o anumită zonă geografică a globului, dar în contextul globalizării, când această legătură geografică s-a diluat substanțial, iar tipurile umane, chiar și în această separație, coexistă pe tot globul.

Dincolo de exercițiul intelectual excelent, Moisi vine și argumentează legătura între **globalizare, identități și emoții**. Astfel, în context contemporan – după modelul deja lansat de Huntington, care s-a raportat la epoca post război rece și renașterea conflictelor interetnice – Moisi vine să arate că elementele de natură simbolică legate de frontierele grupurilor – între interior și exterior, elementele de mit și reprezentare exterioară a acestor bariere “tari” – dobândesc semnificație crescută pentru indivizi și chiar “teritorialitate virtuală” ce catalizează **elemente emoționale primordiale** și sunt granițe extrem de solide ridicate iar depășirea frontierelor lor este un *casus belli* și sămbure pentru declanșarea unui conflict “irațional” în viziunea lui Jeong, în care calculul riscului, a costurilor și beneficiilor nu-și mai găsește locul.

Moisi contrazice și metafora lui Thomas Friedman potrivit căreia “lumea ar fi plată”, ca urmare a globalizării, argumentând că același fenomen a făcut lumea mai **pasională**, adică mai **legată de emoții și sentimente**, care ar fi generate de **insecuritatea** aferentă marilor schimbări provocate de globalizare, de unde apariția în cauzalitate directă, a **nevoii de identitate** reafirmată, întărită, revizuită și confirmată, ca și explozia de reacții iraționale atunci când această identitate este pusă în cauză de altcineva. În lumea bipolară lucrurile păreau clare, simple, **identitatea** era imobilă și evidentă, măcar la nivelul superior al apartenenței la unul dintre cele două blocuri, la una dintre cele două lumi, sisteme, organizări, pe când astăzi, într-o lume

1 Ho Won Jeong, *Conflict management and resolution. An Introduction*, (Routledge, London and New York, 2010), 59.

2 Gamson, WA, “The Social Psychology of Collective Action”, in AD Morris and AD Mueller(eds.) *Frontiers in Social Movements Theory*, New Haven, (CT Yale University Press, 1992), 56

3 Dominique Moisi, *The Geopolitics of Emotion*, (Anchor Books, New York, 2009).

în continua schimbare rapidă și fără frontiere întărite și clare, problema identitară este tot mai dezbătută și profund relevantă. Iar **identitatea** este profund legată de **încredere**, iar încrederea – sau lipsa de încredere – este **exprimată în emoții**, între care cele trei fundamentale desprinse de Moisi din psihologie.

După ce secolul al 20-lea a fost denumit „secolul American” sau „secolul ideologiei”, secolul 21 face saltul către „secolul Asiatic” și „secolul identității”¹. Schimbarea de la ideologie la identitate și de la cheia și simbolistica reprezentării occidentale la cea a orientalității lumii, înseamnă, în același timp, și că **emoțiile** dobândesc un rol mai important ca niciodată.

De altfel, acest lucru este confirmat și de criza economică de astăzi, dezvoltată drept criză economică și financiară, ulterior criză a elitei politice și a politicului care nu a știut să controleze și să responsabilizeze elita financiară, ba chiar a coabitat și profitat din malversațiunile sale, pentru ca ulterior să cadă profund, după lansarea de către Germania a observațiilor privind datoriile suverane, într-o **criză de încredere**². Mai mult, chiar mecanismele de prevenție și anticipare, avertizare timpurie, a viitoarelor crize conțin, dincolo de mecanismele de impozitare a fluxurilor de capitaluri și a produselor derivate, un mecanism ce trebuie să includă, după modelul asigurărilor și primelor de risc, **cuantificarea încrederii publicului**, elemente profund emoționale și dependente, manipulabile, prin presa cu acoperire globală și supra informația (și supra-manipularea asociată).

Noua generație de conflicte identitare

Anii '90 au surprins spațiul post-sovietic în confruntări fratricide, principalele contradicții manifestate fiind cele între identitatea sovietică-federală și identitatea națională a noilor state. Dacă în fosta Yugoslavia această mentalitate a identității federale a îmbrăcat aspecte mai puțin pregnante – aici culminând conflictele identitare de factură etnică și fostele rivalități asupra unor teritorii și zone locuite de o etnie sau alta – statele desprinse din fosta URSS au resimțit plenar conflictul identitar³, dublat și aici de conflicte etnice – rezultate ale fostei politici staliniste a **maximei complicații etnice** de redesenare a statelor sovietice în alte spații decât cele etnice ale statelor ocupate.

În acest spațiu al conflictelor identitare, constatăm astăzi o recrudescență a luptei între fosta elită sovietică de rang doi și inferior – reprezentanți ai fostului aparat care au supraviețuit schimbărilor democratice și s-au făcut utili noilor administrații pe baza abilităților și cunoștințelor dobândite în regimul sovietic – și elitele naționale ale noilor state. În cadrul acestei lupte pentru supraviețuire a foștilor funcționari tehnici, civili și din spațiul executiv, de la nivele secundare și inferioare ale fostului regim – care au reușit să se facă utili noii elite, dar care și-au conservat conștiința de sine, vechile obiceiuri și mentalități – apare necesitatea **legitimării acestui grup și a prezervării privilegiilor** pe care le-au dobândit în epoca sovietică și pe care le-au conservat în perioada tranziției.

Este motivul pentru care această clasă – sprijinită de clientela economică creată în ultimii 10 ani și de un număr mare de cetățeni dependenți administrativ de această elită – dorește accesul privilegiat / menținerea pozițiilor privilegiate în detrimentul **noilor elite democratice ale statelor independente**, școlite în occident și

1 Moisi, *Geopolitics*, 14.

2 Thomas Friedman, *The World is Flat. A Brief History of the Twenty-first Century*, (New York, Farrar, Strauss and Giroux, 2005).

3 Iulian Chifu, (*Spațiul post-sovietic în căutarea identității/Post Soviet Space. Identity Reloaded*), (Editura Politeia SNSPA, București, 2005), 12; Iulian Chifu, *Basarabia sub ocupație sovietică (1940+1941;1944-1991)*, (Editura Politeia SNSPA, București, 2004), 34.

adaptate noilor realități. Această elită administrativă post-sovietică a constatat că singura modalitate de a-și păstra pozițiile este de a reclama un acces privilegiat pe baza legitimității de a reprezenta **o nouă majoritate, cu o nouă identitate**.

Noile conflicte identitare prezente astăzi marchează exact această luptă surdă în care revendicarea identității sovietice/federale ce asigura baza privilegiilor nu mai este de actualitate și de aceea **trebuie asumată/revendicată**, uneori chiar **inventată o nouă identitate**, distinctă de cea națională a noilor state independente. Din studierea aprofundată a comportamentului acestei clase în statele fostei Uniuni Sovietice, am constatat următoarele tipuri de identități reclamate:

1. Revendicarea unei identități de tip etnic, pe baza asumării identității naționale a unui vecin.

Acest lucru presupune însă îndeplinirea unor condiții specifice, cum ar fi:

- existența unui număr mare, compact, de reprezentanți ai acestei populații/etnii, într-o anumită zonă
- regiunea populată compact să fi făcut parte din fostul stat vecin
- zona disputată să atragă suficient interes din partea vecinului, din punct de vedere economic, istoric, simbolic.

Dacă aceste condiții cumulative sunt îndeplinite, procesul de secesiune pe criterii etnice și istorice poate începe, având ca obiectiv obținerea cel puțin a unei autonomii largi care să permită vechii elite să supraviețuiască în poziții privilegiate în cadrul acestei autonomii. Acesta poate reprezenta un **conflict identitar specific**, bazat pe **realități etnice**. Pentru vechile elite, condiția apartenenței la etnia în cauză este restrictivă. Exemple ale acestei tipologii – dublată de potențarea unor elite etnice locale – se întâlnesc în regiunile Abhazia, Osetia de Sud – în Georgia, Nagorno-Karabakh în disputa Armenia – Azerbaidjan.

2. Revendicarea unei identități regionale/subregionale ridicate la rang de identitate națională.

Acest tip de identitate fabricată este cea de factură **tipic separatistă**. Singura motivație este un conflict de autoritate prin care o regiune compactă este transformată în posibil stat, construindu-i-se o **legitimitate statală** pornind de la structuri prestatale vechi sau de la tipuri de organizări medievale protostatale, de la trecut istoric distinct față de spațiul statal de care aparține. În acest caz, fostele elite sovietice se izolează într-o asemenea regiune și produc un proces separatist, asumându-și o **identitate regională/ subregională** și revendicându-se de la noua majoritate formată în regiunea separatistă, cea aferentă locuitorilor băștinași din regiune. Condițiile, în acest caz, sunt mult mai simple de îndeplinit. Cazuri clasice de această factură sunt cel al Adjariiei – Georgia, sau cazul Transnistriei – Republica Moldova. Regiunile au câteva caracteristici:

- lideri despotici, elită fostă sovietică
- încearcă redeșteptarea/reformarea fostei Uniuni Sovietice
- revendică apropierea/unirea de Federația Rusă
- se afirmă drept apărători ai etnicilor ruși din aceste state în mod fals (numărul etnicilor ruși din Chișinău este mai mare decât al celor din întreaga Transnistrie iar în Adjaria acest element este marginal)
- au baze militare ruse, rămășițe ale fostei armate sovietice.

O particularitate a acestor spații este faptul că insistă asupra **elementelor etnice ruse** și asupra unor pretinse **discriminări ale etnicilor ruși** în restul teritoriului, forțează o **maximizare a drepturilor etnicilor ruși** în statele din care tind să se rupă, considerând aceste elemente drept **garanții ale reformării fostului imperiu**.

3. Revendicarea directă a unor identități de tip sovietic.

Caracteristicile regiunilor pentru a clama acest tip de identitate sunt:

- state ale fostei URSS în care partidele comuniste sau un lider autoritar de tip sovietic conduce discreționar

- eliminarea elementelor de democratizare
- eliminarea dezbaterei/opțiunilor alternative privind identitatea națională
- revendicarea unei fuziuni/uniuni cu Federația Rusă sau a unei identități de tip sovietic.
- eliminarea dezbaterei și posibilității formulării altor opțiuni; condamnarea, repri-marea, excluderea oricărei opinii dubiative față de adevărul absolut decretat oficial și impus populației pe cale administrativă, prin intermediul aparatului statului.
- promovarea doctrinei oficiale la rang de adevăr absolut, în formă totalitară, în toate sferele vieții: sociale, economice, politice, culturale, învățământ etc.

În această categorie a revendicării transparente a identității de tip sovietic găsim două cazuri:

- **Belarus** – acolo unde baza de pornire a fost totalitară, antidemocratică și apoi de eliminare a identității belaruse pe baza promovării unei fuziuni cu Federația Rusă, ca punct de pornire al viitoarei reconstrucții a URSS pe noi baze, dar cu fostele elite.
- **Republica Moldova** – stat în care Partidul Comunist a revenit la putere, unde a fost reînviată fosta propagandă sovietică ce susține existența a **două identități etnice** distincte – românească și moldovenească – folosită de Stalin în politica sa de ames-tecare etnică. Și în acest caz, identitatea de tip sovietic s-a transformat deja într-o **doctrină de stat**, prin norma Concepției Politice Naționale prin respingerea identității românești a moldovenilor – și promovarea unei identități subregionale, ridicată la rang de identitate națională.

În cazul Republicii Moldova, problema este cea de a șterge ideea forță din do-cumentele fondatoare ale statului – cele ale **identității etnice românești** a majorității, care a justificat apariția statului după prăbușirea URSS și acceptarea numelui specific de „Moldova” pentru cel de-al doilea stat românesc – și **mentalitatea naționalist-et-nicist-statalistă**, care se traduce prin justificarea diferențelor specifice și etnice între două state românești ca unic vehicul pentru fosta elită de a legitima **prezervarea privilegiilor** în fața elitelor democratice românești, mai bine pregătite și adaptate noilor realități ale mileniului III.

Aceste confuzii identitare au marcat istoria ultimilor 10-15 ani prin apariția unui număr de conflicte (chiar armate) – de factură interetnică, separatistă – dar și a unor noi tipuri de conflicte identitare, odată cu aprofundarea diferențelor față de vecini și a refuzului procesului de compatibilizare la noua frontieră NATO-UE. Astfel, pentru toate aceste state, lipsa **procesului real de democratizare, lipsa, încetinirea sau stoparea reformelor** – vezi chiar **restaurația** în Belarus sau Republica Moldova – duc la discrepanțe majore față de vecinii cu o accelerată politică de compatibilizare față de statele occidentale. Această lipsă de compatibilitate este **izvorul evident al unor viitoare conflicte** de-a lungul acestei noi frontiere, pe linia noilor vecini ai NATO/UE¹.

Conflictele identitare în Republica Moldova. Trei generații de conflicte în căutarea identității

Republica Moldova a fost poligonul de manifestare a valurilor de conflicte identitare izbucnite după prăbușirea fostei URSS. Primul val a fost cel al conflictului între **identitatea sovietică** – asumată de vechea elită conducătoare, care s-a refugiat în Transnistria și a generat un conflict de tip separatist, pentru a determina apariția unei regiuni autonome care să pună în discuție împărțirea autorității, cu Centrul și să asigure poziții privilegiate fostei elite – și **elita națională**, care și-a justificat indepen-dența pe baza trecutului istoric și a identității românești – elemente care se regăsesc

¹ Barry Buzam, *Popoarelestateleșifrica. O agendă a securității*, (Editura Cartier, Chișinău, 2000).

atât în declarația de suveranitate, în denunțarea Pactului Ribentropp-Molotov care precede independența și o legitimează și în declarația de Independență, ca și în înțelesul și interpretarea acordată noii Constituții din 1994 (limba moldovenească identică cu limba română, al doilea stat românesc care se numește Republica Moldova pe baza regiunii istorice din care a făcut parte).

Cel de-al doilea **conflict identitar** născut în 1994, odată cu Congresul „Casa noastră Republica Moldova” a fost cel dintre **elita națională, democratică și fosta elită din perioada sovietică**, rămasă în funcții administrative și executive în Republica Moldova și care a dorit un statut privilegiat bazat pe o nouă **identitate moldovenească stalinistă**. Pentru a redobândi pozițiile privilegiate era necesar ca majoritatea să nu se mai numească românească ci moldovenească, înțelegând prin acest termen nu atât **expresia etnică** – deși vocile lui Stati și membrilor asociației Pro Moldova erau importante și atunci – cât **expresia stalinistă**. Vechea elită – care rămăsese în poziții importante în administrația democratică de tranziție – refuza să accepte existența a **două state românești** independente și a **legitimității reformelor democratice** ce **consolidau independența statului** față de fosta metropolă, ci clama „**moldovenismul**” ca identitate regională ridicată la rang de identitate națională. Legitimată pe baza recunoașterii noului stat independent.

Chiar din aceste momente au apărut primele elemente de **moldovenism etnicist**, cel care susținea că există două națiuni, două popoare, două etnii diferite, „moldovenească” și română. Tendința aceasta a fost denunțată atât de președintele Mircea Snegur – atunci când a cerut modificarea articolului 13 al Constituției, solicitând ca limba de stat să fie denumită română – ca și de viitorul președinte Petru Lucinschi – cel care a cerut înscrierea în Constituție, în spiritul declarației de Independență și a documentelor fondatoare ale statului Republica Moldova, că limba de stat este denumită limba moldovenească dar este aceeași cu limba română. Cei doi lideri politici au realizat **poziția de delegitimare a actului de independență** odată cu contestarea acestui adevăr istoric ca și compatibilitatea între existența celor două state românești în Europa contemporană, fără a fi știrbită independența noului stat apărut după prăbușirea URSS, deoarece **primul interesat de existența și viitorul democratic și european** al Republicii Moldova era chiar statul vecin, România.

Aici a început fuga pentru legitimarea istorică a statului Republica Moldova și a „etniei moldovenești”, a „limbii moldovenești”, întregul proiect eșuând în **ultra-naționalism moldovenesc etnic**. Acest al treilea conflict identitar a pus față în față, în contextul guvernării comuniste – un program de **restaurație pro-imperială anti-democratică** cu evoluția pro-europeană. **Moldovenismul etnic** susținea existența a două etnii diverse, căuta diferențe lingvistice și legitimarea unei istorii distincte, elemente care nu făceau decât să reia temele staliniste ale anilor '24 și ulterior '50. Nevoia foștilor lideri comuniști și a elitei fostului regim de **a-și prezerva privilegiile** a dus la reconstruirea acestei identități, contestate atât de **elita națională și democratică**, cât și de exponenții fostului curent stalinist – trecuți în umbră de radicalismul noii doctrine și conștienți că au deschis cutia Pandorei ce duce chiar la **eliminarea lor de pe scena politică**.

Partea cea mai nepotrivită a procesului a fost tocmai **transformarea identității etniciste moldovenești**, a ultranaționalismului moldovenesc în **doctrină de stat**, prin intermediul Legii minorităților, a Legii Concepției Naționale, a legii de combatere a activităților extremiste, toate conducând la **impunerea noii identități** – construite artificial și legitimate politic – pe cale administrativă pentru toate sferele vieții sociale, culturale, educaționale, politice, civice. Mai mult, **orice părere contrarie este taxată de lege drept delict de opinie și condamnat penal!!** Un drum clasic și bine învățat de comuniștii de sorginte sovietică spre totalitarism, având drept doctrină esențială nu marxism-leninismul stalinizat, ci o formă de naționalism, moldovenismul etnicist!

Confuzia identitară în Republica Moldova

Din păcate, confuzia identitară persistă în Republica Moldova, acolo unde se îmbină tendința de **afirmare a identității naționale** și a statalității, consacrată normativ la înființarea Republicii Moldova și desprinderea de fostul Imperiu, prin condamnarea Pactului Ribentrop-Molotov și afirmarea Declarației de independență – care a întemeiat gestul și justificat suveranitatea regăsită. Atunci identitatea clamată era „moldovenească-românească”, în sensul diferenței față de identitatea sovietică a părții de popor român ce trăia într-o bucată ruptă din regiunea Moldova.

Apoi tentative de „**consolidare a statalității**” au impus o nouă scindare de abordări, respectiv tentația de a infirma pornirea originală de a determina unirea Republicii Moldova cu România din anii 1989-1994. Atunci a fost regăsită și adusă în prim plan „**identitatea moldovenească**”, cu diferite nuanțe, în orice caz utilizată cu titlu de identitate distinctă de cea românească, de unde și recursul la fantasmеle sovietice și propaganda prin care Stalin, Artiom Lazarev, ulterior Vasili Stati sau Victor Stepaniuc au încercat să întemeieze existența unui popor “distinct” de cel român în Republica Moldova.

Marea problemă a abordării a fost aceea că o asemenea linie – devenită linie oficială în timpul guvernării comuniste a Republicii Moldova, între 2001-2009 – utilizează argumente ce **întemeiau separatismul raioanelor din stânga Nistrului**, respectiv argumente în oglindă, liderii de la Tiraspol construiau „identitatea moldovenească nistreană”. Această abordare a creat confuzii majore doctrinare mergând până la punctul de utilizare a două doctrine oficiale¹, una de uz intern, una de uz extern, respectiv **identitatea naționalist-etnicist „moldovenească”** pentru regiunea aflată sub controlul Chișinăului, naționalism etnic separatist, și „**identitatea civică moldovenească**” combinată cu un **statism moldovenesc** – există statul Republica Moldova, recunoscut de ONU, deci există națiunea moldovenească, deci și limba moldovenească, dacă vrem noi să o numim astfel.

În fapt, confuzia nu are soluții nici astăzi.

Dacă e să judecăm istoric, lucrurile sunt clare și fără dubii, e vorba despre o parte a principatului Moldova al României – moldovean fiind, deci, identitate regională, nu națională – care a avut o istorie separată de cea a României, dar unde **identitatea românească** s-a prezervat chiar și sub 50 de ani de ocupație sovietică, dovadă fiind răbufnirea din anii 1987-1993, după Perestroika și Glasnost-ul lui Mihail Gorbaciov, când fiecare a fost liber să revină la a-și afirma propria identitate.

Dacă e să evaluăm gradul de evoluție distinctă a Republicii Moldova și forța ei de a crea o **identitate națională distinctă**, aici avem un studiu-lucrare de doctorat al lui Iulian Frunțașu, „O istorie etnopolitică a Republicii Moldova”², care a demonstrat, utilizând instrumentele lui Ernst Gellner și Hobsbawm³, că nivelul maximal la care am putea evalua dezvoltarea unei națiuni moldovenești și unei **etnii moldovenești distincte de cea română** este cea de proto-națiune agrară, deci nesustenabilă în contextul contemporan. Cartea este o frescă la care mulți ar trebui să revină, inclusiv dintre actualii guvernanți pe care Iulian Frunțașu îi consiliază din postura de Consilier al Premierului pentru Politică Externă.

¹ Dan Dungaci, *Națiunea și Provocările (post)modernității*, (Editura Tritonic, București, 2004); Dan Dungaci, *Moldova Ante Portas*, (Editura tritonic, București, 2005); Dan Dungaci, *Cine Suntem Noi. Cronici de la Est la Vest*, (Editura Cartier, 2009); Dan Dungaci, *Basarabia e România?*, (Editura Cartier, 2011)

² Iulian Frunțașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei*, (Editura Cartier, Chișinău 2002)

³ Eric Hobsbawm, Ernst Gellner, *Thought and Change*, (Chicago, University of Chicago, 1964); Eric Hobsbawm, Ernst Gellner, *Nations and Nationalism*, (Ithaca New York, Cornell University Press, 1983); Eric Hobsbawm, *Națiuni și Naționalism din 1780 până în prezent: Program, mit și realitate*, (Editura Arc, Chișinău, 1997).

În fine, varianta cea mai aproape de realitate pare a fi una de compromis, care a fost pronunțată de multe ori fără a fi acceptată la scară largă. Ea a fost lansată de **Iurie Roșca** în 2007-2008, și cred că temeiurile evaluării ar merita să revenim asupra lor. Astfel, decizia asumată este una pur politică, ea ține seama atât de realitatea românească a apartenenței locuitorilor din stânga Prutului la națiunea română, ca și de o anumită tradiție, propagandă, ideologie oficială care a încetățenit în aceeași regiune o asumare a identității de „moldovean”.

Potrivit propunerii, soluția – care părea a fi fost aproape de formula îmbrățișată de Alianța pentru Integrare Europeană, atunci când președintele statului era Mihai Ghimpu – era aceea de a admite că cetățenii băștinași, majoritatea celor din Republica Moldova **se pot autodefini alternativ români sau moldoveni**, însă toată lumea știe că e vorba despre una și aceeași identitate, limba este limba română și nu mai e discutabilă, în timp ce autodefinirea alternativă este doar o marcă istorică și culturală a regiunii. O asemenea soluție este compromisul ideal și evită problemele majore ale revendicării identității moldovenești ca identitate națională, nu regională a României.

Astfel, clamarea **identității moldovenești ca identitate națională**, invocând eventual orice tip de raționalitate – teoria moldovenismului, recursul la istoria principatului Moldova, istoria petrecută separat de regiunea din stânga Prutului și cea din România, etc. – implică revendicarea implicită a unui teritoriu de două ori mai mare și a unei populații duble din România, locuind **provincia istorică Moldova** aflată în trupul României, așa cum înseamnă și revendicarea implicită a regiunilor din Nordul Bucovinei, Sudul Basarabiei și Nordul Basarabiei, porțiuni ale fostului principat Moldova, aflate în teritoriul Ucrainei, cu cam tot atâția cetățeni și un teritoriu comparabil cu cel al Republicii Moldova de astăzi – legea privind acordarea cetățeniei „moldovenești” mai conține și astăzi referiri la acordarea automată a acestei cetățenii tuturor locuitorilor din aceste regiuni.

Moldova, moldovean, moldovenesc. Considerații semiotice

Nu puteam încheia această trecere în revistă a problemelor și zbaterilor în domeniul identităților post-comuniste în Republica Moldova – în sensul celor post-comuniste în Europa de Est și a celor post-sovietice în spațiul fostei URSS, căci în Republica Moldova am avut un partid Comunist în tranziție și un regim al acestui partid mai bine de 8 ani – fără a face recurs și la utilizarea excesivă și aberantă a referirilor prescurtate la *Moldova*, în loc de *Republica Moldova*, și la epitetele de *moldovean* și *moldovenesc*, formate prin derivare și utilizate extensiv, cu diverse semnificații.

Astfel, există tentația de a abandona titulatura recunoscută a statului, Republica Moldova, consemnată în Declarația de Independență și în Constituție, pentru mai scurtul și uzualul „Moldova” – cu atât mai mult în traduceri în engleză și franceză. Moldova desemnează provincia istorică și principatul român care s-a unit cu celelalte două principate române, Țara Românească sau Muntenia și Transilvania pentru a forma statul național român reîntregit în 1918. A desemna Republica Moldova cu titlul de „Moldova” înseamnă să facem o mare greșală între semnificat și semnificant, o digresiune care a mai avut loc în semiologie și care ajunge să fie consacrată prin noua reprezentare care s-a atribuit etichetei asumate simbolic.

Greșeala este una curentă și se întâmplă și în alte cazuri: **Bosnia-Herțegovina** a rămas „doar Bosnia”, eludând componenta croată din nume, în condițiile în care componenta sârbă nici nu se regăsește în formula recunoscută oficial a denumirii statului cu capitala la Sarajevo, așa cum **Kosovo și Metohia** nu mai există prin amputarea elementului de referire la identitatea sârbească, devenind simplu doar

„Kosovo”, ca în denumirea statului declarat unilateral și nerecunoscut de România alături de alte state, și nu ca în denumirea provinciei autonome din cadrul Federației Yugoslave, respectiv a Republicii Serbia și Muntenegru.

Și în acest caz, referințele la „Moldova” sunt extrem de curente, unele chiar în documente oficiale ale României, în declarații ale oficialilor români, în documente chiar ale Ministerului Afacerilor Externe, iar asupra acestei realități și **diplomația română**, și **Academia Română**, măcar la nivelul institutelor de Relații Internaționale, Istorie și lingvistică ar trebui să se sesizeze. Ce să mai vorbim despre desemnarea cetățenilor Republicii Moldova drept „moldoveni”, în mod abuziv, dar care, intrat în uz, capătă rol de regulă universală, sau de caracteristica provenienței din Republica Moldova ca „moldovenesc-moldovenească”. Și aici semiotica poate să ne joace feste, reprezentarea, percepția publică să ia locul realității – așa cum s-a întâmplat, de exemplu, secolul trecut cu denumirea de „Basarabia” – iar consecințele să fie greu de prevenit și de combătut peste timp.

BIBLIOGRAFIE

- Sandra Chedelin, Daniel Druckman, Larrisa Fast ed., *Conflict*, second edition, (Consinium, New York-London, 2008).
- Paul Wallensteen, *Understanding Conflict Resolution*, (Sage Publications, London-Tousand Oaks-New Delhi, 2003).
- Oliver Romsbotham, Tom Woodhouse, Hugh Miall, *Contemporary Conflict Resolution*, second edition, (Polity Press, Cambridge, 2005).
- Morton Deutsch, Peter Coleman, Eric C. Marcus ed, *The Handbook of Conflict Resolution. Theory and Practice*, (John Wiley and sons, 2006).
- Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson and Pamela Aall Ed, *Turbulent Peace. The Challenges of Managing International Conflict*, (USIP, Washington, 2001).
- Denis J.D.Sandole, Sean Byrne, Ingrid Sandole-Staroste and Jessica Senehi, *Handbook of Conflict Analysis and Resolution*, (Routledge, USA and Canada, 2009).
- Ho Won Jeong, *Understanding Conflict and Conflict Analysis*, (Sage, Los Angeles-London-New York-New Delhi, Singapore, 2008).
- Ho Won Jeong, *Conflict management and resolution. An Introduction*, (Routledge, London and New York, 2010).
- Dominique Moisi, *The Geopolitics of Emotion*, (Anchor Books, New York, 2009)
- John Paul Lederach, *Building Peace. Sustainable Reconciliation in Divided Societies*, (USIP, Washington DC, 1997).
- VanikVolkan, *Blood lines. From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism*, (Wetview Press, 1997).
- Karl Cordell and Stefan Wilff, *Ethnic Conflict*, (Polity Press, Cambridge, 2010).
- James L. Peacock, Patricia M. Thornton, Patrick B. Iriman, *Identity Matters. Ethnic and Sectarian Conflict*, (Berghahn Books, 2009)
- Vasili Stati, *Istoria Moldovei în date*, (Editura Academiei de Științe a Republicii Moldova, Chișinău, 1998);
- Istoria Moldovei din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, (Editura Academiei de Științe a Republicii Moldova, Chișinău, 1997);
- Artiom Lazarev, *Organizarea statului sovietic basarabean și problema basarabeană*, (Chișinău, 1974);
- Artiom Lazarev, *Marele Octombrie și autodeterminarea națională a poporului moldovenesc*, (Chișinău, 1975);
- A. Surilov, N. Stratulat, *Autodeterminarea național-statală a poporului moldovenesc*, „Istoria RSS Moldovenești, (Chișinău, 1979).

Wilhelmus Petrus van Meurs, *The Bessarabian question in communist historiography*, (Utrecht University, 1994)

Mihail Bruhis, *Rusia, România, și Basarabia 1812-1918, 1924-1940*, (Universitas, Chișinău 1992);

Anton Moraru, *Istoria românilor - Basarabia și Transnistria 1812-1993*, (Chișinău, 1995);

Ion Scurtu și colectiv, *Istoria Basarabiei de la începuturi pînă în 1998*, Ediția a doua, (Editura „Semne”, București, 1998);

Mihail Bruhis, *Republica Moldova de la destrămarea imperiului sovietic la restaurarea Imperiului rus*, (Editura „Semne”, București, 1997);

Ion Constantin, *Basarabia sub ocupație sovietică de la Stalin la Gorbaciov*, (București, Editura Enciclopedică, 1995);

Victor Bârsan, *Masacrul inocenților - Războiul din Moldova 1 martie-29 iulie 1992*, (Editura Fundației Culturale Române, București, 1993);

Dan Dungaciu, *Națiunea și Provocările (post)modernității*, (Editura Tritonic, București, 2004);

Dan Dungaciu, *Moldova Ante Portas*, (Editura tritonic, București, 2005);

Dan Dungaciu, *Cine Suntem Noi. Cronici de la Est la Vest*, (Editura Cartier, Chișinău, 2009);

Dan Dungaciu, *Basarabia e România?*, (Editura Cartier, Chișinău, 2011)

Iulian Chifu, *Război diplomatic în umbra Kremlinului*, (Editura Loreley, Iași, 1997)

Iulian Chifu, *Război diplomatic în Basarabia*, (Ed. Paideia, București, 1997)

Iulian Chifu, *Analiză de conflict*, (Editura Politeia-SNSPA, București, 2004)

Iulian Chifu, *Basarabia sub ocupație sovietică*, (Ed Politeia-SNSPA, București 2004)

Iulian Chifu, *Republica Moldova – Alunecarea antidemocratică a Guvernării Gălăgioase*, (Ed Politeia-SNSPA, București 2004)

Iulian Chifu, *Identity Conflicts*, (Ed Politeia-SNSPA, București, 2004)

Iulian Chifu, *Spațiul post sovietic: Încăutarea Identității* (ediție bilingvă), (Editura Politeia SNSPA, București, 2005)

Terorismul transnațional și implicațiile sale pentru statele- națiune din sudul global¹

■ CRISTINA ABOBOAIE

[„Al.I. Cuza” University of Iași]

Abstract

According to the officials of the African Union, the most important threats to the African continent are terrorism and HIV / AID . On the other hand, Country Reports on Terrorism 2009 argues that in Africa safe heavens for terrorists are Somalia and the Trans- Sahara subregion . Given these considerations, we propose in our article to grasp the relationship between nation states located in the Trans-Sahara sub-region and the insurance of its security in dealing with transnational terrorism. Are they able to combat the threat of transnational terrorism? The article presents the arguments for the necessity of reconfiguring the nation-state against the challenges posed by globalization and collective partnership in addressing transnational threats.

Keywords

democracy; governance; nation-state; security; state-nation; terrorism; rule of law; West Africa

1. Privire de ansamblu asupra zonei Trans- Sahara și a statului african

Subregiunea trans-sahariană este o zonă deosebit de vulnerabilă din cauza zonelor extinse de deșert și a granițelor sale poroase. Cu o istorie în care a fost centrul traficului ilicit de arme și droguri, această zonă devine din ce în ce mai atractivă în măsura în care teroriștii încearcă să folosească aceste rute pentru sprijin logistic, recrutare și sanctuare ale terorismului.

Preocupările pentru asigurarea securității acestei zone vor fi abordate în contextul Parteneriatului Trans-Saharian privind Contraterorismul (TSCTP), incluzând state din Africa de Vest - Senegal, Mauritania, Mali, Burkina Faso, Niger, Nigeria- și din Africa Centrală - Chad.

Pentru început, avem nevoie de un cadru teoretic potrivit, având în vedere specificitatea continentului african. Prima abordare metodologică introduce caracteristicile statului african.

Modelul statului suveran west-phalian fundamentat pe principiile au-

¹ Acknowledgements: This work is supported by the project POSDRU/88/1.5/SI47646 „Doctoral Studies: portal to a career of excellence in research and knowledge society”, coordinated by professor PhD Ovidiu Gabriel Iancu. The project is won in competition in September 2009 and is funded by the European Social Fund.

tonomiei, teritorialității, recunoașterii mutuale și al controlului, este conceptul de bază al majorității abordărilor teoretice¹. Literatura de specialitate plasează „momentul” creării actualului model al sistemului de state suverane în anul 1648, odată cu încheierea păcii de la Westphalia. Acest model nu a ținut, însă, cont de propriul concept al africanilor de națiune, bazat pe etnicitate. Conceptul european de stat-națiune a devenit în acest context un amalgam de etnicități unite de un teritoriu comun.

«Puterile europene au împărțit Africa între ele cu o asemenea grabă, precum participanții la un joc dur, încât acest proces a fost numit „lupta pentru Africa”².

Moștenirea politică a majorității guvernelor din Sudul Global a fost un stat fără națiune, sau mai rău, un stat cu mai multe națiuni. Spre exemplu, Nigeria se caracterizează printr-o multietnicitate masivă, cu peste 250 etnii, fiind afectată de tensiuni etnoreligioase între populația din sudul și cea din nordul țării³.

La începutul perioadei post-coloniale, statul astfel creat s-a caracterizat, printre altele, prin represiune, violență, indiferență față de oameni, exploatare și excluziune. Elementul represiv se reflecta prin dezinteresul total față de drepturile culturale, economice, politice și sociale ale africanilor. Și aceasta, deoarece, după obținerea independenței, prima generație de conducători africani a păstrat portretul statului colonial, eșuând în regândirea și reconstituirea democratică a statului.

Această idee a statului, astfel cum este reprezentată de statul-națiune, este și acum slab dezvoltată. Viziunile diferite care au invadat continentul african au afectat profund natura și caracterul statului. Acesta este marcat de polarizarea identității subnaționale etnice și religioase, conducând la societăți puternic divizate, incapabile să creeze structuri instituționale bine încheiate.

Totuși, trendul democratizării a intrat treptat în politica africană. Sisteme constituționale civile au devenit comune pe continent, eclipsând dictaturile militare sau ale unui singur partid care conduseseră până atunci. Aceste noi regimuri sunt fundamentate pe alegeri considerate libere și corecte.

În Africa Trans-Sahariană identificăm regimuri variate. Potrivit *State Fragility Index and Matrix 2009*⁴ și *Freedom House*⁵, trei state sunt certificate democrații- Mali (liberă), Nigeria și Senegal (parțial liberă), iar patru state sunt autocrații- Burkina Faso și Niger (parțial libere), Chad și Mauritania (nu sunt libere).

Cercetătorii domeniului apreciază, însă, că democrațiile de pe continentul african îndeplinesc standarde democratice minimale și că libertățile civile și politice nu sunt universal asigurate. Nigeria este exemplul unui regim hibrid ambiguu, situat în zona gri dintre democrație și autocrație. Concret, alegerile electorale au loc în acest tip de regim politic, dar acestea se caracterizează prin registre de vot dubioase, campanii de intimidare, cumpărarea voturilor, ș.a.⁶

Modalitatea cea mai obișnuită de organizare a politicii naționale în Africa nu este democrația, ci ceea ce noi numim autocrație liberalizată caracterizată, potrivit *Freedom House*, prin cenzura libertății de exprimare și a mass mediei, restricționarea organizațiilor civice și a partidelor politice, încălcări ale drepturilor omului, etc.

1 Stephen D. Krasner, „Rethinking the Sovereign State Model”, in *Review of International Studies* 27 (2001): 17-42.

2 Roland Oliver and Anthony Atmore, *Africa since 1800*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, p. 100.

3 Central Intelligence Agency (CIA), *World Factbook* (Washington DC: CIA, 2010), „Nigeria”.

4 Monty G. Marshall and Benjamin R. Cole, *Global Report 2009 „Conflict, Governance, and State Fragility”*, Center for Systemic Peace.

5 Freedom House, *Freedom in the World 2010: Erosion of Freedom Intensifies*, Washington DC: Freedom House, 2010.

6 Michael Bratton, Eric C. C. Chang, „State Building and Democratization in Sub-Saharan Africa: Forwards, Backwards, or Together?”, in *Comparative Political Studies*, 39 (9, 2006): 1064.

Organizațiile internaționale semnalează o serie de probleme comune tuturor statelor supuse analizei noastre: instabilitate politică, legislația incompletă sau slabă, sisteme judiciare slabe și corupte, corupție oficială, instituții financiare netransparen-te, condiții economice nefavorabile, sărăcie extremă, abuzuri din partea forțelor de securitate asupra cetățenilor, accesul ușor la arme, trafic de ființe umane în special copii (aspect sever în Mauritania, Niger și Chad)¹, iar în Nigeria aproximativ 43.000 de persoane trăiesc în continuare în condiții de servitute.

*Corruption perceptions index 2009 measuring corruption*² realizat de Transparency International identifică statele din Trans-Sahara printre cele mai corupte state din cele 180 luate spre analiză.

Mai mult, poliția din multe state africane vestice face parte dintre sectoa-rele cele mai corupte³. În Nigeria, spre exemplu, guvernul a creat un mediu ideal pentru propagarea crimei organizate, rețelele criminale fiind bine încorporate la nivelul instituțiilor naționale, precum și a celor locale cu sisteme tribale și regionale⁴. Deasemenea, oficialii Organizației Națiunilor Unite au avertizat anul trecut că „te-rorismul în Africa este strâns legat de crima organizată” și că „Africa devine din ce în ce mai mult o destinație populară intermediară în tranzitul drogurilor din America de Sud și din alte părți, și că grupurile teroriste folosesc fondurile obținute din acest proces pentru achiziționarea de arme”⁵.

Problemele legate de securitatea frontierei de nord a regiunii par a fi, după unii experți, cele mai îngrijorătoare⁶. Nigeria are 4.049 km de frontieră de protejat, iar controlul frontierelor și al vamei sunt considerate a fi sectorul guvernamental cel mai corupt. Drept urmare, traficul de arme și de alte obiecte ilicite se desfășoară cu restricții minime de-a lungul frontierei statului Sierra Leone până în Liberia, pre-cum și din nordul și vestul regiunii spre Burkina Faso. În plus, Africa de Vest asigură un grad ridicat de invizibilitate grupărilor teroriste.

Deși violența prevalează în subregiune, potrivit prof. Eboe Hutchful, această violență este văzută de obicei „prin lentilele etnicității, identității politice, sărăciei, guvernantei și a luptei pentru resurse naturale, decât terorismul”⁷. Această percep-ție ne va ajuta pe parcursul articolului să explicăm, în parte, de ce unele guverne și opinia publică africană nu consideră terorismul o prioritate maximă, în comparație cu alte amenințări cu care se confruntă regiunea⁸. Multe state continuă să conside-re terorismul un subiect predominant occidental, iar contraterorismul o prioritate impusă de Occident, argumentând că mulți oameni din subregiune sunt afectați de sărăcie, boli, crimă și foamete, decât de terorism⁹.

1 Mauritania, Niger și Chad se află pe ultimele locuri în Raportul Departamentului de Stat American din anul 2009 privind traficul de persoane.

2 Corruption Perceptions Index 2009.

3 UN Office on Drugs and Crime (UNODC), „Organized Crime Plundering West Africa, Says UNODC Report”.

4 Kevin A. O'Brien and Theodore Karasik, „Case Study: West Africa”, in *Ungoverned Territories, Understanding and reducing terrorism risk* (RAND Corporation, 2007), p. 185.

5 United Nations, „UN official warns terrorism and organized crime increasingly linked in Africa”, 30 July 2010.

6 Center on Global Counterterrorism, Cooperation, *Workshop on Building Capacity in the Area of Counterterrorism in West Africa in the Framework of the UN Global Counter-Terrorism Strategy*, Abuja, 16–17 February 2010.

7 Eboe Hutchful, „Economic Community of West African States Counterterrorism Efforts,” in *African Counterterrorism Cooperation: Assessing Regional and Sub-regional Initiatives*, Andre Le Sage, ed., Washington DC: National Defense University Press and Potomac Books, 2007, p. 114.

8 U.S. Department of State, „Africa Overview,” *2007 Country Reports on Terrorism*, 30 April 2008.

9 United Nations, „Africa, United Nations should improve strategies for countering terrorism, experts say at addis ababa meeting”, 15 June 2009.

În concluzie, incapacitatea statului african de a asigura o serie de bunuri fundamentale menține prăpastia între stat și cetățenii săi și slăbește ideea de națiune. În acest moment, relația stat-cetățean se caracterizează prin lipsa loialității și a încrederii cetățenilor în stat și viceversa, prin lipsa unui parteneriat cu societatea civilă și cu mass media, prin numeroase conflicte – interetnice, tribale, războaiele civile- care slăbesc în continuare statul (Africa cuprinde cel mai mare număr de refugiați din lume), și prin convingerea elitelor africane că suveranitatea este o valoare economică ce le permite să se îmbogățească.

Elementele prezentate în acest subcapitol reprezintă vulnerabilități ale statelor africane în fața amenințărilor și, totodată, condițiile care fac un stat „ospitalier” pentru terorismul transnațional și crima organizată.

2. Statul african și asigurarea securității

Securitatea este un termen complex. La nivel național aceasta este văzută în termeni de supraviețuire, bunăstare și protecție din partea statului, în timp ce la nivel internațional același concept se referă la securitatea comună între state. În lumina celor prezentate ne întrebăm dacă statele din Africa de Vest reușesc singure să asigure securitate cetățenilor ei. Pentru aflarea unui răspuns, avem nevoie să știm ce înseamnă securitatea pentru Africa, din partea cui și care sunt implicațiile strategiilor de securitate.

Pornim de la ideea că, privită în ansamblu, Africa de Vest devine din ce în ce mai importantă, nu doar în termenii „*hard security*”, ci și în termenii privind securitatea resurselor și a combustibilului, aceasta deținând 60 miliarde de barili de petrol și mari depozite de gaz natural.¹

De cealaltă parte, organizațiile de crimă organizată aflate în strânsă legătură cu grupuri extremiste, recurg la obținerea și traficul ilegal de pietre prețioase și de alte bogății naturale, pentru procurarea banilor necesari finanțării activității lor.

Potrivit unui reprezentant al Oficiului ONU pentru Droguri și Crimă „Africa de Vest devine o gaură neagră în care orice persoană căutată internațional se poate ascunde (...), fie ca este un terorist sau orice alt criminal (...). Este un paradis pentru criminali”².

Experții au delimitat diferitele tipuri de amenințări ce se manifestă pe continentul african în mai multe categorii³:

- (a) atacuri teroriste domestice asupra intereselor africane;
- (b) atacuri teroriste internaționale asupra intereselor occidentale;
- (c) folosirea teritoriului Africii ca refugiu sigur pentru teroriști;
- (d) Africa- sursă de recruți pentru organizațiile teroriste;
- (e) Africa- punct de transit pentru teroriști și pentru fonduri legate de alte activități ilicite.

Din punctul de vedere al orientării și al misiunii, putem vorbi despre două tipuri de grupuri teroriste care au apărut în această subregiune:

- grupuri religioase: fundamentalistii islamici din nordul Nigeriei, membrii grupului Toareg din Mali și violența din regiunea Cassamance a statului Senegal;
- criminali transnaționali/economici: nu au scopuri politice bine definite, scopul acțiunilor lor fiind jafurile, traficul de ființe umane, de droguri, pietre prețioase, ș.a.

1 Jason Motlagh, „U.S. Eyes Sahara Desert in Global Terror War,” *Washington Times*, 17 November 2005.

2 Pascal Fletcher, „Africa Is Crime, Terrorism ‘Black Hole’ – UN expert,” *Reuters*, 13 January 2008.

3 United Nations, „Report of the Expert Group Meeting on African Perspectives on International Terrorism”, Addis Ababa, 3 - 4 June 2009, p. 7.

„Întreprinderile nigeriene criminale sunt cele mai relevante dintre toate întreprinderile criminale africane (...), operând în peste 80 de state. Acestea sunt printre cele mai agresive și mai expansioniste grupuri criminale internaționale”.¹

Country Reports on Terrorism 2009 publicat de Departamentul de Stat al SUA atrage atenția asupra intensificării activității teroriste a grupării teroriste Al-Qa'ida în Maghreb-ul Islamic (AQIM), în Mauritania, Mali, Niger, precizând că aceasta reprezintă principala amenințare teroristă din zonă.

Cât privește modalitățile de acțiune teroristă, acestea constau fie în răpirea de cetățeni străini, muncitori sau turiști (răpirea a trei cetățeni spanioli și a doi cetățeni italieni în Mauritania în anul 2009, răpirea a patru turiști europeni, dintre care unul a fost ucis în Niger, ș.a); asasinarea unor persoane oficiale (asasinarea unui ofițer al Securității de Stat în Mali de către gruparea AQIM); fie în lansarea unor atacuri asupra unor ambasade străine (atacul suicidal în apropierea ambasadei Franței în Mauritania, fără victime, revendicat de organizația AQIM).

Cum au reacționat statele africane și partenerii ei la amenințarea teroristă?

3. Crearea unor parteneriate pentru combaterea terorismului în Trans- Sahara și pe continentul african

Problemele de securitate din Africa Trans- Sahariană au tendința să se răspândească mai ușor datorită factorilor geografici și geopolitici și, în special, a incapacității unor state de a menține un control eficient asupra teritoriilor lor. În aceste condiții și ținând cont de numeroasele vulnerabilități ale statelor africane, toate opiniile experților susțin că amenințările transnaționale nu pot fi combătute de către statele africane acționând singure. Este nevoie de o sinergie capacităților și a strategiei de combatere a terorismului și a celorlalte amenințări, interconectate cu acesta.

Este imperativ ca provocările transnaționale de securitate să fie abordate prin cooperare. Potrivit teoriilor cooperării, o asemenea abordare colectivă a securității nu aduce decât câștiguri absolute pentru toți membrii parteneriatului de securitate. Astfel, răspunsul la răspândirea extremismului religios în Africa de Vest a luat trei forme: un efort regional sub auspiciile Uniunii Africane, unul subregional-ECOWAS și un efort internațional în care s-a implicat ONU și marile puteri ale lumii.

Cum funcționează acestea? Își ating scopurile?

La nivel regional, Africa a fost printre primele zone ale lumii care au dezvoltat un cadru regional pentru combaterea terorismului. Aceasta a inclus Convenția asupra Prevenirii și Combaterii Terorismului a Organizației Unității Africane (OAU) din anul 1999, urmată de Planul Uniunii Africane de Acțiune asupra Prevenirii și Combaterii Terorismului din anul 2002 și Protocolul Uniunii Africane din anul 2004. Uniunea Africană a înființat și un Centru pentru Studiarea și Cercetarea Terorismului în Algeria.

Dar, aceste acte importante luate la nivelul OAU nu au fost urmate de o implementare corespunzătoare la nivel național, datorită percepției diferite asupra amenințării terorismului și a altor probleme grave cu care se confruntau țările. În plus, Uniunea Africană a fost suspectată de africani ca fiind o acoperire pentru extinderea americană în vederea protejării intereselor ei energetice. Alte probleme se referă la limitări la nivel instituțional și operațional- lipsa finanțării, trainingului și logisticii, ș.a.. De asemenea, există și obstacole politice pentru cooperare².

¹ Peters, Jimi, „Transnational Crimes and National Security: An Overview”, in *Nigerian Forum*, 24 (11 and 12), Nov/Dec 2003), p. 321.

² Jeffrey Herbst, „African Militaries and Rebellion: The Political Economy of Threat and Combat Effectiveness,” in *Journal of Peace Research*, 41 (3, 2004): 357–369.

Alte instituții implicate în reducerea sărăciei și a marginalizării, îmbunătățirea guvernării, întărirea legii, combaterea corupției sunt: Consiliul de Securitate și Pace al Uniunii Africane, Sistemul de Avertizare Timpurie, Curtea Africană pentru Drepturile Omului, Noul Parteneriat pentru Dezvoltarea Africii. Parlamentul Pan-african ar putea să joace un rol important în întărirea legislației asupra terorismului. Cu toate acestea, la nivelulul subregional, al Africii de Vest, nu există un lider, ci doar dorințe ale unor state de a domina.

Comunitatea Economică a Statelor din Africa de Vest (ECOWAS) a adoptat o serie de instrumente adresate amenințărilor din subregiune, precum Planul de Acțiune Regională asupra traficului ilicit de droguri și asupra crimei organizate din anul 2009, dar nivelul actual de implicare în combaterea terorismului este limitat, organizația neavând o unitate specială de contraterorism. Terorismul se află pe ultimul loc între priorități pentru multe state ECOWAS, fapt ce a condus la „lipsa structurilor sau a resurselor instituționale dedicate în mod special luptei împotriva terorismului” și a absenței unui cadru subregional pentru contraterorism¹. Mai mult ECOWAS se află în competiție cu Uniunea Vest Africană Economică și Monetară și cu Uniunea Mano River.

Strategia globală de combatere a contraterorismului a Organizației Națiunilor Unite este instrumentul de bază al acțiunii de combatere a terorismului, având în vedere încrederea mare de care se bucură ONU în rândul statelor africane, statele interesate de implementarea strategiei de combatere a terorismului primind asistență integrată din partea departamentelor specializate.

Uniunea Europeană apreciază că riscurile prezentate în regiunea Sahel reprezintă a doua mare amenințare teroristă la adresa UE ², iar SUA este deosebit de preocupată de teritoriile neguvermate din Africa de Vest pentru a nu deveni sanctuare teroriste. SUA se concentrează pe două programe: Inițiativa Pan-Sahel (PSI), program destinat întăririi capacităților la graniță împotriva traficului de arme, droguri și a mișcării teroriștilor transnaționali; Inițiativa Contrateroristă Trans-Sahara (TSCTI) care urmărește întărirea capacității guvernelor din subregiune, confruntarea provocărilor puse de organizațiile teroriste în trans-Sahara și facilitarea cooperării între aceste state și partenerii SUA în Maghreb (Moroc, Algeria și Tunisia) ³. Unii experți susțin că această strategie a intervenției militare bazată pe securitate este contraproductivă. Prezența armatei militare, sprijinul său pentru regimuri autoritare și alăturarea la exerciții militare cu parteneri regionali conduc la antiamericanism și cinism privind motivele SUA și contribuie la creșterea radicalizării și a violenței separatiste în Africa de Nord- Vest.

Concluzii

Este evident că în subregiunea analizată s-au făcut pași semnificativi în combaterea terorismului. Totuși problemele din subregiune rămân grave, iar activitatea grupurilor teroriste nu este distrusă, ci doar îngreunată.

Ce e de făcut?

La nivel național, tripla moștenire din Africa- occidentală, arabă și africană- a condus la existența unor societăți de tip mozaic puternic divizate, iar interesul național nu este o reprezentare colectivă, ci o percepție individuală a clasei burgheze. Este nevoie de schimbarea acestor practici și de reconstruirea unor state multina-

¹ Hutchful, „Economic”, p. 120.

² Council of the European Union, „EU Counter-Terrorism Strategy – Discussion Paper,” 14 May 2009, p. 12.

³ US Department of State, *Country Reports on Terrorism 2009*, Washington DC: Office of the Coordinator for Counterterrorism, 2010.

ționale consolidate și unite în interesul comun al securizării teritoriilor lor. Acest fapt poate fi posibil doar prin transformarea sistemelor actuale de guvernare în instituții democratice, preferate de mulți cetățeni africani¹ și de agențiile donatoare internaționale.

Statele africane depind în continuare de influența hegemonică a Vestului, chiar și în dezvoltarea propriilor strategii de securitate. Această dependență de comunitățile donatoare a făcut ca unele guverne să ezite să analizeze ele singure modul în care terorismul influențează propriile strategii, deși sunt state din Trans-Sahara care au făcut pași majori în acest sens. Spre exemplu, Algeria, Mauritania, Mali and Niger au anunțat în vara anului trecut că vor crea o unitate comună de comandă specială pentru lupta împotriva terorismului². În alte state există, însă, percepția greșită că securitatea este o problemă strict guvernamentală, fapt ce limitează accesul informațiilor din partea societății civile și a mass-mediei.

Lupta împotriva terorismului trebuie să aibă un fundament solid și acesta nu este asigurat doar de abordarea dimensiunii militare a securității, ci și de celelalte laturi- politică- buna guvernare, economică, socială și ecologică. Este nevoie de stabilirea unui parteneriat incluziv cu societatea civilă și de mobilizarea acestora în problemele legate de obiective comune.

La nivelul Africii nu există o perspectivă africană comună și operațională pentru combaterea terorismului. Drept urmare, aceasta nu are un cadru specific de prevenire și combatere din perspectiva securității colective, deși, Strategia ONU oferă un cadru de dezvoltare a unei strategii contrateroriste subregionale comprehensive și un plan de acțiune. Un asemenea proiect ar fi posibil prin efortul reunit al africanilor în direcția înființării unui organism propriu la nivelul subregiunii care să coordoneze toate eforturile de identificare și de combatere a amenințărilor terorismului. Statele africane trebuie să-și găsească propria strategie de luptă împotriva terorismului și a altor amenințări transnaționale, adaptată contextelor locale, naționale și regionale.

Acest tip de parteneriat s-ar putea extinde la nivelul întregii Africi. Unele state sunt pregătite operațional pentru acest pas, având în vedere misiunile internaționale numeroase pentru instruirea civilă și militară a statelor. Din cele prezentate până acum putem susține că există suficientă activitate contrateroristă în Africa ca bază pentru crearea unei voci africane, dar în lipsa coordonării, această voce nu s-a făcut auzită la nivel global.

BIBLIOGRAFIE

Afrobarometer, 2009. „Neither Consolidating Nor Fully Democratic: The evolution of African Political regimes, 1999- 2008”. Afrobarometer Briefing Paper, no. 67, 14.03.2011, http://www.afrobarometer.org/papers/AfrobriefNo67_19may09_final.pdf.

Afrol News, „Joint Sahara forces to fight terrorism”, 20 April 2010.

BRATTON, M.; CHANG, C. C. Eric, 2006. „State Building and Democratization in Sub-Saharan Africa: Forwards, Backwards, or Together?”. In *Comparative Political Studies*, 39 (9): 1059-1083.

Center on Global Counterterrorism Cooperation, „Workshop on Building Capacity in the Area of Counterterrorism in West Africa in the Framework of the UN Global Counter-Terrorism Strategy”. Abuja, 16–17.02.2010,

http://www.globalct.org/images/content/pdf/summaries/10Feb16-17_Summary_Recommendations.pdf.

1 Afrobarometer, „Neither Consolidating Nor Fully Democratic: The evolution of African Political regimes, 1999- 2008”, Afrobarometer Briefing Paper, No.67, 2009.

2 Afrol News, „Joint Sahara forces to fight terrorism”, 20 April 2010.

Central Intelligence Agency (CIA), 2010. *World Factbook*. Washington DC: CIA, 07.03.2011, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>.

Council of the European Union, „EU Counter-Terrorism Strategy – Discussion Paper,” 14 May 2009, 17.03.2011, <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/09/st09/st09717.en09.pdf>.

FLETCHER, Pascal. „Africa Is Crime, Terrorism ‘Black Hole’ – UN expert”. Reuters, 13 January 2008, 10.03.2011, <http://www.reuters.com/article/africaCrisis/idUSL13455450>.

Freedom House, 2010. *Freedom in the World 2010: Erosion of Freedom Intensifies*. Washington DC: Freedom House, 9.03.2011, <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=363&year=2010>.

HERBST, Jeffrey, 2004. „African Militaries and Rebellion: The Political Economy of Threat and Combat Effectiveness”. In *Journal of Peace Research*, 41(3): 357–369.

KRASNER, Stephen D., 2001. „Rethinking the Sovereign State Model”. In *Review of International Studies* 27.

MARSHALL, Monty G.; COLE, Benjamin R. Global Report 2009 „Conflict, Governance, and State Fragility”. Center for Systemic Peace, 9.03.2011, <http://www.systemicpeace.org/Global%20Report%202009.pdf>.

MOTLAGH, Jason. „U.S. Eyes Sahara Desert in Global Terror War”. *Washington Times*, 17 November 2005,, 14.03.2011, www.hartford-hwp.com/archives/27e/727.html.

O'BRIEN, Kevin A.; KARASIK, Theodore, 2007. „Case Study: West Africa”. In *Ungoverned Territories, Understanding and reducing terrorism Risk*, RAND Corporation.

OLIVER, Roland; ATMORE, Anthony, 1994. *Africa since 1800*. Cambridge: Cambridge University Press.

PETERS, Jimi, 2003. „Transnational Crimes and National Security: An Overview”. In *Nigerian Forum*, 24 (11 and 12).

US Department of State, 2008. *Country Reports on Terrorism 2007*. Washington DC: Office of the Coordinator for Counterterrorism, 10.03.2011, <http://www.state.gov/s/ct/rls/crt/2007/103705.htm>.

United Nations. „Report of the Expert Group Meeting on African Perspectives on International 10.03.2011, Terrorism”. Addis Ababa, 3 - 4 June 2009. http://www.un.org/africa/osaa/reports/african_perspectives_international_terrorism_2009.pdf, accesat în

US Department of State, 2010. *Country Reports on Terrorism 2009*. Washington DC: Office of the Coordinator for Counterterrorism, 7.03.2011, <http://www.state.gov/s/ct/rls/crt/2009/index.htm>.

United Nations. „Africa, United Nations should improve strategies for countering terrorism, experts say at addis ababa meeting”, 10.03.2011, <http://www.un.org/News/Press/docs/2009/afri1861.doc.htm>.

United Nations. „UN official warns terrorism and organized crime increasingly linked in Africa”. 30 July 2010, 10.03.2011, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=35497&Cr=&Cr1>.

UN Office on Drugs and Crime (UNODC), 2009. „Organized Crime Plundering West Africa, Says UNODC Report”, 10.03.2011, <http://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2009/July/organized-crime-plundering-west-africa-says-unodc-report.html>.

WILLIAMS, Paul D., 2009. „Regional Arrangements and Transnational Security Challenges: The AU and the Limits of Securitization Theory”. In *African Security* 1, 2009.

HUTCHFUL, Eboe, 2007. „Economic Community of West African States Counterterrorism Efforts”. In *African Counterterrorism Cooperation: Assessing Regional and Sub-regional Initiatives*, Andre Le Sage, ed., Washington DC: National Defense University Press and Potomac Books.

The Chiang Mai Initiative and Its Multilateralization: Toward an Asian Monetary Fund?

■ YOUNGWON CHO

[St. Francis Xavier University]

Abstract

As a regional self-help system of liquidity support established in the aftermath of the Asian crisis of 1997, the Chiang Mai Initiative (CMI) and its recent multilateralization have been touted in some quarters as important achievements in a region where institutionalized financial cooperation had been sorely lacking, taking East Asia one step closer to the resuscitation of the still-born Asian Monetary Fund. Against such a sanguine assessment, I argue that the significance of the CMI, even after its multilateralization, is largely limited to symbolism and its practical implications are inconsequential. Despite the progress associated with CMI multilateralization, the underlying political dynamics in the region render East Asia fundamentally incapable of producing a coherent regional solution to the recurring problem of global financial instability.

Keywords

Chiang Mai Initiative; Chiang Mai Initiative Multilateralization; East Asian regionalism; East Asian financial cooperation; Asian Monetary Fund

In the fall of 1997, as East Asia was being swept up by an economic crisis of historical proportions, the Japanese Ministry of Finance proposed a regional mechanism of financial stabilization as a „made-in-Asia” solution for the problem of financial volatility plaguing the region. Dubbed as the „Asian Monetary Fund” (AMF), the new regional institution would be capitalized by a fund of up to \$100 billion, half of it coming from the Japanese, to provide large-scale liquidity relief to crisis-stricken countries. Almost as soon as it was proposed, however, the initiative ran into insurmountable obstacles, facing intense political opposition from three key actors: the US, which saw the AMF as a menace to its influence in the region; China, which was disinclined to countenance what it perceived to be Japan’s attempt to establish regional economic hegemony; and the IMF, which for organizational and bureaucratic reasons also feared the AMF for its possible displacement of the Fund’s role in the region.¹ As a result, the AMF proposal suffered an early demise and was quickly shoved aside for the US-dominated IMF to determine the course of events in the region.

¹ Paul Blustein, *The Chastening: Inside the Crisis That Rocked the Global Financial System and Humbled the IMF* (New York: PublicAffairs, 2001), 162-70; Yong Wook Lee, „Japan and the Asian Monetary Fund: An Identity-Intention Approach,” *International Studies Quarterly*, 2 (2006): 339-66.

Despite the failure of the AMF initiative, the underlying idea of a regional liquidity support mechanism itself never went away. On the contrary, it was fuelled even more by the draconian measures imposed by the IMF and the widespread resentment this generated in the region.¹ Riding this wave of discontent, East Asia's attempt to find a regional alternative to the IMF was revived in 2000 in another institutional form called the Chiang Mai Initiative (CMI). Unveiled at the ASEAN plus 3 (APT) Finance Ministers' Meeting in Thailand, the CMI initially began as a series of modest bilateral swap agreements (BSAs) among the participating central banks of the APT. Over the course of the following decade, however, it has seen significant expansion, both in terms of the amount of resources disposable through it and the scope of its activities. In particular, its multilateralization in 2010 has transformed it from a simple network of BSAs into a „self-managed reserve pooling“ arrangement governed with a single contractual agreement and accompanied by a number of new provisions strengthening its capacity. Hailed as a milestone event by its supporters, CMI multilateralization (CMIM) is said to have taken the region one step closer to resurrecting the AMF.²

Such an optimistic assessment is without basis. While the CMIM does take East Asia one step closer to the AMF, it is only a very small step and the distance between the CMIM and the AMF remains miles apart. In its current form, the CMIM does not give its participants what they are craving for: a credible regional source of temporary liquidity relief in the event of destabilizing shocks in capital flows, one that comes without the onerous strings that were attached to the IMF rescue packages in 1997. Moving the CMIM toward a genuinely regional self-help system requires delinking its disbursements from the IMF, and this in turn requires a robust surveillance and enforcement mechanism of its own. The latter's political implications are sufficiently unpalatable to the relevant actors to dampen their enthusiasm for further strengthening of the CMIM, and, accordingly, the significance of the CMI and its multilateralization is confined to mere symbolism, while its practical implications remain largely inconsequential.

The Origins and Evolution of the CMI

Two fundamental motivations have sustained East Asia's drive for closer regional financial cooperation. One motivation is the regional actors' economic need to better manage financial globalization by making themselves less vulnerable to the volatility of the global financial system; the other motivation, which is political, is their desire to achieve this without having to turn to extra-regional institutions and actors, namely the IMF and the US.³ Both motivations are derived from their collective experience during the Asian crisis of 1997 that taught three costly lessons.

1 Richard Higgot, „The Asian Economic Crisis: A Study in the Politics of Resentment,“ *New Political Economy*, 3 (1998): 333-56; Rodney Hall, „The Discursive Demolition of the Asian Development Model in the Asian Financial Crisis,“ *International Studies Quarterly*, 1 (2004): 71-99; Paul Bowles, „Asia's Post-Crisis Regionalism: Bringing the State Back in, Keeping the (United) States Out,“ *Review of International Political Economy*, 2 (2002): 240-70.

2 Masahiro Kawai, „From the Chiang Mai Initiative to an Asian Monetary Fund,“ paper presented at the Conference on the Future Global Reserve System, Tokyo, 17-18 March 2010.

3 Eui-seok Sakakibara, former deputy finance minister of Japan who spearheaded the AMF proposal, stated bluntly, „If East Asia does not want to be divided and ruled as in the colonial days and in the more recent past, we need to form some types of regional cooperation of our own.“ Quoted in Yong Wook Lee, „Regional Financial Solidarity without the United States: Contested Neoliberalism in East Asia,“ EAI Security Initiative Working Paper, no. 1, September 2009, 12.

First, the crisis demonstrated clearly to East Asian countries that, with the advent of financial globalization, the resources disposable to individual countries were far too insufficient to withstand the forces of global financial markets. From Thailand to Indonesia and South Korea, the crisis-stricken countries discovered that once the tidal wave of capital flows reversed its direction, their individual reserve holdings gave them no reprieve from massive capital exodus and intense speculative attacks. Second, the Asian crisis also revealed that while financial markets were prone to highly contagious panic, governments in the region were incapable of coming up with a collective response to confront the problem of contagion. Bereft of such a regional option, the only venue left for them was the IMF. Third, the crisis taught what everyone except perhaps the most naïve observer of the IMF had known all along – that, notwithstanding its self-portrayal as a politically neutral, benevolent hand, the IMF represents, first and foremost, the interests of its major shareholders. This revelation goes beyond the many critiques that the Fund faced regarding its draconian stabilization measures.¹ Apart from this, the structural adjustment side of the Fund's program invariably required far-ranging market opening, in line with former US Trade Representative Mickey Kantor's view that the US, as the largest shareholder and the only veto-yielding member of the IMF, should use the Fund as „a battering ram“ to advance its own interests.²

Born out of these bitter lessons of the Asian crisis, but having also been preceded by the ill-fated AMF, the CMI was launched as a second-best arrangement that, as described by then Japanese Finance Minister Kiichi Miyazawa, was „of the same philosophy as the AMF.“³ However, to avoid eliciting hostile opposition from the US and the IMF while mollifying the Chinese suspicion of Japan's ulterior motive, the CMI came in a drastically diluted form, as a bare-bone arrangement composed of a simple network of BSAs totalling \$36.5 billion initially. Moreover, even this relatively modest sum could not be tapped fully unless the requesting country first concluded an agreement with the IMF. This „IMF link“ restricted the participating countries' free access to CMI funding to only 10% of their BSAs, and any amount beyond this required the vetting of the Fund. There was also an opt-out clause that made the activation of the BSAs contingent on the willingness of the potential lenders, which made the agreement ultimately unenforceable. Nor was there a viable surveillance mechanism, crucial to address the problem of moral hazard lurking around any liquidity assistance scheme. An ill-defined process called Economic Review and Policy Dialogue (ERPD) emerged as the only surveillance venue, involving informal exchange of information, vague policy dialogue, and non-binding peer reviews without any enforcement mechanism.

One accomplishment the CMI did make, however, was the exclusion of the US. Yet, unlike the AMF proposal, the CMI was not opposed by Washington. That the US did not throw in a road block to the CMI despite its exclusion was not an indicator of a more receptive Washington, but of the sheer distance by which the CMI fell short of fulfilling the vision set out in the AMF proposal. The CMI was so watered down that it posed no threat to US interests in the region, and thus the US saw no need to oppose it. In particular, the restrictive link that tied 90% of the CMI's funding to the vetting of the IMF meant that while the US was formally kept out of the arrangement, it was not left out of the loop.

1 Jeffrey Sachs, „IMF Is Power unto Itself,” *Financial Times*, 11 December 1997; Martin Feldstein, „Refocusing the IMF,” *Foreign Affairs*, 2 (1998): 20-33; Joseph Stiglitz, *Globalization and Its Discontents* (New York: W.W. Norton, 2002).

2 Bruce Cumings, „The Korean Crisis and the End of 'Late' Development,” *New Left Review*, 231 (1998): 56.

3 Quoted in Hyoung-kyu Chey, „The Changing Political Dynamics of East Asian Financial Cooperation,” *Asian Survey*, 3 (2009): 460.

In response to these initial limitations, the APT took a series of additional steps to narrow the gap between the rhetoric and the reality. These included expanding the size of the BSAs several times to eventually reach a total of around \$90 billion in 2009; increasing the amount of BSAs disposable without the IMF's approval to 20% in May 2005; incorporating the ERPD into the CMI framework in the same year and making any release of fund conditional on participation in the ERPD process; and adopting a collective decision-making procedure for the CMI activation as an initial step toward eventual multilateralization of the CMI.¹ None of these steps, however, made the CMI any more credible. The attempt to strengthen the surveillance capacity of the APT produced little tangible results, while the increase in the size of the BSAs still fell far short of coming anywhere close to an adequate level. And despite the doubling of the amount of „freely“ available financing through the CMI, the continuing placement of the IMF link still left 80% of the financing up to the tender mercy of the Fund.

The practical irrelevance of the CMI was exposed bare in the fall of 2008 when the near collapse of the US banking industry and its destabilizing effects on the global financial system presented a veritable testing ground for the CMI. With the US banking crisis reverberating around the world and making a particularly pernicious impact on emerging markets, a number of potential borrower countries in East Asia saw a huge surge in capital outflows, intense pressure on their currencies, and rapidly dwindling foreign exchange reserves that signalled an impending crisis of liquidity. East Asia in the fall of 2008 was starring at a potential recurrence of the crisis of 1997, precisely the scenario for which the CMI had been established. Yet, no country actually drew from the CMI. In fact, rather than turning to the CMI, APT members chose to rely on their own measures by continuing to run down their large reserve holdings, and, when this proved to be insufficient as in the case of South Korea, turned to the US for assistance, opening and activating a bilateral swap agreement with the US Federal Reserve Board.²

The Multilateralization of the CMI: Still Not Enough

With the limits of the CMI exposed by the events of the 2008 global financial crisis, the APT moved quickly to patch the gaping hole by concluding an agreement to multilateralize the CMI, an ambitious goal long sought after by the advocates of greater regional financial cooperation. Commitments to multilateralization had been made in principle as early as 2005, but the actual progress toward it had been bogged down over the specific elements of implementation. The bone of contention was essentially between China and Japan over quota allocations, with neither side willing to let the other assume the leadership mantle in the CMIM. On the one hand, Japan insisted that it should be the largest contributor to the CMIM, on the basis of the fact that their economy was then the largest in the region and their contribution under the CMI was also the largest. China found this unacceptable – hardly surprising given its earlier rejection of the Japanese-led AMF – and maintained that its share should be at least equal to that of Japan, given the fact that China was the largest holder of foreign currency reserves in the world and its

1 APT, „Joint Ministerial Statement of the 8th ASEAN+3 Finance Ministers' Meeting,“ Istanbul, Turkey, 4 May 2005, http://www.mof.go.jp/english/if/as3_050504.htm.

2 On East Asian countries' policy response to the global economic crisis, see William Grimes, „The Global Financial Crisis and East Asia: Testing the Regional Financial Architecture,“ EAI Working Paper Series, no. 20, June 2009; and Masahiro Kawai, „Reform of the International Financial Architecture: An Asian Perspective,“ ADBI Working Paper, no. 167, November 2009.

economy was on a clear trajectory to overtake the Japanese economy soon, as it in fact did in 2010.¹

Hastened in no small part by the financial upheaval unleashed by the US banking crisis, the two countries came to resolve their difference in a rather ingenious compromise that satisfied both. As it wished, Japan did receive the largest contribution quota at 32% of the total pool. China's share, on the other hand, was set at 28.5%, but this was padded up by the addition of Hong Kong as a new participant, which was given a share of 3.5% to boost the overall share of Chinese contribution to 32%, exactly the same as the Japanese share. With the biggest obstacle to multilateralization removed by this sleight-of-hand maneuver, the APT unveiled the basic contours of the CMIM at its 2009 Finance Ministers' Meeting in Bali, Indonesia, and the arrangement came into effect in March of the following year with some minor modifications. Aside from creating a self-managed reserve pool, multilateralization has increased the size of the fund from \$90 to \$120 billion and expanded the number of participants as well to include all members of ASEAN, bringing CMIM membership in line with APT membership. The five smaller countries that had previously not participated in the CMI (Brunei, Cambodia, Lao, Myanmar and Vietnam) are now part of the reserve pool.

The CMIM's modality over contribution shares, borrowing quotas, and voting weight closely mirrors that of the IMF (see table 1). The overall ratio of contributions between ASEAN and Plus 3 countries are set at 2:8, with the latter committing \$96 billion and the rest coming from the ASEAN members. Reflecting different likelihood of and vulnerability to a liquidity crisis among the participating members, borrowing quotas are set as multiples of contributions in an inverse relationship to their size, giving ASEAN members higher purchasing multiples, South Korea at parity, and China and Japan half their quotas. The weighted voting system is based on quota contributions, much as is the case at the IMF, and decision-making follows a two-tier system. At the ministerial level consisting of APT finance ministers, a consensus approval is required to decide on „fundamental issues“ such as the review of the total size of CMIM, contribution, and borrowing multiples, as well as readmission, membership, and terms of lending. „Executive level issues“ including initial execution of drawing, renewal, and default are determined by 2/3 majority at the deputy-level, comprised of deputy-representatives from the APT's finance ministries and central banks.²

In addition, the APT has also sought to address the perennial problem surrounding its lack of credible surveillance capacity by further enhancing the ERPD process and, more importantly, creating an independent regional macroeconomic surveillance unit called the ASEAN+3 Macroeconomic Surveillance Office (AMRO). To be located in Singapore and begin operating sometime in 2011, AMRO is „to monitor and analyze regional economies, which contributes to the early detection of risks, swift implementation of remedial actions, and effective decision-making of the CMIM.“³

All of these changes improve upon the previous CMI. Despite this progress, however, the CMIM is fundamentally no different from its predecessor in its inability to satisfy the two core motivations that have sustained East Asia's decade-long drive toward greater regional financial cooperation: it answers neither the economic desire for „self-help and support mechanisms“ nor the political desire to attain them on an exclusively regional basis.

While \$120 billion is a large number, it is nonetheless dwarfed by the massive size of foreign exchange reserves collectively held by the APT countries. East Asian countries have been accumulating huge amounts of reserves since the crisis of 1997

1 Kawai, „From the Chiang Mai Initiative“; William Grimes, „The Asian Monetary Fund Reborn? Implications of Chiang Mai Initiative Multilateralization,“ *Asian Policy*, 11 (2011): 95-6.

2 APT, „Joint Ministerial Statement of the 13th ASEAN+3 Finance Ministers' Meeting,“ 2 May 2010, Tashkent, Uzbekistan, http://www.aseansec.org/documents/JMS_13th_AFMM+3.pdf.

3 APT, „Joint Ministerial Statement of the 13th ASEAN+3 Finance Ministers' Meeting.“

as a precautionary measure to insure themselves against the volatility of global financial markets. Next to the \$5 trillion in foreign exchange reserves accumulated by the APT members, even \$120 billion looks very small, accounting for only 2.4% of the total exchange reserves held by the participating economies of the CMIM. Individual contributions are also miniscule relative to each member's reserve holdings, ranging from the low of 1.2% for China and the high of 8.4% for the Philippines (see table 2).

Table 1. CMIM Contributions, Borrowing Quotas, and Voting Weights

	Contribution				Purchasing multiple	Voting weight (%)	
	US\$ (billions)		Share (%)				
China	38.4	China, excluding Hong Kong: 34.2	32.0	28.5	0.5	28.41	25.43
		Hong Kong: 4.2		3.5	2.5		2.98
Japan	38.4		35.0		0.5	28.41	
Korea	19.2		16.0		1	14.77	
Plus 3 subtotal	96.0		80.0		-	71.59	
Indonesia	4.552		3.793		2.5	4.369	
Thailand	4.552		3.793		2.5	4.369	
Malaysia	4.552		3.793		2.5	4.369	
Singapore	4.552		3.793		2.5	4.369	
Philippines	4.552		3.793		2.5	4.369	
Vietnam	1		0.833		5	1.847	
Cambodia	0.12		0.100		5	1.222	
Myanmar	0.06		0.050		5	1.179	
Brunei	0.03		0.025		5	1.158	
Lao	0.03		0.025		5	1.158	
ASEAN subtotal	24.0		20.00		-	28.41	

Source: APT, „Joint Ministerial Statement of the 13th ASEAN+3 Finance Ministers' Meeting.”

Table 2. CMIM Contributions and Reserve Holdings of the APT, as of the End of 2010 (Billions of US\$ Unless Otherwise Noted)

	Reserve holdings	CMIM contribution	
		Amount	Percentage of reserves
China, including Hong Kong	3,116.0	38.4	1.2
Japan	1,036.3	38.4	3.7
Korea	286.9	19.2	6.7
Plus 3 subtotal	4,439.2	96.0	2.2
Indonesia	90.0	4.552	5.1
Thailand	165.7	4.552	2.7
Malaysia	102.3	4.552	4.4
Singapore	223.9	4.552	2.0
Philippines	54.0	4.552	8.4
Vietnam*	13.4	1	7.5
Cambodia	3.1	0.12	3.9
Myanmar*	-	0.06	-
Brunei*	1.1	0.03	2.7
Lao*	0.6	0.03	5.0
ASEAN subtotal	653.5	24.0	3.7
Total	5,092.7	120.0	2.4

Source: IMF, *International Financial Statistics*; and APT, „Joint Ministerial Statement of the 13th ASEAN+3 Finance Ministers' Meeting.” Data for Vietnam is as of the end of October 2010; for Brunei, November 2010; and for Lao, June 2010. No data is available for Myanmar.

More problematically, the actual size of the available funding for potential borrowers still falls far short of what would justify calling the CMIM a genuine regional self-help mechanism. Multilateralization has not removed the IMF link or even reduced the Fund-linked portion, with 80% of CMIM funding still tied to the IMF. Under the current arrangement, the three countries in the region that received IMF financing in 1997 – Indonesia, South Korea, and Thailand – can only draw, respectively, \$2.3 billion, \$3.8 billion, and \$2.3 billion before the IMF link kicks in. Together, the three countries' link-free access to CMIM funding amounts to just \$8.4 billion. This is not only a lot less than their combined contribution of \$28.3 billion, but it is also far smaller than the total of \$117.9 billion in the rescue packages put together for the three countries during the Asian crisis – adjusted for inflation, it constitutes only about 5.4% of the 1997 support packages (see table 3 for details). For all practical purposes, the available funding from the CMIM is a virtually insignificant amount, whose expendability in a time of crisis is measured not even in days but in hours. Clearly, without removing the IMF link the CMIM is cannot function as a genuine „self-help“ mechanism of regional liquidity support.

Table 3. Current CMIM Borrowing Quotas in Comparison to the IMF-led Financing in 1997 (Billions of US\$ Unless Otherwise Noted)

	Indonesia	Korea	Thailand	Total
1997 support package (A)	42.3	58.4	17.2	117.9
CMIM borrowing quota				
With IMF link				
Amount	11.38	19.2	11.38	41.96
Percentage of A, inflation-adjusted	20.56	25.12	50.56	27.20
Without IMF link				
Amount	2.276	3.84	2.276	8.392
Percentage of A, inflation-adjusted	4.11	5.02	10.11	5.44

Source: APT, „Joint Ministerial Statement of the 13th ASEAN+3 Finance Ministers' Meeting.“

The Future of the CMIM: Why No One Really Wants an AMF

The inability of the CMIM to achieve its economic objective of offering a credible mechanism of liquidity relief to its members is inextricably tied with its failure to deliver on its political objective of finding a purely regional solution. The maintenance of the IMF link not only negates the role of the CMIM as a credible source of financing, but it also denies the regional autonomy craved by the proponents of East Asian regionalism. For the CMIM to no longer merely *supplement* the existing international financial arrangements and genuinely keep the US out, it is quite obvious that the IMF link must be removed or at least clawed back substantially. This, however, remains a politically intractable problem.

The fundamental obstacle to removing the IMF link is the CMIM's lack of a robust surveillance mechanism, without which it is impossible to mitigate the potential problem of moral hazard inherent to any liquidity support system. From the lenders' perspective, there must be some way to enforce conditionality to ensure that CMIM funding does not turn into a spigot of easy money for countries facing economic difficulties of their own making.¹ This requires a broad agreement on a concrete set of rules defining acceptable standards of economic management, lending and disbursement criteria, serious peer review, and commitment to enforce

1 Grimes, „The Asian Monetary Fund Reborn,” 96-8; Masahiro Kawai and Cindy Houser, „Evolving ASEAN+3 EPRD: Towards Peer Review or Due Diligence,” ADBI Discussion Paper, no. 79, 2007.

these rules; and these measure go well beyond the pleasantries of informal policy dialogues characterizing the ERPD process.

While the CMIM does call for the creation of a new regional surveillance unit, it is not clear at the present how much competence the APT is willing to vest in the AMRO. On the surface the AMRO will be entrusted with the task of monitoring, assessing, and reporting on the macroeconomic situation and financial soundness of the APT countries; assessing macroeconomic and financial vulnerabilities of the member countries and formulating timely policy recommendations to mitigate such risks; and ensuring compliance of borrowing countries with the terms of financing. Exactly in what concrete ways these tasks will be carried out remains to be seen though. Judging from the past track record of the APT's repeated and unfulfilled promise that something was going to be done about surveillance, the latest pledge is likely disappoint anyone with high hopes.

At its core, the lack of an effective surveillance mechanism and the resulting reliance on the IMF is not a technical problem but political. While it is true that some APT countries lack implementation capacity and most countries in the region lack transparency, this is not a problem that is specific or inherent to East Asia, but rather it is a problem faced by nearly all emerging market economies and developing countries. Yet, weak implementation capacity and policy opacity have not prevented the IMF from engaging in Article IV consultations, formulating adjustment programs, and enforcing conditionality on some of the least transparent countries with the weakest implementation capacity in the world, not to mention its surveillance of the APT countries. Implementation-related issues therefore do not pose a *sui genesis* technical obstacle to the emergence of an East Asian regional surveillance mechanism per se, but to surveillance in general.

The difficulty for East Asia is political, on at least three dimensions. First, how the US would react if the APT were to move seriously toward its own separate surveillance mechanism and the eventual removal of the IMF-link remains an open question. The lack of US opposition to the CMIM thus far is explained by its many limitations discussed above, particularly the lingering IMF-link that subordinates the CMIM to the Fund and consequently enables Washington to exercise indirect veto power over 80% of CMIM funding without contributing a single cent. The American endorsement of the CMIM hinges entirely on this link, and any attempt to remove it is all but guaranteed to generate a very different response from the US.

Second, the CMIM has neither a clear leader nor a clear condominium for a solid political foundation. Instead, it has two budding rivals in an awkward partnership. The compromise that enabled both China and Japan to emerge as equal partners in the CMIM may actually reduce its capacity to generate a coherent institutional grammar to build a robust surveillance mechanism, without which de-linking from the IMF cannot be pursued. Rules are adopted and enforced so much more easily when there is a clear leader, a role that neither China nor Japan can claim in the region. In the absence of a clear leader, a partnership of equals based on mutual trust, something along the line of the Franco-German partnership in Europe, may be another route. The problem for East Asia, of course, is that Sino-Japanese relations are not exactly on the same footing as Franco-German relations.¹ Given the fact that surveillance and enforcement require politically costly decisions from the lenders, China and Japan need the assurance that they can count on each other to stick to its guns to enforce unpleasant conditionality. Whether the two countries can nurture this kind of mutual trust is another open-ended question.

¹ Benjamin Cohen, „Finance and Security in East Asia,“ paper presented at the Conference on the Political Economy of National Security in East Asia, Beijing, July 2010; Richard Samuels, *Securing Japan: Tokyo's Grand Strategy and the Future of East Asia* (Ithaca: Cornell University Press, 2007).

Under these circumstances, the IMF link actually appears quite attractive to China and Japan, as it gives them a convenient way out of the conundrum by letting the Fund play the role of the bad cop with its enforcement while the two lenders can deny political responsibility for it.¹ It is then little wonder why the lenders, especially China, have not pushed hard on surveillance issues despite the fact that the problem of moral hazard is essentially a lender's concern. As one Chinese Finance Ministry official put it, „we should prevent [AMRO] from intervening in other countries' internal affairs, because the monitoring function is only a supervision or performance tracing mechanism necessary in order to provide consultation to relevant countries.”²

Lastly, while surveillance and enforcement entail political costs to the lenders, they entail even heavier political costs to the borrowers. The difficult decisions that China and Japan must make are decisions that compromise in one way or another the sovereignty of the borrowers. For obvious reasons the latter are deeply ambivalent about this, especially given ASEAN's long-running tradition of jealously guarding the principle of non-interference – the so-called „ASEAN Way.” In this light, strengthening the independent surveillance capacity of the CMIM is a double-edged sword for the potential borrowers: it is a prerequisite to the removal of the IMF link, but such a robust surveillance mechanism will necessarily impose significant costs on the borrowers' sovereignty. Although delinking from the IMF is clearly attractive to them, it is attractive only to the extent that the CMIM's surveillance mechanism would be less intrusive and onerous than that of the IMF. This is a problematic assumption to make, as there is no reason to believe that a delinked CMIM with a rigorous surveillance mechanism would somehow be kinder and gentler to the borrowers than the IMF, and, by extension, China and Japan would somehow be more altruistic and less self-interested than the US. The borrowing countries therefore have every incentive to resist efforts to strengthen the CMIM's surveillance capacity substantially, all the while happily paying lip service to its cause.

Conclusion

The CMI and its multilateralization are ridden with persistent limitations that should dissuade one from betting on the emergence of a resurrected AMF anytime soon. Despite the progress made so far, the initiative does not have enough traction to propel it toward the much more ambitious and bolder goals envisioned by the AMF. The key, daunting obstacle to overcome is the continued subordination of the CMIM to the IMF, which cannot be lifted by the APT without first developing a credible surveillance mechanism of its own.

Yet, no relevant actor in East Asia truly wants a robust surveillance mechanism for its unpleasant political implications – not the US, not the lenders, not the borrowers. For the US, the development of an effective regional surveillance mechanism under the CMIM framework means the loop will be finally closed on it for good; for China and Japan, it means having to make politically difficult decisions and take responsibility for them in an atmosphere of mutual distrust; and for the borrowers, it means replacing one form of surveillance with another, the latter of which cannot be assumed to be any less costly on their sovereignty than the former if it is to be at least as effective. Without a robust surveillance mechanism, however, removing the IMF-link is not possible, and without removing the IMF-link, the CMIM

1 Grimes, „The Asian Monetary Fund Reborn,” 97.

2 Quoted in Wen Jin Yuan and Melissa Murphy, „Regional Monetary Cooperation in East Asia: Should the United States Be Concerned?” Center for Strategic and International Studies, 7 November 2010.

can neither function as a regional self-help system of liquidity support nor give the APT the freedom from the US it craves. And therein lies the intractable conundrum confronting East Asia, the crux of the political obstacle preventing the CMIM from turning into an AMF and explaining why, in spite of its decade-long drive, East Asia remains fundamentally incapable of producing a coherent regional solution to the recurring problem of global financial instability.

BIBLIOGRAPHY

APT, „Joint Ministerial Statement of the 8th ASEAN+3 Finance Ministers' Meeting," Istanbul, Turkey, 4 May 2005, http://www.mof.go.jp/english/if/as3_050504.htm.

APT, „Joint Ministerial Statement of the 13th ASEAN+3 Finance Ministers' Meeting," 2 May 2010, Tashkent, Uzbekistan, http://www.aseansec.org/documents/JMS_13th_AFMM+3.pdf.

BLUSTEIN, Paul, *The Chastening: Inside the Crisis That Rocked the Global Financial System and Humbled the IMF*, New York: PublicAffairs, 2001.

BOWLES, Paul, „Asia's Post-Crisis Regionalism: Bringing the State Back in, Keeping the (United) States Out," *Review of International Political Economy*, 2 (2002): 240-70.

CHEY, Hyoung-kyu, „The Changing Political Dynamics of East Asian Financial Cooperation," *Asian Survey*, 3 (2009): 450-67.

COHEN, Benjamin, „Finance and Security in East Asia," paper presented at the Conference on the Political Economy of National Security in East Asia, Beijing, July 2010.

CUMINGS, Bruce, „The Korean Crisis and the End of 'Late' Development," *New Left Review*, 231 (1998): 43-72.

FELDSTEIN, Martin, „Refocusing the IMF," *Foreign Affairs*, 2 (1998): 20-33.

GRIMES, William, „The Global Financial Crisis and East Asia: Testing the Regional Financial Architecture," EAI Working Paper Series, no. 20, June 2009.

GRIMES, William, „The Asian Monetary Fund Reborn? Implications of Chiang Mai Initiative Multilateralization," *Asia Policy*, 11 (2011): 79-104.

HALL, Rodney, „The Discursive Demolition of the Asian Development Model in the Asian Financial Crisis," *International Studies Quarterly*, 1 (2004): 71-99.

HIGGOT, Richard, „The Asian Economic Crisis: A Study in the Politics of Resentment," *New Political Economy*, 3 (1998): 333-56.

KAWAI, Masahiro, „Reform of the International Financial Architecture: An Asian Perspective," ADBI Working Paper, no. 167, November 2009.

KAWAI, Masahiro, „From the Chiang Mai Initiative to an Asian Monetary Fund," paper presented at the Conference on the Future Global Reserve System, Tokyo, 17-18 March 2010.

KAWAI, Masahiro and Cindy Houser, „Evolving ASEAN+3 EPRD: Towards Peer Review or Due Diligence," ADBI Discussion Paper, no. 79, 2007.

LEE, Yong Wook, „Japan and the Asian Monetary Fund: An Identity-Intention Approach," *International Studies Quarterly*, 2 (2006): 339-66.

LEE, Yong Wook, „Regional Financial Solidarity without the United States: Contested Neoliberalism in East Asia," EAI Security Initiative Working Paper, no. 1, September 2009.

SACHS, Jeffrey, „IMF Is Power unto Itself," *Financial Times*, 11 December 1997.

SAMUELS, Richard, *Securing Japan: Tokyo's Grand Strategy and the Future of East Asia*, Ithaca: Cornell University Press, 2007.

STIGLITZ, Joseph, *Globalization and Its Discontents*, New York: W.W. Norton, 2002.

YUAN, Wen Jin and Melissa Murphy, „Regional Monetary Cooperation in East Asia: Should the United States Be Concerned?" Center for Strategic and International Studies, 7 November 2010.

De la Marx la Bismarck: socialismul după socialism

■ CRISTIAN-ION POPA

[Romanian Academy]

Abstract

This article argues, drawing on some of the current Constitutional Economy literature, that although in theory the Socialism as such were discredited almost everywhere in the world, in public attitudes, in academia and in political practices some socialist ideas still survives in one form or another in all contemporary societies. And tries to plead for leadership and moderation, that is for realistic, fair and, therefore, sustainable public policies.

Keywords

socialism; capitalism; liberalism;
distributionism; parentalism

Acest articol argumentează, valorificând o parte a literaturii Economiei Constituționale actuale, că deși sub raport teoretic socialismul ca atare s-a discreditat în mare măsură în societățile postcomuniste, dar și în întreaga lume, în mentalitățile publicului, în lumea academică și în practicile politice unele idei socialiste subzistă încă într-o formă sau alta în toate societățile contemporane. În societățile postcomuniste, mai ales, indivizi și grupuri întregi sunt încă potrivnici capitalismului (sau „întreprinderii libere”), visând în continuare la o formă sau alta de socialism, dar nu pentru că acesta din urmă ar fi mai *eficient* sau chiar mai *just*, ci pentru că se tem pur și simplu de libertatea abia câștigată. Lăsând încă în „grija” statului controlul asupra deciziilor și acțiunilor lor, ei cred că pot scăpa astfel de responsabilitățile personale asupra vieților lor. „Oamenilor le este frică să fie liberi; statul stă *in loco parentis*”², conștată nobelistul James M. Buchanan, unul

¹ **Acknowledgment:** Această lucrare a fost finanțată din contractul POSDRU/89/1.5/S/62259, proiect strategic „Științe socio-umane și politice aplicative. Program de pregătire postdoctorală și burse postdoctorale de cercetare în domeniul științelor socio-umane și politice”, cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013.

² James M. Buchanan, „Afraid to be free: Dependency as desideratum”, *Public Choice*, 124 (Springer, 2005): 19.

dintre cei mai prestigioși economiști politici contemporani. Dacă înțelegem socialismul în termenii gamei și sferei de cuprindere a controlului *colectiv* (al statului) asupra activităților *individuale*, subzistă încă, după colapsul socialismului *managerialist*, „real”, încă trei forme de socialism: *paternalist*, *distribuționist* și *parentalist*¹.

Socialismul managerialist

Definit în termeni constituționali prin proprietatea colectivă extinsă asupra tuturor mijloacelor de producție din societate, această formă „tare”, „reală” de socialism este „moartă și îngropată” acum, după revoluțiile anticomuniste din 1989-91, care au semnat, de fapt, restaurații (*restitutio in integrum*) ale proprietății individuale, private. „Socialismul real” a conținut erori teoretice grave cu urmări practice dramatice: ineficiența grosieră, favoritismul și corupția generalizate deveniseră singurii „lubrifianți” ai interacțiunilor economice și sociale. Economia socialistă, centralizată și planificată nu a putut – și, în principiu, nu putea! – să producă bunuri și servicii în cantități și calități comparabile cu producția economiilor capitaliste, organizate după principiul „libertății naturale” teoretizat de Adam Smith. Această formă de socialism, care s-a inspirat în mare parte din ideile lui Karl Marx și a urmașilor săi ideologici V.I. Lenin, I.V. Stalin ș.a., și-a epuizat în mare măsură forța de atracție publică. În acest sens, poate fi citată și concluzia generală formulată de Leonid I. Abalkin² cu două decenii în urmă: „Progresul economic din secolul al XX-lea a confirmat pe deplin că numai economia de piață este capabilă să asigure eficiența ridicată a economiei naționale”³. Acest larg consens teoretic Est-Vest că economia de piață funcționează mai bine decât alternativa sa socialistă, planificată central se bazează pe criteriul – economic precis, *cuantificabil* – că aceasta oferă *mai multe* bunuri și servicii de calitate și cantitatea dorite de consumatorii individuali.

Economia de piață este mai eficientă decât economia socialistă pentru cel puțin trei rațiuni principale, identificate de mult timp de economia politică: „stimulează” sau motivează în mod intrinsec agenții economici să producă mai multă plusvaloare economică; exploatează mai bine „cunoașterea locală” a agenților individuali aflați în miriadele de situații și împrejurări concrete, locale, informații inaccesibile, în principiu, vreunei „cunoașteri centrale”; și încurajează desfășurarea energiilor și aptitudinilor mai multor indivizi, liberi să acționeze ca antreprenori privați.

Virtuțile incontestabile ale acestor trăsături intrinseci, generatoare de eficiență ale economiei de piață nu trebuie însă să obscurizeze trăsătura-corolar, atractive atenția Buchanan: „Economia organizată pe principii de piață *minimizează* în mod efectiv numărul de decizii economice care trebuie luate *politic*, adică printr-o agenție care acționează în numele unității colective. Practic, putem spune că o economie organizată pe principii de piață reduce mărimea și importanța birocrăției politice” (s. a)⁴. Pentru a pune în lumină această trăsătură, concluzia lui Abalkin ar putea fi reformulată astfel: Prin logica sa internă, structurală, economia de piață face posibilă și chiar necesară *politizarea minimă* a economiei naționale.

Prin contrast, economia socialistă a fost extrem de politizată, prețurile bunurilor și serviciilor fiind determinate politic, din rațiuni ideologice, distribuționiste și, deopotrivă, paternaliste. Aceste bunuri și servicii erau oferite consumatorilor la pre-

1 Buchanan, „Afraid to be free”, 20.

2 Leonid Ivanovici Abalkin (1930 – 2011), specialist în economia politică socialistă, director al Institutului de Economie al Academiei de Științe a URSS din anul 1986. A fost membru al Sovietului Suprem, responsabil cu afacerile economice, mai târziu consilier al președinților Mihail Gorbaciov și Boris Elțin și susținător al reformelor economice rapide în Federația Rusă.

3 Leonid Abalkin, „What Hinders Reform?”, *The Literary Gazette International*, no. 6 (April 1990): 6, *apud* James M. Buchanan, „The Minimal Politics of Market Order”, *Cato Journal*, Vol. 11, No. 2 (Fall 1991).

4 Buchanan, „The Minimal Politics”, 216.

țuri adesea mai mici decât costurile lor de producție, ignorând în mod deliberat interacțiunea cererii și a ofertei. Gama lor este bine cunoscută: alimentele, locuințele, transportul, învățământul, serviciile medicale etc. Producția și distribuția birocratică a acestor bunuri și servicii au fost însă atât de greoaie și de ineficiente încât costurile lor reale erau, în cele din urmă, mai mari decât costurile pe care le-ar fi permis o ipotetică piață liberă, în ciuda intențiilor determinate ideologic ale planificatorilor politici centrali.

Pentru a ilustra această idee, să ne imaginăm, cu un exemplu împrumutat de la Buchanan, că s-ar fi luat decizia politică de a oferi consumatorilor pâinea la prețul zero. În mod evident, acesta este un „preț politic”, fără nicio legătură cu costurile acestui produs. Potrivit postulatelor larg acceptate ale științei economice, rezultatele acestei decizii politice sunt ușor de intuit: cererea de pâine la prețul zero crește, dar nu există ofertanți, astfel încât decidenții politici socialiști trebuie să aloce resursele necesare pentru producerea sa directă sau pentru subvenționarea totală a furnizorilor potențiali. În ambele ipoteze, este necesar să fie redistribuite resurse financiare *de la alte utilizări posibile*, iar consumatorii sunt stimulați de prețul zero să irosească pâinea, precum o atestă „experiența socialistă” familiară a țăranilor care hrăneau animalele cu pâine.

Prin contrast cu regimul socialist al prețurilor politice, există regimul prețurilor de piață, rezultând din interacțiunea cererii și a ofertei, unde caracteristicile structurale ale celui dintâi lipsesc: nu există nici *exces*, nici *penurie*. „Și nu există nicio cerință ca alte persoane din economie, altele decât consumatorii de pâine, să trebuiască să finanțeze producția de pâine”¹.

Prețurile de piață îndeplinesc o funcție de coordonare importantă, pe care prețurile politice nu o pot realiza. Oferta este proporționată în raport cu consumul, cantitatea livrată satisfăcând cererea potențială. Or, dacă prețurile politice sunt mai mici decât prețurile pieței, trebuie introduse alte instrumente de „raționalizare” pentru a ajusta oferta în raport cu cererea. După cum știm, „raționalizarea” a luat forma unor cupoane care indicau „rația” stabilită politic, convenită fiecărui consumator, sau aplicarea principiului „primul venit, primul servit”, cu cozile omniprezente binecunoscute; dar, indiferent de forma adoptată, era necesară intervenția birocratică pe care prețurile de piață o fac redundantă.

Această dependență a consumatorilor de birocrăția politică a existat independent de „conștiința” sau „morală” indivizilor aflați în birouri. Chiar dacă aceștia s-ar fi comportat în mod ideal, după standardele etice cele mai înalte, relația de dependență nu putea dispărea. Căci „discreția birocratică” nu se reducea la mită, corupție etc., ci consta în faptul că acești oameni erau desemnați să satisfacă cereri diverse pe alte baze decât cea economică. De aceea, discreția birocratică a prețurilor politice a fost sursa structurală fundamentală a ineficienței economiei socialiste.

Penuria creată artificial de prețurile politice a condus la investiții socialmente risipitoare. Oamenii investeau resurse de toate tipurile pentru a-și asigura accesul privilegiat la puterea economică inerentă discreției birocratice. Și, dat fiind că, prin forța lucrurilor, unii (dacă nu cei mai mulți) pierdeau de regulă această competiție pentru accesul întotdeauna limitat la bunurile rare, rezultatul a fost o mare risipă de energie umană și de valoare economică, societatea socialistă în ansamblul său înregistrând mari pierderi *in net*.

¹ Buchanan, „The Minimal Politics”, 218.

Socialismul paternalist

„Cererile de colectivizare” (*demands for collectivization*) a activităților individuale nu s-au diminuat însă în mod substanțial odată cu dispariția socialismului managerialist, „real”. Dar controlul colectiv (al statului) asupra comportamentelor individuale nu mai este justificat acum cu argumentul economic al *eficienței*, dovedită iluzorie, ci cu un argument *axiologic*: preferințele „maselor” și ale „elitelor” (sociale și politice) diferă în mod ireductibil, astfel încât trebuie ca statul să intervină asupra celor dintâi pentru a le face mai „acceptabile” pentru cele din urmă. „Termenul franțuzesc *dirigisme*, admite Buchanan, este de fapt mult mai descriptiv pentru această mentalitate decât orice alt termen englezesc”¹. Politicile publice actuale sunt impregnate de această mentalitate, deosebit de vizibilă în cruciadele *environmentaliste* ori pentru un *style of life* sănătos, împotriva tutunului, a alcoolului, a obezității etc.

Această formă relativ nouă de sprijin al controlului colectiv asupra libertății individuale de alegere se va dezvolta în viitor, apreciază Buchanan, deși caracterul limitat al rezultatelor sale este atestat istoric de mari experimente politice eșuate, precum prohibiția alcoolului în SUA, de exemplu, în prima treime a secolului XX. În astfel de situații, „democrația”, oricum ar fi practică, devine o redută conservatoare împotriva încercărilor elitelor sociale și politice de a impune prin intervenția colectivă constrângătoare, a statului, propriile lor valori la scara întregii societăți.

Socialismul distribuționist

„*Socialism is about equality*” – această idee a revenit în centrul scenei dezbaterei politice după prăbușirea generală, acum două decenii, a regimurilor socialiste bazate pe proprietatea colectivă, planificarea și controlul centralizat al economiei. Vechii susținători ai proprietății colective din fostele țări comuniste s-au alăturat însă cu o sprinteneală surprinzătoare social-democraților occidentali, promotorii seculari ai statului „social”, „providențial”, al „bunăstării generale” etc., astfel încât „egalitatea distributivă” a devenit astăzi valoarea centrală a socialiștilor de pretutindeni. Înclinația (re)distribuționistă este prezentă și la paternaliști, care militează în continuu pentru tot mai multe „transferuri” gratuite în bani, dar și în natură, a unor bunuri și servicii în scopul declarării al realizării unei mai mari egalități a veniturilor.

În forma sa tipică, socialismul distribuționist are drept obiectiv politic principal egalitatea – de fapt, la drept vorbind, *inegalitatea* – distribuției bunurilor și serviciilor între membrii societăților contemporane. Dacă *alocarea* eficientă a resurselor este lăsată în mare măsură pieței libere, care răspunde în mod predictibil preferințelor consumatorilor și ale producătorilor, *distribuția* rezultatelor procesului economic este încredințată intervenției colective, a statului. Potrivit argumentării filosofice relevante, inspirată mai ales de John Rawls², această „cerere de colectivizare” pare singura compatibilă cu principiile capitalismului. „Chiar și libertarienilor *hard-core* le este greu să apere rezultatele distribuționale neconstrânse ale procesului pieței, ale capitalismului nerestricționat, ca norme de *fairness* larg împărtășite”³, admite și Buchanan.

Deși atotprezența „stimulentelor perverse” ale transferurilor – care periclitează neconținut atingerea obiectivelor redistribuționale, de ambele părți (de venituri și de cheltuieli) ale bugetelor statelor – este tot mai deschis recunoscută în ultimul

¹ Buchanan, „Afraid to be free”, 21.

² John Rawls, *A Theory of Justice* (Cambridge: Harvard University Press, 1971).

³ Buchanan, „Afraid to be free”, 22.

timp în literatura academică relevantă, „corecțiile distribuționale” se bucură încă de un sprijin larg în rândurile unor membri ai clasei politice. Și câtă vreme sfera publică, colectivizată a activităților umane se bazează aproape în mod exclusiv pe bugetele de stat alcătuite din taxe-și-transferuri, socialismul distribuționist nu va dispărea din practicile politice contemporane.

Sprijinul pentru creșterea continuă a acestui tip de buget de stat, motivat de obiective redistribuționiste, cronic deficitar, finanțat din împrumuturi continue, este însă cu mult depășit de noua demagogie a „luptei de clasă” a democrațiilor electorale contemporane, constată Buchanan. Sărăcii, întotdeauna și pretutindeni dezavantajați distribuțional, nu utilizează decât arareori căile și mijloacele democrației electorale majoritare pentru a „exploata” bogații. Retorica grandilocventă a noii lupte de clasă este practică mai ales de unii membri ai clasei politice, care cheamă, adesea în mod iresponsabil, la tot mai multă redistribuire a veniturilor pentru a da sens și conținut înclinației lor dirijiste fundamentale.

Socialismul parentalist

Termenul „parental” nu a mai fost utilizat până acum în mod explicit pentru a descrie justificarea colectivizării unor activități umane. Dacă *paternalismul* descrie atitudinile unor membri ai clasei politice cu vederi elitiste care încearcă să impună întregii societăți propriile lor valori, *parentalismul*, termenul introdus de Buchanan, surprinde atitudinile indivizilor și categoriilor sociale care doresc să le fie impuse valori de către alții, fie ei conducători obișnuiți (mundani) ori chiar forțe supramundane.

În termeni filosofici mai generali, este vorba în definitiv despre „starea de minorat” descrisă de Immanuel Kant în celebrul său „Răspuns la întrebarea: Ce este «luminarea»?”: „Luminarea este ieșirea omului din minorat, a cărui vină o poartă el însuși. Minoratul este neputința omului de a se servi de inteligența sa fără a fi condus de altul..., lipsa hotărârii și a curajului de a se servi de ea fără conducerea altuia”¹.

Libertatea și reponsabilitatea sunt însă indisociabile. Dar mulți oameni refuză să poarte responsabilitatea finală și totală a propriilor lor acțiuni, fiindu-le într-adevăr frică să fie liberi. În această conduită, remarcă Buchanan, transpare atitudinea proprie copiilor care caută protecția părinților lor, și care sunt liberi numai în limite definite de cuprinderea acestei protecții, oferindu-le un sentiment al ordinii în propriul lor univers. Această stare confortabilă dispare în mod dramatic atunci când copiii devin adulți, fiind nevoiți să poarte responsabilitatea propriilor lor vieți, adesea dincolo de legăturile familiale. Or, mulți oameni nu sunt destul de puternici pentru a-și asuma întreaga gamă a libertăților și, respectiv, a reponsabilităților personale, fără a mai căuta un substitut al protecției părintești.

Dumnezeu („Tatăl ceresc”) a reprezentat întotdeauna acest substitut parental pentru persoanele religioase. Apoi, Comunitatea, organizată într-un Stat, este un asemenea substitut pentru mulți oameni, care solicită ca acesta să îndeplinească rolul parental în viețile lor. „Ei vor să li se spună ce să facă și când să facă; ei caută ordine, nu incertitudine...” (s.a.), observă Buchanan, adăugând: „Setea sau dorința de libertate, și de responsabilitate, nu este probabil atât de cvsuniversală, așa cum au presupus mulți filosofi post-Ilumiiniști. Câte dintre persoanele aflate în diferite grade de servitute, de la sclavie la contractele de muncă obișnuite, vor cu adevărat să fie libere, cu responsabilitatea corespunzătoare pentru propriile lor alegeri?”².

1 Immanuel Kant, „Răspuns la întrebarea: Ce este «luminarea»?”, *Despre frumos și bine* (București: Editura Minerva, 1981): 255.

2 Buchanan, „Afraid to be free”, 24.

Dacă Nietzsche a avut într-un fel sau în altul dreptate, cu a sa sentință *Gott ist tot*, cine a preluat rolul de „părinte-surogat” în societățile moderne și contemporane? După Iluminism, Statul secular a substituit tot mai mult rolul protector al Bisericii. *Die Entzauberung der Welt* („Dezvrăjirea Lumii”), teoretizată de Max Weber, și apariția statului național au fost două procese istorice cvasi-sincronice.

Metamorfoza Dumnezeu-Stat a fost stimulată și de alte două dezvoltări istorice subiacente. Din Iluminism a apărut liberalismul (clasic), care nu a reușit însă să ofere oamenilor securitatea psihologică cerută de pierderea credinței religioase; astfel încât, aproape simultan, a apărut socialismul. Colectivismul socialist a promis reinstituirea „ordinii” pierdute, mai puțin vizibilă în liberalismul individualist. Socialismul a combinat în doze variabile ideologia marxistă de „transformare radicală a societății”, paternalismul specific *intelligentsiei* de pretutindeni, înclinația sa redistribuționistă multiseculară, oferind un răspuns multor oameni aflați în căutarea reziduală, dar disperată a unui substitut supraindividual, atotputernic al lui Dumnezeu.

Această metamorfoză a fost deosebit de evidentă în URSS și în celelalte societăți comuniste; dar și în societățile democratice occidentale dependența de stat a ajuns să fie acceptată ca normală. „Colapsul regimurilor comuniste în ultimele decenii ale secolului [trecut]”, constată Buchanan, „a făcut puțin sau nimic pentru încetinirea creșterii statului bunăstării; acest lucru demonstrează, prin el însuși, că motivația parentală pentru colectivizare rămâne, probabil, cea mai puternică dintre cele identificate mai sus”².

„Contradicțiile” capitalismului

Potrivit ideii organizatoare centrale a liberalismului clasic – „sistemul simplu al libertății naturale”³ teoretizat magistral de Adam Smith – controlul colectiv extins asupra activităților indivizilor nu este deloc necesar. Într-un cadru de „legi și instituții” minim invazive, care să le garanteze persoana, proprietățile și contractele, oamenii pot acționa liber, generând astfel valoare economică maximă. „Ordinea spontană a pieței” reclamă în mod necesar limitarea intervenției colective prin intermediul statului.

Socialismul modern a apărut ca o reacție la o „lacună” sau un insucces major al liberalismului clasic. După cum constată Buchanan: „Lacuna liberalismului clasic rezidă în eșecul său de a oferi o alternativă satisfăcătoare impulsului socialist-colectivist care reflectă dorința persistentă ca statul să îndeplinească rolul parental. Pentru persoanele care caută, chiar dacă inconștient, *dependența* de colectivitate, argumentul liberal clasic al *independenței* semnifică negația”⁴ (s. m). Este evident că liberalii clasici au ignorat acest aspect în pledoaria lor în favoarea pieței libere. De altfel, ideea generală a virtuților „ordinii spontane a pieței” nu este în mod nemijlocit intuitivă pentru persoanele fără nicio educație economică, care, dimpotrivă, percep piața liberă ca pe o „fortă oarbă”, adesea distructivă, chiar malefică, clamând contra ei intervenția protectoare a statului, ca un părinte-surogat.

Capitalismul („întreprinderea liberă”) este întruchiparea legală și instituțională a liberalismului clasic. În mod ideal-tipic, acesta constituie o ordine socială în care „valorile sunt stabilite; resursele sunt alocate; bunurile și serviciile sunt produse și distribuite printr-o rețea de schimburi voluntare ale persoanelor și grupurilor care

1 Max Weber, *Le savant et le politique* (Paris: Plon, 1959): 70.

2 Buchanan, „Afraid to be free”, 26.

3 Adam Smith, *Avuția națiunilor. Cercetare asupra naturii și cauzelor ei* (1776), traducere de Al. Hallunga (București, Editura Academiei, vol. I, 1962).

4 Buchanan, „Afraid to be free”, 27.

aleg-acționează liber – o rețea care funcționează într-o structură legală impusă colectiv care protejează persoanele și proprietățile și impune respectarea contractelor, finanțând în același timp acele bunuri și servicii care sunt consumate cel mai eficient între mai mulți utilizatori. *Acest sistem capitalist idealizat ar controla colectiv până la 15% din valoarea produsului național*" (s.m.)¹. Or, de peste o jumătate de secol, chiar în societățile occidentale, din afara blocului comunist, sectorul colectivizat s-a extins, ajungând să aloce și să distribuie peste 50% din PIB, aceste societăți devenind, riguros vorbind, „*jumătate capitaliste și jumătate socialiste*" (s.m.)².

Potrivit principiilor liberalismului clasic, orice discriminare între indivizii-cetățeni ai unui stat este pur și simplu ilegală. De aici rezultă că bugetele de stat, alcătuite din taxe-și-transferuri, oricât de motivate de cererile publice ca statul să îndeplinească rolul parental, ar trebui să se bazeze pe principiul *generalității*. Orice încălcare a normei generalității, orice discriminare – în taxare și, respectiv, în (re) distribuie – încalcă principiul egalității în fața legii. „Persoanele se supun taxării, pe de o parte, și sunt eligibile pentru plăți prin transfer (*transfer payments*), pe de altă parte, prin apartenența lor la stat, nu prin identificarea lor ca membre ale unui grup sau altul, definite în termeni nongenerali”³.

Majoritatea constituțiilor actuale conțin de regulă în mod explicit prevederi ca dreptul civil și penal să se aplice în mod egal tuturor cetățenilor: „Nimeni nu este mai presus de lege”, se stipulează și în Constituția României. Totuși, Buchanan și Congleton⁴ argumentează că principiul generalității poate, și trebuie, să fie aplicat și în domeniul dreptului public și al politicilor publice, în general, de exemplu, al politicii fiscale și, respectiv, al cheltuielilor guvernamentale.

Este vorba, în fond, de două viziuni diferite, ireductibile: „politica bazată pe principii” (*politics by principle*) și, respectiv, „politica bazată pe interese” (*politics by interest*), cea din urmă fiind dominantă în societățile actuale, fie în forma unui tratament discriminatoriu explicit (care gratifică sau penalizează anumite categorii sociale), fie în forma unei „clasificări” elitist-dirijiste a cetățenilor pe baza unei presupuse înțelepciuni superioare despre ceea ce este într-adevăr „spre binele” tuturor. „Principiul propriu al politicii este acela al generalizării sau generalității. Acest standard este atins atunci când acțiunile politice se aplică tuturor persoanelor, independent de apartenența la o coalitie majoritară sau la un grup de interese efectiv”⁵.

Principiul generalității, aplicat în mod cuprinzător, reclamă așadar ca toți membrii unei societăți să fie tratați în mod egal de către guvernul lor. Acest principiu este puternic sprijinit de normele democratice generale care tratează toate persoanele ca fiind fundamental egale în calitate de cetățeni – „un om, un vot”; de normele procedurale de *fairness* – care reclamă ca toate persoanele să respecte aceleași reguli; precum și de normele care privesc în mod explicit egalitatea ca „oportunitate egală” și „echitate”. În plus, adoptarea și aplicarea principiului constituțional al generalității poate fi întemeiat pe rațiuni puternice de *eficiență* economică și politică. Se argumentează că inclusiv cetățenii care nu sprijină în mod larg normele democratice sau egalitare, pot avea totuși un „interes constituțional” să sprijine principiul generalității pentru că aplicarea sa sporește eficiența și echitatea politicilor publice.

La prima vedere, producția guvernamentală a unor bunuri și servicii publice tinde să fie consistentă cu principiul generalității în măsura în care orice cetățean poate beneficia de acestea. În realitate, finanțarea lor reclamă în mod necesar *transferul unor resurse private – prin impozitare – în sectorul public*. Și este evident că

1 Buchanan, „Afraid to be free”, 28.

2 Buchanan, „Afraid to be free”, 28.

3 Buchanan, „Afraid to be free”, 28.

4 James M. Buchanan, Roger D. Congleton, *Politics by Principle, Not Interest: Toward Nondiscriminatory Democracy* (New York and Cambridge: Cambridge University Press, 1998).

5 Buchanan, Congleton, *Politics by Principle*, xi.

de anumite bunuri și servicii publice precum autostrăzile, învățământul superior, îngrijirea sănătății sau chiar justiția beneficiază propriu-zis numai cei care le utilizează în mod efectiv.

Mai mult, în absența regulii generalității, grupuri de interese *locale* pot influența decizia politică *centrală* pentru a construi parcuri, poduri, drumuri publice etc., finanțate din veniturile fiscale *generale*. „Principiul generalității reclamă ca fiecare nivel al guvernării să furnizeze serviciile sale în mod uniform tuturor celor aflați în interiorul jurisdicției sale sau să nu le furnizeze deloc”¹, este una dintre concluziile cele mai categorice ale economiei constituționale actuale. În acest mod s-ar reduce „stimulentele” clasei politice de a investi resurse și efort pentru a realiza bunuri și servicii „targhetate”, locale din veniturile colectate la nivel central, s-ar reduce efectele redistributive inechitabile ale „ciclurilor majorității” și, în cele din urmă, ale „conflictului distribuțional”, în general.

Desigur, se poate argumenta că aplicarea riguroasă a principiului generalității în producția și furnizarea bunurilor și serviciilor publice este adesea imposibilă, căci ceea ce pare general într-un sens poate fi particular în alt sens, întrucât oamenii și circumstanțele posedă atributul ireductibil al unicității. De exemplu, niveluri uniforme ale unor servicii publice pot produce niveluri diferite ale beneficiilor și satisfacțiilor subiective dacă utilizatorii nu sunt relativ omogeni. „Totuși, în măsura în care beneficiile au corelate măsurabile, precum un avantaj monetar net sau niveluri obiective ale unui serviciu, *mai multă* generalitate se deosebește în mod clar de *mai puțină* generalitate într-o gamă largă de cazuri”². În orice caz, aplicarea sistematică a principiului generalității conduce în mod necesar la creșterea eficienței politice prin *efectele predictibile* ale producției și distribuției bunurilor publice asupra stimulentele subiective ale deciziei și acțiunii politice la toate nivelurile guvernării.

Pe de altă parte, programele finanțate prin bugetele „statelor sociale” actuale, ale „bunăstării” – pensiile și serviciile medicale, de exemplu –, sunt *generale*, fiind adresate în principiu *tuturor*, deși conțin elemente redistributive în numele solidarității între membrii societății.

Statele bunăstării din Europa, America și până în Japonia înfruntă astăzi crize fiscale severe, riscând să provoace a adevărată „tragedie a bunurilor comune” (*tragedy of the commons*). Presiunile fiscale asupra programelor sociale, constată Buchanan, cresc însă într-un mod exploziv, greu controlabil sub influența unor schimbări sociale și tehnologice majore: îmbătrânirea populației și inovațiile continue ale tehnologiilor și practicilor medicale. Prin urmare, „dacă principiul generalității este păstrat, chiar dacă nu este pe deplin respectat, cererile predictibile asupra capacităților fiscale ale statelor bunăstării sunt pur și simplu nesustenabile”³. Îndeplinirea angajamentelor asumate de guverne pentru menținerea și continuarea acestor programe sociale reclamă în mod necesar (matematic) creșterea poverii fiscale a contribuabililor care realizează venituri reale, impozabile dincolo de limitele fezabile și acceptabile.

Statele sociale actuale înfruntă două presiuni contradictorii, ireductibile, care exprimă în cele din urmă *conflictul multiseclar între liberalism și socialism*. Prin intermediul procesului politic, democratic, cetățenii cer menținerea și chiar extinderea rolului parental al statului și, totodată, reducerea poverilor fiscale. „Prima jumătate a noului secol va determina cum poate fi rezolvat acest conflict fundamental”⁴. Principiul liberal potrivit căruia oamenii sunt liberi să creeze tot mai multă avuție, în

1 Roger D. Congleton, „Generality and the Efficiency of Government Decision Making”, *The Encyclopedia of Public Choice*, Part 2, Edited by Charles K. Rowley, Friedrich Schneider (New York, Kluwer Academic Publishers, 2003): 586.

2 Congleton, „Generality...”, 587.

3 Buchanan, „Afraid to be free”, 29.

4 Buchanan, „Afraid to be free”, 29.

primul rând pentru ei înșiși, este contrazis în mod frontal de principiul socialist potrivit căruia asistența socială, în forme mereu noi, trebuie extinsă, sfidând frontierele fiscale plauzibile și suportabile.

Concluzie

Pentru a conchide asupra acestei scurte expuneri, s-a observat că natura statului nu s-a schimbat în mod fundamental din epoca romană, când oferea maselor *panem et circus*, deși ordinea acestor oferte este, oricând și oriunde, reversibilă. În plus, de îndată ce sunt introduse, programele de asistență socială devin greu controlabile, „scapă din mână”, iar efectele lor sunt adesea contraproductive: săracii devin mai numeroși și mai săraci decât erau înainte, iar sursele bogăției pe care statul o revarsă asupra lor scad în mod necesar¹.

În sfârșit, pentru a evoca încă o „poveste exemplară” în această privință, pil-duitoare în durata mai lungă a istoriei, la sfârșitul secolului al XIX-lea, când a ajuns la putere, Cancelarul Bismarck a interzis activitatea social-democraților, dar a pre-luat de la aceștia câteva idei valoroase, înzestrând țara sa cu primul sistem modern de asistență socială. „Statul social” bismarckian a fost fondat pe sistemul asigură-rilor sociale (de sănătate, împotriva accidentelor de muncă, de bătrânețe etc.), dar toate aceste beneficii *sociale* erau în mod fundamental contrapartea contribuțiilor *individuale*.

Astăzi, se poate spune în concluzie, că „moștenirea lui Marx este o forță epu-izată. Moștenirea lui Bismarck este vie. Aceasta poate fi însă îmbogățită cu *leadership* și înțelepciune, așa cum Bismarck însuși gândea că este posibil”².

BIBLIOGRAFIE

BUCHANAN, James M., „The Minimal Politics of Market Order”, *Cato Journal*, Vol. 11, No. 2 (Fall 1991);

BUCHANAN, James M., „Afraid to be free: Dependency as desideratum”, *Public Choice*, 124 (Springer, 2005);

BUCHANAN, James M., Congleton, Roger D., *Politics by Principle, Not Interest: Toward Nondiscriminatory Democracy* (New York and Cambridge: Cambridge University Press, 1998);

CONGLETON, Roger D., „Generality and the Efficiency of Government Decision Making”, *The Encyclopedia of Public Choice*, Part 2, Edited by Charles K Rowley, Friedrich Schneider (New York: Kluwer Academic Publishers, 2003);

HAZLITT, Henry, *The Conquest of Poverty* (New Rochelle, N.Y.: Arlington House, 1973);

KANT, Immanuel, „Răspuns la întrebarea: Ce este «luminarea»?”, *Despre frumos și bine* (București: Editura Minerva, 1981).

1 Henry Hazlitt, *The Conquest of Poverty* (New Rochelle, N.Y.: Arlington House, 1973): 71.

2 Buchanan, „Afraid to be free”, 30.

Guvernul „Robin Hood”: câteva observații sociologice¹

■ SABIN DRĂGULIN

[The University of Bucharest]

Abstract

After two decades after the collapse of the communist state, the „social state” enjoys great popularity in our country. This article aims to present some general undesirable consequences of redistributive social policy, less evident in the current public and political debate, which seems dominated by the idea that (increasing) redistribution of revenues is always desirable.

Keywords

Robin Hood; social state; redistribution of revenues

Cadrul conceptual general

După două decenii de la prăbușirea statului comunist, „statul social” se bucură de o mare popularitate în țara noastră. Discuțiile care au apărut în ultimii doi ani pe scena politică autohtonă privește tocmai problema modului în care statul ar trebui să se raporteze la proprii cetățeni. Acest articol își propune să prezinte unele consecințe generale nedorite ale politicii sociale redistributive, mai puțin evidente în dezbaterea publică și politică actuală, care pare dominată de ideea că redistribuirea (tot mai mare) a veniturilor este întotdeauna dezirabilă.

Potrivit binecunoscutei legende englezești, Robin Hood jefuia bogații pentru a da la săraci. Deși cei mai mulți oameni sunt astăzi, ca și în trecut, critici față de faptele eroului popular, relativ puțini își pun întrebări serioase în legătură cu acțiunile și politicile cu un conținut similar ale statului social actual, și anume acelea de redistribuire a veniturilor între membrii societății. Justificarea tipică a acestor programe sociale se ba-

¹ **Acknowledgment:** Această lucrare a fost finanțată din contractul POSDRU/89/1.5/S/62259, proiect strategic „Științe socio-umane și politice aplicative. Program de pregătire postdoctorală și burse postdoctorale de cercetare în domeniul științelor socio-umane și politice”, cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013.

zează adesea pe ipoteze destul de îndoielnice. Această justificare, se constată în literatura de specialitate¹, presupune, cel puțin implicit, că guvernele au atât motivația, cât și capacitatea de a ameliora situația săracilor din societate. Această „colectivizare” sau „etatizare a carității” este însă foarte îndoielnică din punct de vedere etic, fiind chiar contraproductivă pentru situația pe termen lung a săracilor.

Programele sociale pornesc de la presupunerea că decidenții politici, ținând în mână lampa magică a lui Aladin, posedă cunoașterea, dar și dorința de a acționa pentru a spori bunăstarea tuturor, inclusiv a săracilor. Pratic, aceștia presupun că au „puterea” de a elimina discrepanțele dintre indivizi acționând, cu precădere, asupra efectelor și nu a cauzelor care contribuie la apariția acestora. Dar, în primul rând, care este cauza sărăciei? Lipsa unor calificări pentru activități aducătoare de venituri se explică adesea prin abandonul școlar timpuriu, care este în mare măsură o alegere individuală (sau familială). În al doilea rând, există o mare diferență între efectele pe termen scurt și efectele pe termen lung ale ajutoarelor sociale și ale altor programe de reducere a sărăciei. Beneficiile recipienților ajutoarelor sociale sunt evidente pe termen scurt, dar *dependența* psihologică se instalează pe un termen mai lung. Și, indiferent de perioada de timp considerată, cu cât *stigmatul* asociat sărăciei este mai apăsător, cu atât devine mai mare efortul pe care oamenii îl fac pentru a (re) deveni independenți. Și asta deoarece poate să apară o „obișnuință”, sau o „resemnare” a individului care momentan se află în starea de sărăcie deoarece devine dependent de mecanismele impuse de ajutoarele sociale.

Eficiența programelor sociale se erodează în timp, deoarece acestea creează „stimulente perverse” (*perverse incentives*), mai puțin vizibile, care afectează atât pe săraci, cât și pe non-săraci. Orice program care transferă venituri la săraci scade stimulentele sau motivația acestora de a obține venituri din muncă. În consecință, apare ceea ce s-a numit Dilema Samariteanului² (expresia evocă parabola biblică a Bunului Samaritean), în sensul că ajutoarele conduc la scăderea eforturilor lucrative ale săracilor și, deci, la creșterea nevoilor lor și chiar a numărului celor care solicită și se califică (sunt „eligibili”) pentru a primi ajutor. Acest eveniment nedorit se poate accentua în momente de criză economică sau de stagnare economică când veniturile provenite din muncă stagnează sau sunt reduse. Mecanismul psihologic constă în faptul că apare ideea că dacă tot ești prost plătit mai bine este să nu mai muncești și să beneficiezi de ajutoare sociale care, chiar dacă sunt mai reduse oricum le primești constant fără să depui un efort fizic. Mai mult decât atât, beneficiarii de ajutor social, cât și decidenții politici și administrativi, centrali și locali, sunt stimulați să exagereze nevoile. Acest mecanism poate crea fenomene perverse care ar putea pune în discuție elemente fundamentale ale regimului de tip democratic. De exemplu, astfel de cazuri au apărut în comunitățile rurale din România, unde primarul, ca reprezentant al autorității locale, a preferat să acorde ajutoare financiare unor categorii mai mult sau mai puțin defavorizate cu scopul creării unor dependențe economice. Odată cu crearea acestor dependențe au apărut distorsionări la nivelul reprezentativității și legitimității. De ce? Pentru că o parte a corpului electoral, provenit din comunitatea locală, a început să-și exprime votul politic în baza intereselor financiare și nu a celor care iau în calcul criteriul meritocratic. În programele de asistență socială bazate pe „verificarea mijloacelor”, de exemplu, există un puternic stimulente de a subraporta veniturile. Din acest motiv astfel de programe sunt o sursă importantă de sprijin electoral pentru politicienii aleși în circumscripții cu venituri mici, precum și un mijloc de trai pentru funcționarii centrali și locali care administrează programele.

1 E.C. Pasour Jr., „The Government as Robin Hood”, *The Freeman. Ideas on Liberty*, Volume 44, Issue 12 (December 1994): 670–672.

2 James M. Buchanan, „The Samaritan's Dilemma”, în Edmund Phelps (ed.), *Altruism, Morality, and Economic Theory* (New York: Russell Sage, 1975): 71–85.

Există și alte rațiuni pentru care aceste programe sunt contraproductive pe termen lung. Într-o economie de piață bazată pe competiție, veniturile oricărei persoane sunt obținute în procesul de producere și comercializare a bunurilor și serviciilor, fiind determinat de contribuția fiecăreia la rezultatul final al acestui proces, așa cum este evaluat de consumatori. Or, transferurile sociale influențează în mod inevitabil alegerea individuală, afectând în mod negativ producția de bunuri și servicii. Dacă impozitele cresc, *loisirul* tinde să se substituie *muncii*, iar oamenii cheltuiesc mai multe resurse pentru a se sustrage de la plata lor. Pe scurt, redistribuirea reduce productivitatea muncii și, în consecință, crearea de avuție¹.

Mai mult, ajutoarele sociale tind chiar să agraveze boala pe care încearcă să o vindece. *De îndată ce sunt oferite, săracii devin mai numeroși și mai săraci decât erau înainte*. Astfel, ajutoarele sunt contraproductive prin efectele lor dăunătoare asupra încrederii de sine și a independenței săracilor, dar și pentru că sursele bogăției din care sunt extrase sunt afectate în mod negativ. Și asta pentru că, în timp, există pericolul reducerii progresive a masei de impozitare coroborat cu creșterea poverii fiscale datorată nevoii tot mai mari de resurse financiare pentru a menține în viață proiectele cu caracter asistențial. Acest fapt poate crea dezechilibre majore la nivelul percepției populației, în sensul în care pot apare clivaje la nivelul mai multor categorii sociale prin faptul că se poate crea ideea că doar unii produc bogăție pentru societate în timp ce alții doar beneficiază de aceasta.

În plus, date extrase din statisticile statelor sociale actuale pe parcursul a mai multor decenii arată faptul că distribuția veniturilor în societate rămâne aproape neschimbată, în ciuda cheltuielilor guvernamentale imense cu programele dedicate reducerii sărăciei. Aceste programe nu au aproape niciun efect asupra reducerii ratei sărăciei, deoarece ele au tendința să inducă un comportament autodistructiv printre acești oameni².

Cât privește *aspectul etic*, Fr. A. Hayek³ a arătat că distribuția echitabilă a veniturilor are sens numai în interiorul procesului economic: recompensele financiare sunt *fair* dacă sunt legate de contribuția fiecăruia la rezultatul final al procesului economic. Prin urmare, redistribuirea este *unfair* în principiu. Cu mult timp în urmă, Frédéric Bastiat a oferit și el un argument deosebit de convingător împotriva redistribuirii veniturilor prin intermediul statului. Statul este obligat să protejeze persoanele și proprietățile lor, dar de îndată ce își depășește această obligație „se rătăcește într-un teritoriu necunoscut...”, pentru că fraternitatea și filantropia, spre deosebire de justiție, nu au limite precise. Odată pornit, unde se va opri?⁴

Obiecția lui Henry Hazlitt față de redistribuire pe temeiuri etice nu este mai puțin severă. „Este în mod evident greșit în principiu să permitem guvernului să confişte bani de la oamenii care muncesc și să-i dea în mod necondiționat altor oameni apți de muncă, indiferent dacă acceptă să muncească sau nu”⁵.

Justiția a fost obținută în societățile moderne timpurii în procesul anevoios al asigurării protecției constituționale a proprietății private, dar riscă să fie distrusă în statele sociale actuale, care aplică pe scară largă „justiția socială”, în fond, redistribuirea obligatorie a veniturilor. *Legal*, cetățenii unui stat constituțional nu au însă nicio obligație de a ajuta pe alții, deoarece aceasta ar implica în mod logic dreptul beneficiarilor ajutorului de a lua ceea ce nu este al lor, fiind în contradicție cu prin-

1 Passour, „The Government as Robin Hood”.

2 R. Rector, „Requiem for the War on Poverty: Rethinking Welfare After the L.A. Riots”, Policy Review 61 (Summer, 1992), pp. 40-46.

3 Fr. A. Hayek, Law, Legislation, and Liberty, Vol. 2: The Mirage of Social Justice (Chicago: The University of Chicago Press, 1976).

4 Frédéric Bastiat, The Law (Irvington-on-Hudson, N.Y.: The Foundation for Economic Education, 1964): 69.

5 Henry Hazlitt, The Conquest of Poverty (New Rochelle, N.Y.: Arlington House, 1973): 116.

cipiile justiției. În mod individual, ca persoane private, ei pot ajuta săracii, dar numai ca o obligație *morală*, nu legală.

În termeni mai generali, politica redistributivă extinsă riscă să transforme „democrația constituțională” într-o „democrație electorală”, populistă, coruptă și ineficientă, redusă la „competiția dintre oamenii politici pentru sprijinul alegătorilor prin utilizarea promisiunilor de alocări discriminatorii de avere publică”¹. Iar în acest fel putem crea mecanisme sociale perverse care vor crea noi tipuri de solidarități de grup.

Constrângerea și discriminarea sunt inerente în redistribuirea guvernamentală a veniturilor. Comportamentul de tip Robin Hood, criticabil la nivel individual, nu devine legitim dacă este adoptat de stat. Dacă nu este corect ca unul sau mai mulți indivizi să acționeze pentru a lua proprietatea altuia, nu este legitim nici dacă procedează astfel printr-o coaliție politică majoritară. Ca orice acțiune colectivă, orice program social, de transfer al veniturilor între membrii societății este susceptibil de „efecte perverse”. Răspunsurile tipice ale săracilor, dar și ale contribuabililor, erodează pe termen lung eficiența acestor programe. Astfel, statul care acționează în rolul de Robin Hood nu poate fi apărat nici cu argumentul etic al justiției, nici cu cel economic al eficienței.

Consecințe ale redistribuirii veniturilor

Orice politică publică, guvernamentală alterează distribuția veniturilor individuale în societate, dar programele sociale care oferă bani, bunuri și servicii unor persoane care nu dau nimic în schimb reprezintă o redistribuire a veniturilor în forma sa cea mai directă².

La prima vedere, transferurile guvernamentale par simple: o persoană C, contribuabilul, pierde o anumită sumă de bani; și o persoană R, recipientul, primește aceeași sumă; și cu asta, *basta*. Dar lucrurile nu sunt atât de simple. Dacă subiectul este abordat de *mass-media* sau de politicieni socialiști, R este prezentat ca un exponent al celor săraci și asupriți, iar C ca un individ sau chiar ca o mare corporație lacomă și indiferentă față de cei mai puțin norocoși în viață. În realitate, cea mai mare parte a transferurilor guvernamentale nu se bazează pe verificarea reală a mijloacelor (*means-tested*), rezervându-le beneficiarilor cu venituri mici. Astfel, este pur și simplu o farsă că guvernul ia de la bogați și dă la săraci. Chiar și cei care cred în corectitudinea redistribuirii à la Robin Hood ar trebui să fie preocupați de caracterul real al redistribuirii efectuate de statele sociale actuale.

Dincolo însă de problemele morale, tulburătoare, ridicate de redistribuire, de faptul nud că C plătește statului impozitele asupra muncii sale, iar acesta oferă bani, bunuri și servicii gratuite lui R, există încă numeroase alte „consecințe ignorate”³ ale redistribuirii guvernamentale a veniturilor.

Taxe colectate în vederea redistribuirii descurajează contribuabilii de la a câștiga venituri impozabile și de a crește valoarea proprietăților lor prin investiții. Pierzându-și o parte din venituri, ei produc mai puține bunuri și servicii. Prin urmare, societatea poate deveni mai săracă în prezent și în viitor. În plus, poate genera un tip de mecanism psihologic prin care cetățeanul contribuabil va face tot ceea ce îi stă în putință să ascundă o parte din veniturile sale statului pentru a reduce nivelul de impozitare. Permanentizarea unei astfel de stări poate crea un nou tip de mentalitate care

1 Cristian-Ion Popa, *Puterea politică și bunurile publice. O perspectivă economică asupra politicii* (București, Academia Română: Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2009): 18.

2 Robert Higgs, „Nineteen Neglected Consequences of Income Redistribution”, *The Freeman*, Volume 44, Issue 12 (December 1994).

3 Higgs, „Nineteen Neglected Consequences...”.

inițial nu era caracteristică „cetățeanului virtuos” și anume, aceea de a eluda legea. Și asta deoarece riscul scăderii masei de impozitare aruncă povara acesteia pe umerii unui număr tot mai redus de cetățeni-contribuabili. Este evident că, în fața pericolului scăderii nivelului de trai datorat politicii guvernamentale de redistribuire a veniturilor, cetățeanul-contribuabil creează mecanisme psihologice de autoapărare traduse în mecanisme fiscale care vor conduce la apariția fenomenului evaziunii fiscale.

În plus ajutoarele sociale descurajează recipienții să câștige venit salarial *acum* pentru a investi în potențialul lor de a obține venituri *în viitor*. Costul redus al inactivității incită la alegerea de a fi inactivi permanent. Dacă pot obține venituri fără muncă, ei fac mai puține eforturi în această privință. Dacă se așteaptă să obțină și în viitor venituri fără muncă, ei investesc mai puțin în educație, formare profesională, sănătate personală sau chiar în migrație, precum și în alte forme de capital uman care să sporească potențialul lor de a obține venituri în viitor. Prin urmare, societatea sărăcește, acum și în viitor, pentru că impozitele descurajează producția actuală și investițiile contribuabililor care finanțează transferurile.

Recipienții devin dependenți de ajutorul social și, corelativ, mai puțin încrezători în ei înșiși. Dacă pot obține sprijin fără a-și exercita capacitățile proprii de a descoperi și a răspunde la oportunități de a câștiga venituri, aceste capacități se atrofiază. Ei uită – sau nu învață niciodată – să se ajute singuri, ajungând în cele din urmă să-și accepte neputința.

Recipienții oferă un exemplu negativ celorlalți, copii, rude și prieteni, care constată că se pot primi bani, bunuri și servicii de la stat, fără a le câștiga prin muncă, adoptând cu ușurință atitudinea că și ei sunt îndreptățiți la astfel de transferuri. De aici se dezvoltă o „cultură a dependenței” pentru ajutoarele sociale.

Deoarece unele transferuri sunt mai substanțiale decât altele, unele categorii ale recipienților ajung să reclame „nedreptatea” distribuției generozității statului. De aici apar conflicte sociale și politice. Grupurile nemulțumite politizează determinarea sumelor care urmează să fie primite, declanșând o luptă pentru a crește anumite tipuri de ajutoare, chiar în detrimentul altora, dacă este necesar. Astfel de acțiuni politice creează sau agravează conflictele între grupurile definite prin eligibilitatea lor de a primi anumite tipuri de ajutoare: bătrânii împotriva tinerilor, țăranii împotriva orașenilor, femeile împotriva bărbaților, proprietarii împotriva chiriașilor etc. Societatea devine astfel mai conflictuală.

Așa cum recipienții declanșează conflicte între ei, tot astfel procedează contribuabilii, care reclamă poverile disproporționate, nedrepte impuse asupra lor pentru finanțarea ajutoarelor. De exemplu, tinerii constată că taxele destinate asigurărilor lor sociale ajung deocamdată în mod direct la pensionarii actuali. În general, contribuabilii care se consideră împovărați disproporționat de acest sistem de „taxe-și-transferuri” acordă mai mult sprijin politicilor și politicienilor care le promit protecție și se străduiesc să eludeze taxele.

Ca urmare a celor două consecințe anterioare, întreaga societate se divizează și se ostilizează, fiind tot mai puțin o comunitate autentică. Ea se „balkanizează” în subgrupuri belicoase, care se raportează unele la altele ca opresoare și opresate. Oamenii își pierd astfel sentimentul de apartenență la o comunitate politică cu interese și responsabilități comune. Riscul real apare în momentul în care, aceste probleme devin portavocea unor personalități politice care folosesc un limbaj demagogic prin care să câștige sprijin politic. Este momentul în care, cele două „tabere” e antagonizează putând apărea conflicte cu caracter social. Prima consecință al acestui fenomen al „canibalizării” relațiilor din interiorul unei societăți este că printre beneficiarii de transferuri, practicile și instituțiile de într-ajutorare tind să dispară.

În trecut, sarcina îngrijirii nevoiașilor revenea familiei, prietenilor, vecinilor, care acționau adesea împreună prin biserică, sindicate, cluburi și alte asociații voluntare. De, exemplu, un observator a remarcat faptul că, după marele cutremur de

la Los Angeles, „Mii de indivizi disperăți, atomizați nu făceau nimic altceva decât să aștepte un salvator centralizat, guvernul federal. America a fost diminuată de un sistem al compasiunii compulsive care înlătură pur și simplu comunitățile pentru a lăsa altruismul în seama experților”¹.

La fel se petrec lucrurile cu instituțiile caritabile ale non-săracilor. Dacă agențiile guvernamentale preiau toate „problemele sociale”, oamenii se organizează mai puțin pentru rezolvarea lor, limitându-se la plata taxelor. În definitiv, ei evită astfel să contribuie *de două ori* pentru rezolvarea aceluiași probleme. Intervenția guvernamentală constrângătoare dislocă acordarea voluntară a asistenței sociale, iar instituțiile caritabile private tind să dispară. Practic dispar, încet, încet, toate acele forme ale societății civile care creează un țesut al solidarității între membrii comunității.

Astfel, oamenii acceptă mai ușor noi și noi tipuri de intervenție guvernamentală. Atunci când cineva propune ca guvernul să preia o activitate socială realizată anterior în sfera privată, ei nu mai sunt surprinși și nici sceptici. În definitiv, guvernele actuale își asumă astăzi tot felul de sarcini, de la socializarea preșcolarilor la hrănirea săracilor și subvenționarea cheltuielilor medicale ale vârstnicilor. În trecut, oponenții extinderii intervenției statului protestau: „Guvernul nu are treabă cu asta!”. Astăzi, sunt tot mai rare protestele pe aceste temeuri. Concepția elementară că există o sferă privată în care guvernul nu ar trebui să se amestece niciodată este pe cale de dispariție. Nu mai există opoziție politică la noile programe guvernamentale care proliferază continuu, fiind limitate doar de contrângeri bugetare, nu și de opoziții ideologice fundamentale.

Dar redistribuirea nu este reductibilă la faptul elementar că C plătește și R primește. Între ei se află B, birocrăția socială, care determină „eligibilitatea”, face plățile, ține evidența și, de multe ori, interferează în viața personală a „clientelei” sale. Această birocrăție consumă ea însăși o mare parte a sumelor destinate transferurilor către săraci. Resursele financiare și materiale, precum și forța de muncă angajată de această birocrăție nu pot fi utilizate pentru a produce bunuri și servicii valoroase, ceea ce sărăcește societatea în ansamblul său.

De îndată ce este creată, o astfel de agenție birocratică se constituie, prin personalul său, într-un puternic grup de interese, apărându-și bugetul și militând continuu pentru extinderea activităților sale. Pentru a-și spori resursele, această agenție oferă date relevante și expertiză *outsider*-ilor, care „pur și simplu nu știu cât de gravă este problema” pe care își propune să o rezolve. Iar proliferarea birocrăției va aduce cu sine „încătușarea” tuturor inițiativelor cu caracter privat și o continuă nevoie de a identifica resurse cu scopul menținerii sale fizice.

Nici contribuabilii nu stau cu mâna în sân. Mulți dintre ei alocă timp, efort și bani pentru a diminua sau chiar a eluda taxele. Ei cumpără cărți și programe de calculator, angajează contabili și avocați și organizează chiar campanii politice pentru reducerea impozitelor. Aceste resurse umane și materiale angajate în „rezistența fiscală” nu mai sunt disponibile pentru a produce bunuri și servicii valoroase pentru societate, care devine astfel mai săracă.

În măsura în care sunt dispuși să plătească taxele, contribuabilii trebuie să țină evidența, să studieze legile fiscale, să completeze formularele etc. Aceste activități necesită timp și efort, care sunt retrase de la utilizări alternative valoroase. Mulți dintre ei, dorind să respecte pe deplin legile, sunt nevoiți să angajeze experți contabili și fiscali, deoarece legile fiscale sunt atât de stufoase încât nu sunt accesibile muritorilor de rând. Utilizarea de resurse pentru conformarea cu legislația fiscală actuală face societatea mai săracă.

Nici recipienții nu așteaptă în mod pasiv ajutoarele, ci formează organizații, participă la *meeting*-uri, sprijină candidații politici care le preiau obiectivele etc.

¹ Higgs, „Nineteen Neglected Consequences...”.

Astfel, societatea este mai săracă atâta timp cât oamenii alocă resurse pentru a obține transferuri prin intermediul guvernului.

Așa cum contribuabilii cheltuiesc resurse pentru conformitatea fiscală, recipienții cheltuiesc de asemenea resurse importante pentru a stabili și menține „eligibilitatea”, „îndreptățirea” de a primi ajutoarele. Ei stau la cozi la agențiile de șomaj pentru a dovedi că sunt șomeri, depun aplicații în diferite locuri pentru a demonstra că sunt „în căutarea unui loc de muncă” etc. Iar dacă sunt beneficiarii unor ajutoare de persoane cu handicap, ei merg periodic în fața unor comisii medicale pentru a le confirma (sau chiar agrava) handicapul.

Adoptând astfel de programe de redistribuire substanțială a veniturilor, guvernul însuși se constituie însă în grupul de interese cel mai amenințător și mai consumator de resurse din societate. Pe măsură ce guvernul interferează tot mai mult în viețile cetățenilor, libertățile lor constituționale („drepturile negative”) se diminuează în favoarea „drepturilor pozitive” sau „sociale”, care nu sunt altceva decât „pretenții” (*claims*) nejustificate ale unora asupra resurselor celorlalți.

În mod ironic, în interiorul statului social, unde preocuparea principală a guvernului pare a fi aceea de a redistribui veniturile cetățenilor prin intermediul a sute de programe sociale, aproape nimeni nu are de câștigat. Cu excepția guvernului însuși, deoarece fiecare program nou sporește numărul posturilor și bugetele birocrăției sale. Societatea însăși este nu doar mai săracă, ci și mai ranchiunoasă și mai politizată. Oamenii participă mai puțin la activități comunitare voluntare și mai mult la disputele politice. „Comunitățile autentice nu mai pot respira în atmosfera otrăvitoare a politicii redistributive”¹.

În concluzie, redistribuirea veniturilor prin intervenția guvernamentală constrângătoare este în cele din urmă o formă de furt. Susținătorii săi pretind că procedurile democratice prin care este pusă în practică îi dau legitimitate, dar această justificare este înșelătoare. Furtul rămâne furt, indiferent dacă este săvârșit de un individ precum Robin Hood sau de mai mulți, coalizați într-un partid care ajunge la guvernare prin proceduri electorale, democratice. Iar „instituționalizarea furtului” este incompatibilă cu ideea unei societăți corecte și prospere.

BIBLIOGRAFIE:

BASTIAT, Frédéric, *The Law* (Irvington-on-Hudson, N.Y.: The Foundation for Economic Education, 1964).

BUCHANAN, James M., „The Samaritan's Dilemma”, în Edmund Phelps (ed.), *Altruism, Morality, and Economic Theory* (New York: Russell Sage, 1975).

HAYEK, Fr. A., *Law, Legislation, and Liberty*, Vol. 2: *The Mirage of Social Justice* (Chicago: The University of Chicago Press, 1976).

HAZLITT, Henry, *The Conquest of Poverty* (New Rochelle, N.Y.: Arlington House, 1973).

HIGGS, Robert, „Nineteen Neglected Consequences of Income Redistribution”, *The Freeman*, Volume 44, Issue 12 (December 1994).

PASOUR Jr., E.C., „The Government as Robin Hood”, *The Freeman. Ideas on Liberty*, Volume 44, Issue 12 (December 1994).

POPA, Cristian-Ion, *Puterea politică și bunurile publice. O perspectivă economică asupra politicii* (București, Academia Română: Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2009).

RECTOR, R., „Requiem for the War on Poverty: Rethinking Welfare After the L.A. Riots”, *Policy Review* 61 (Summer, 1992).

¹ Higgs, „Nineteen Neglected Consequences...”.

Democrația românească în cheie liberală¹

■ VASILE PLEȘCA

[Romanian Academy]

Abstract

If each historical age has got its own mark, democracy is the mark of the present times. Over centuries, historians will have to see in what extent democracy is a term phenomenon or it is an historic accomplishment. But until then, the proper understanding of the democracy is a necessary condition so that a democratic society should function, especially when this society is a frail one, tared by its past and with major structural problems.

Keywords

romanian democracy; liberalism; rule of law; minimal state

După 20 de ani de existență, democrația românească se află într-o poziție paradoxală. Neieșind niciun moment dintr-o stare de șubrezenie și creând tot timpul impresia unei improvizatii, mecanismele ei de funcționare sunt perpetuu supuse unor critici acerbe. În același timp, analizele profesionale asupra democrației identifică problemele originare ale democrației românești în altă parte.

Unde se află democrația românească?

Index Democracy 2010 realizat de *Economist Intelligence Unit*² (cu un subtitlu revelator, *Democracy in Retreat*³) situează România în categoria „Flawed

¹ **ACKNOWLEDGEMENT:** This paper was made within The Knowledge Based Society Project supported by the Sectoral Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number POSDRU ID 56815.

² http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf (01.09.2011).

³ Iar acest subtitlu vine după ce aceeași analiză constata în 2008: „The results of the Economist Intelligence Unit's Democracy Index 2008 confirm that, following a decades-long global trend in democratisation, the spread of democracy has come to a halt”, <http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy%20Index%202008.pdf> (07.11.2011)

Democracy" (în aceeași categorie cu țări precum Franța, Italia, Grecia, acestea însă cu note și poziții mai bune), cu o notă generală de 6.60, ocupând poziția 56 din 167 țări. Categoria referitoare la calitatea procesului electoral primește o notă foarte mare, 9.58, în condițiile în care în toată lumea există doar șapte țări cu note mai mari; o notă rezonabilă primește și categoria referitoare la nivelul respectării drepturilor civile, 8.24, însă celelalte categorii ce contribuie la nota generală coboară mult poziția democrației românești. Dacă nota acordată calității guvernării nu este una în totalitate rușinoasă, 6.43 (fiind mai mare decât în țări precum Ungaria, Polonia sau Lituania), deși este, totuși, mică, notele acordate participării politice, 5, respectiv nivelului culturii politice, 3.75 dau măsura adevărată a locului sistemului democratic românesc. După acest ultim criteriu, Mongolia este notată cu 5.56, Burundi cu 5.56, China cu 5.63, iar Madagascar cu 6.36. Mai grav e că aceste ultime două note din dreptul României sunt expresia unui regres, statisticile din 2008, respectiv 2006, acordând note de 6.11 nivelului participării politice, respectiv 5, nivelului culturii politice. Doar prăbușirea acestor indici calitativi ai democrației a dus, practic, la scăderea notei generale (de la 7.06, echivalentă cu poziția 50, atât în 2006, cât și în 2008) cu un nivel depășit doar de țări precum Afghanistan sau Iran (ceilalți trei indicatori rămânând relativ constanți).

Realitatea zugrăvită în aceste tipuri de analize calitative nu spune decât că o axiomă precum cea enunțată de Sartori – „dintre condițiile democrației, cea mai puțin amintită este aceea că ideile greșite despre democrație fac ca ea să funcționeze greșit”¹ –, și-a găsit în cazul României o exemplificare nefericită. Din această afirmație rezultă o altă, mult mai puțin evidentă, și din cauza asta mai puțin luată în seamă, dar foarte importantă: o altă condiție fundamentală a democrației este aceea că depinde de nivelul de așteptări al indivizilor față de posibilitățile practice ale sistemului politic aflat în discuție.

În contextul acestei discuții, o altă axiomă de bază a democrației este foarte relevantă în înțelegerea stării de fapt a democrației românești: depinzând de dorințele tuturor actorilor sociali, democrația nu e doar cel mai complex sistem de organizare politică, ci și cel mai vulnerabil la orice fel de ingerință și la orice fel de distorsiune. Considerațiile de până acum nu au decât un singur rol, căpătând o relevanță deosebită pentru creionarea identității democrației românești la vârsta de douăzeci de ani: acela de a sublinia faptul că problemele ei sunt de o sensibilitate aparte și că de multe ori se trece cu vederea peste lucruri ce pot fi considerate banale, dar care, la o analiză mai atentă, devin definitorii în înțelegerea proceselor și fenomenelor care definesc societățile democratice contemporane.

Această imagine reliefată mai sus spune câteva lucruri simple. În primul rând, democrația românească există pentru că democratizarea este trendul la modă impus de către cele mai puternice țări din lume – altă fundamentare neexistând, și de aceea mai nimeni nu o ia în serios, este o formalitate de care, din întâmplare, ne folosim fiindcă este eficientă și noi suntem pragmatici. Ultima formalitate bifată a fost adăugarea la Uniunea Europeană. Calea democrației românești a devenit evidentă de abia în momentul în care s-a realizat că o cale alternativă nu este practică. Atât. Iar acest lucru devine evident în momentul în care asistăm la totala obnubilare a discuțiilor despre drepturi în România ultimelor 20 ani. În afară de mediul academic și universitar, acolo unde discuțiile oricum rămân doar discuții, o imagine coerentă despre drepturi aproape că nu există. Iar incoerența abordării drepturilor înseamnă lipsă de cultură politică. Doar prezența ei face o democrație:

Problema este felul în care analizăm acest concept. Viziunea clasică, inițiată de Almond și Verba, sincronică și sistematică, este una incompletă, fiindu-i necesară

¹ Giovanni Sartori, *Teoria democrației reinterpretată*, traducere de Doru Pop (Iași: Polirom, 1999), 31.

o adăugire din perspectivă diacronică și discontinuă, una care vede evenimentele, instituțiile și oamenii așa cum sunt, într-o evoluție istorică, nu doar surprinși la un moment dat. Doar o asemenea viziune poate explica acest incredibil de redus nivel al culturii politice din România. Iar răspunsul e și mai evident observând în același *Index*, situațiile altor țări foste comuniste: cu cât dictatura comunistă a avut accente mai puternice de totalitarism, distrugând relațiile normale atât între indivizi, cât și între aceștia și puterea politică, cu atât mai mult indivizii au ignorat implicarea în politică, refugiindu-se în modele individuale de supraviețuire.

Startul de la un nivel deosebit de scăzut acum 20 de ani nu explică însă decât parțial actuala stare de lucruri, din noiembrie 2011. Aceasta poate fi explicată doar observând respectul acordat principiilor liberale din ultimii 20 de ani.

Identitate liberală în democrația postdecembristă?

Nu ar trebui să ne mire că democrația românească e în criză. Se poate spune că democrația este prin definiție într-o permanentă stare de criză. Nu știm niciodată cum conduce poporul, când conduce poporul, și, mai ales dacă, în ciuda aparențelor, chiar conduce poporul. Ceea ce știm e că democrația modernă este definită prin limitarea puterii politice (sau așa ar trebui să fie). Amprenta modernă asupra modernității este realizată de către liberalism, iar acesta e mai puțin interesat de cine exercită puterea politică, ci, în primul rând, cum poate fi limitată această putere. Întregul mecanism al sistemului democratic, legat de supremația drepturilor, de separarea și distribuția puterilor în stat, de schimbarea periodică a puterii este un discurs despre limita puterii, nu despre expansiunea ei. De aceea, singurul model al statului acceptabil pentru democrație este unul al statului minimal. Orice expansiune a statului nu aduce mai multă democrație, ci mai puțină.

Liberalismul e un discurs despre drepturi. În momentul în care a devenit definitorie pentru societatea umană contemporană, ideea de drept a început și o excursie prin universul puterii politice. Iar marea grijă a puterii politice contemporane – iar puterea politică de orice nuanță din România nu face excepție – e să „ofere” drepturi. Or asta e o contradicție în termeni: dreptul nu e o „favoare” pe care o acordă o instituție statală, ci este ceva inerent naturii umane.

Singura implicare a statului trebuie să fie legată doar de recunoașterea și protejarea drepturilor naturale. În momentul în care instituțiile statale „acordă” drepturi (numite „pozitive,” „sociale” etc.), nu o pot face decât prin încălcarea drepturilor naturale ale omului. Lucrul acesta se întâmplă pentru că dreptul, ca orice bun, legat de natura umană este limitat. Nicio instituție nu posedă un „depozit de drepturi” din care să le poată „extrage” și „dărui” când este nevoie de ele. Singur modalitate de a acorda drepturi este prin reducerea altora. Acesta e un aspect.

Un altul este acela că limitarea libertății economice prin măsurile intervenționiste duce, inevitabil, la prăbușirea libertății politice. Deși avertismentul e vechi de zeci de ani, fiind enunțat de Hayek încă din 1944,¹ el nu a fost luat în serios niciodată, fiind văzut de multe ori doar ca un simplu moment în disputa ideologică capitalism versus comunism, ignorându-se mesajul foarte clar și simplu: intervenționismul statului nu e doar cel absolut al totalitarismelor comuniste din secolul XX, ci și cel din ce în ce mai incisiv al democrațiilor contemporane occidentale. Și mecanismul este foarte simplu: de fiecare dată când o acțiune a unui individ (acțiune liberal-democrată, *una care nu încalcă drepturile celorlalți indivizi, s.n.*, deci) este limitată printr-o intervenție regularizatoare a statului, în numele unor principii legate de

¹ Friedrich A Hayek, *Drumul către servitute*, traducere de Eugen B. Marian (București: Humanitas, 1993).

binele comun sau de dreptate socială, capacitatea acelui individ de a fi un actor politic activ, ca cetățean al unei democrații coerente și consolidate, este diminuată. Atributele participării și contestării, delimitate de către Dahl,¹ ca definitorii pentru realitatea politicii democratice (poliarhia, în termenii săi), sunt puternic afectate în cadrul măsurilor intervenționiste, deoarece deciziile sunt luate nu prin consens democratic și au caracter iremediabil, orice reticență sau respingere din partea cetățenilor nefiind decât tardivă, și deci, inutilă.

Într-un manual Oxford, Bhicku Parekh are o observație interesantă:

„Hegemonia liberalismului a avut câteva consecințe nefericite. Ea a îngustat seria alternativelor filosofice și politice, ne-a restricționat vocabularul și a privat liberalismul de un autentic și necaricaturizat ‘celălalt’. Mai mult, ea a transformat liberalismul într-un metalimbaj, bucurându-se de statutul privilegiat de a fi atât un limbaj ca altele, cât și arbitrul felului în care ar trebui vorbite alte limbaje, atât o monedă de schimb, cât și o măsură pentru toate celelalte monede de schimb.”²

Ceea ce este interesant în observația profesorului englez nu este ceea ce spune direct, despre o temă care nu face obiectul studiului de față, ci consecințele spuselor sale. Faptul că liberalismul este, practic, metalimbajul discursului politic contemporan, fiind folosit de toată lumea, așa cum fiecare crede de cuviință, face ca sensul cel mai important al liberalismului, ca un corpus de idei născut din nevoia de a proteja individul în fața puterii politice, să se piardă într-un mănunchi de doctrine ce i-au folosit numele doar pentru a-și legitima lupta pentru accesul la putere, dar nu și pentru a promova principiile asumate la nivel verbal.

Or, cum observa Daniel Barbu, după o lectură a lui Tocqueville, „orice acțiune politică are exact calitatea cadrului conceptual în care este gândită și depinde în mare măsură de ideile politice din care se hrănesc cei care se angajează într-o asemenea discuție”³. „Liberalismul” e un concept ce înflăcărează mințile, dar și pasiunile politice. Dar dincolo de asta, și mai ales în cadrul democrației românești, e un concept lipsit de orice conținut. Deși scena politică este dominată de două partide autointitulate „liberale”, niciunul dintre ele nu are în vizor instituirea unei „domnii a legii” prin retragerea statului din aspectele vieții cotidiene pe care individul – cel, teoretic, favorizat de liberalism – știe cel mai bine să le rezolve.

Există, și nu doar în România, o frică profundă față de ideea „statului minimal”. În forma intelectuală, această frică se manifestă, în cazul cel mai fericit, în forma următoare:

„discuția aceasta cuprivinge la statul minimal în România este destul de periculoasă, pentru că nu poți să treci de la un stat minimal până nu consolidezi statul de drept.”⁴

În fapt, felul în care este pusă problema e greșită. Un stat de drept, unul în care acesta asigură și protejează accesul egal la drepturile conferite de natura umană, nu poate exista acolo unde raporturile de putere stat *versus* cetățeni sunt clar îndreptate în favoarea primului. Statul de drept, rezultat tocmai din aplicarea prin-

1 Robert A. Dahl, *Poliarhiile. Participare și opoziție* (Iași: Institutul European, 2000), 27-35.

2 Bhicku Parekh, „Teoria politică: tradiții în filosofia politică”, în Robert E. Goodin, Hans Dieter Klingemann, *Manual de știință politică*, traducere de Irina Ana Kantor ș.a. (Iași: Polirom, 2005), 446.

3 Daniel Barbu, *Politica pentru barbari* (București: Nemira, 2005), 11.

4 Dan Pavel, „Evoluția mișcării liberale în România post-decembristă”, Masă rotundă organizată de Fundația „Horia Rusu”, <http://www.fundatiahoriarusu.ro/evolutia-miscarii-liberale-in-romania-post-decembrista.html> (08.11.2011).

cipiilor liberale de respect față de drepturi și de separare a puterilor, funcționează doar dacă și ultima cerință liberală e îndeplinită: statul e doar arbitru neutru ce are grijă ca regulile umane de conviețuire să fie respectate.

În forma populară, „statul minimal” e respins de frica unei „barbarii sociale”, o stare în care relațiile interumane ar coborî la niște niveluri în care dominația celui mai puternic ar fi regula, iar cei neajutorați ar fi simple victime. Acest tip de argument e cel puțin ciudat din mai multe puncte de vedere. Primul ar fi acela că această critică se teme de un anume specific al dominației (al unui individ asupra altui individ), dar privilegiază alt specific al acesteia (dominația statului asupra individului). Din această perspectivă, critica „statului minimal” este incoerentă intrinsec logic, nefiind în stare să aplice propriul set de argumente, în formă identică, în toate locurile argumentării. A doua ciudătenie este aceea că această critică nu-și găsește obiectul său, pentru că un stat minimal este tocmai unul în care statul are unică preocupare protejarea drepturilor egale ale tuturor, atenția și energia sa nefiind canalizată, și deci, pierdută, și în alte sectoare (așa cum se întâmplă în orice stat care nu e minimal). O altă problemă este aceea că o critică a statului minimal, pornind de la presupuziția că doar un stat cu atribuții extinse poate rezolva problemele conviețuirii în societatea umană, suferă de un neajuns epistemic major: fiind o structură umană complexă, suferă de limitările specifice cunoașterii umane. Cu alte cuvinte, cu cât atribuțiile sale sunt mai extinse, cu atât rezolvările sale au șanse mai mari să dea rateuri.

Concluzii

În contextul românesc, în cadrul argumentului major al necesității limitării puterii politice abuzive, poate cel mai puternic sprijin în favoarea unui stat liberal minimal este eradicarea corupției și a incompetenței. În momentul în care politicianul nu mai are acces la fondurile publice, pentru că acestea nu mai există, rolul său în societate se poate reduce la obiectivul de bază: buna guvernare.

BIBLIOGRAFIE

BARBU, Daniel, *Politica pentru barbari*, București, Nemira, 2005.

DAHL, Robert A., *Poliarhiile. Participare și opoziție*, traducere de Mihaela Sadovschi, Iași, Institutul European, 2000.

HAYEK, Friedrich A, *Drumul către servitute*, traducere de Eugen B. Marian București: Humanitas, 1993.

GOODIN, Robert E., Klingemann, Hans Dieter, *Manual de știință politică*, traducere de Irina Ana Kantor ș.a., Iași, Polirom.

SARTORI, Giovanni, *Teoria democrației reinterpretată*, traducere de Doru Pop, Iași: Polirom, 1999.

<http://www.fundatiahoriarusu.ro/evolutia-miscarii-liberale-in-romania-post-decembrista.html> (08.11.2011).

http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf (01.09.2011).

<http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy%20Index%202008.pdf> (07.11.2011)

Legi rasiale în regimul Ion Antonescu

Arhivele Sfera Politicii

■ ALEXANDRU FLORIAN

[National Institute for Romanian Holocaust Studies „Elie Wiesel”]

Legislația rasială debutează în România în timpul dictaturii lui Carol al II-lea. La începutul lunii august 1940, prin *Decretul-lege nr 2650, privitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România*, se deschidea calea pentru transformarea antisemitismului în politică de stat. Acest decret-lege, care a fost inspirat de legile rasiale de la Nurenberg, stabilește trei categorii de evrei cărora li se aplică interdicții economice, sociale, educaționale, politice. Principiul de clasificare este rasial (nivelul de rudenie) și religios (apartenența la religia mozaică). Referatul de susținere a acestei legi, întocmit de Ion V Gruia, ministrul justiției, enunța principiile statutului totalitar etnicist și rasial:

„Problema evreiască constituie o problemă politică, juridică și economică, în marginile Statului român autoritar și totalitar, care descifrează prin conținutul și felul satisfacerii ei, însăși legea destinului Nației. Se poate spune că prin rezolvarea acestei probleme, se statornicește dreptatea poporului român (...). Apărarea sângelui constituie baza morală a recunoașterii drepturilor politice supreme. De altfel, realitatea statului național, în formula legii constituționale din 27 februarie 1938, se precizează prin: a) proclamarea legii sângelui; b) proclamarea principiului că națiunea română este creatoare de stat; c) promovarea categoriilor funcționale, naționale, ca realități politice de bază; d) distincția juridică și politică între românii de sânge și cetățenii români”¹.

The racial legislation marks its debut in Romania during the dictatorship of Carol II. In the beginning of August, 1940, the Law-Decree no. 2650 concerning the judicial status of Jewish inhabitants of Romania inaugurated the road towards the transformation of anti-Semitism into state politics. This Law-Decree, inspired by the racial laws of Nurenberg, ascertains three categories of Jews on which it imposes economic, social, educational and political restrictions. The classification principle is racial (the kinship level) and religious (the affiliation to the mosaic religion). The supporting letter for this law, signed by Minister of Justice Ion. V Gruia, set up the principles of a totalitarian, ethnicist and racial state.

“The Jewish problem is a political, judicial and economic problem, in the confines of the totalitarian and authoritarian Romanian state that deciphers through its content and manner of solving the law of the Nation’s destiny in itself. It could be

¹ Sergiu Stanciu (coord), volum alcătuit de Lya Benjamin, *Evreii din România între anii 1940-1944. Vol. 1. Legislația antievreiască*, (București: Edit. Hasefer, 1993), 37, 39.

said that by solving this problem, the justice of the Romanian people is confirmed (...). Defending the blood constitutes the moral basis of acknowledging the supreme political rights. Moreover, the national state existence, in the formula of the constitutional law from February 27, 1928, is emphasized by a) proclaiming the blood law, b) proclaiming the principle that the Romanian nation creates a state, c) promoting the national functional categories as basic political realities; and d) the legal and political distinction between the Romanians by blood and the Romanian citizens."

1940, august 8

CAROL AL II-LEA

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională

Rege al României

Asupra raportului Președintelui Consiliului nostru de Miniștri și al ministrului nostru secretar de stat la Departamentul justiției, nr.108670/1940

.....

În temeiul art.46 din Constituție,
Am decretat și decretăm

.....

DECRET-LEGE

PRIVITOR LA STAREA JURIDICĂ A LOCUITORILOR

EVREI DIN ROMÂNIA

Art. 1. Situația juridică a evreilor este statornicită în condițiile acestui Decret cu putere de lege.

Art.2. Sunt socotiți evrei în înțelesul acestui Decret cu putere de lege: Cei de religie mozaică;

a) Cei născuți din părinți de religie mozaică;
b) Creștinii născuți din părinți de religie mozaică nebotezați;
c) Creștinii născuți din mamă creștină și tată de religie mozaică nebotezat;

d) Cei născuți din mamă de religie mozaică, afară din căsătorie;
e) Femeile intrând în alineatele premergătoare, căsătorite cu creștini, dacă au trecut la creștinism cel mai târziu un an înainte de înființarea Partidului-Națiunii;

f) Evreii de sânge, atei, sunt socotiți evrei în sensul acestui Decret cu putere de lege;

g) Trecerea la creștinism a celor de religie mozaică, după punerea în aplicare a Decretului, nu schimbă calitatea de evreu, astfel cum este statornicită de acest Decret lege.

Cei ce fac parte, la publicarea acestui Decret cu putere de lege, din comunitățile religioase evreiești sunt socotiți de religie mozaică.

Art.3. Evreii se împart, în ceea ce privește starea lor juridică , în trei categorii, numite în acest Decret cu putere de lege: categoria I, categoria a II-a și categoria a III-a.

Art.4. Categoria I este alcătuită din evreii veniți în România după 30 decembrie 1918.

Art.5. Categoria a II-a pe înțelesul acestui Decret cu putere de lege este alcătuită din:

a) Cei care au căpătat naturalizarea, prin lege individuală sau dispozițiune regală, până la 30 decembrie 1918;

b) Cei care au dobândit naturalizarea, în mod colectiv, în temeiul art.7, par.2, lit.c din Constituția modificată la 1879, servind Țara sub Drapel în timpul războiului pentru independență;

c) Cei ce, locuind în Dobrogea, au dobândit naturalizarea în temeiul art.133 adițional al Constituției din 1879, art.4 al legii din 9 martie 1880, în temeiul legilor din 19 aprilie 1909, 14 aprilie 1910 și 3 martie 1912;

d) Cei care au luptat în linia de foc, în războaiele României, pentru România, cu excepția celor căzuți, individual, prizonieri, celor dispăruți sau trecuți pe teritoriu ocupat;

e) Cei răniți, decorați, citați cu ordin pentru acte de bravură în timpul războiului;

f) Urmașii celor morți în războaiele României și urmașii cuprinși în alineatele precedente.

Art.6. Categoria a III-a este alcătuită din evreii care nu fac parte din Categoria a I-a și a II-a.

Art.7. Evreii prevăzuți în categoria I-a și a III-a nu pot fi:

a) Funcționari publici, de orice fel, cu și fără salariu și colaboratori direcți la activitatea serviciilor publice;

b) Membrii în profesiunile care au, prin natura lor, legătură directă cu autoritățile publice, avocați, experți și alte îndeletniciri asemănătoare;

c) Membrii în consiliile de administrație ale întreprinderilor de orice natură, publice sau particulare;

d) Comercianți în comunele rurale;

e) Comercianți de băuturi alcoolice și deținători de monopoluri, cu orice titlu;

f) Tutori sau curatori ai incapacabililor ce sunt de religie creștină;

g) Militari;

h) Exploatatori sau închirietori de cinematografe, editori de cărți, ziare și reviste românești, colportori de imprimate românești și deținătorii oricăror mijloace de propagandă națională românească;

i) Conducători, membri și jucători în asociațiile sportive naționale;

j) Oameni de serviciu în instituțiile publice.

Art. 8. Evreii prevăzuți la categoria I vor putea exercita îndeletnicirile și profesiunile libere în limitele ce se vor arăta printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri. Aceștia nu pot candida și nu pot fi aleși în consiliile și comitetele conducătoare ale îndeletnicirilor și profesiunilor libere organizate de lege. Evreii prevăzuți în categoria a III-a pot să practice orice îndeletnicire, profesiuni și activități, în afară de excepțiile acestui Decret cu putere de lege, pentru această categorie, prevăzute în art. 7, 10, 11 și 13.

Art.9. drepturile, legalmente dobândite, ale evreilor din categoria a II-a se mențin, cu excepțiile cuprinse în art. 11 și 13. Cei care nu sunt funcționari publici la data publicării decretului nu pot dobândi pe viitor vreo funcțiune publică.

Art.10. Obligațiunile militare, fiind obligațiuni de onoare, se transformă, în virtutea acestui Decret cu putere de lege, pentru evreii din România din categoriile I-a și a III-a, fie în obligațiune fiscală statornicită în limitele ce se vor reglementa după puterile materiale ale fiecărui evreu și după considerațiunea dacă a făcut sau nu serviciul militar, fie în obligațiune de muncă potrivit nevoilor statului și instituțiilor publice, la muncile de interes obștesc, după capacitatea și situația fiecăruia.

Evreii din categoria a II-a nu pot fi militari de carieră.

Ministerul Apărării Naționale este autorizat să dezvolte aceste norme de ordine publică și să statornicească condițiile aplicării lor, printr-un regulament de administrație publică centrală. Ministerul de Finanțe va stabili condițiile de aplicare ale obligațiunii fiscale.

Art.11. Evreii aparținând oricărei categorii nu pot dobândi propriietăți rurale în România.

Evreii aparținând oricărei categorii pot vinde proprietățile lor rurale românilor de sânge, cu respectarea dreptului de preemțiune pentru Ministerul Agriculturii. Evreii aparținând oricărei categorii nu pot dobândi, în viitor, întreprinderi industriale rurale.

Art.12. Prevederile art.7, lit.h. vor putea fi dezvoltate printr-un regulament de administrație publică întocmit de ministerele competente.

Art.13. Se poate ridica atributul puterii părintești, asupra copilului său creștin, tatălui evreu, dacă se constată, pe cale judecătorească, că acesta dă copilului său creștin o educație potrivnică principiilor religioase sau naționale.

Instanța va fi investită prin cererea Ministerului Public.

Art. 14. Evreii de orice categorie nu pot dobândi nume românești. Actele de atribuire potrivnice acestei dispozițiuni sunt nule. Cei ce încearcă să dobândească și cei ce vor dobândi nume românești se vor pedepsi în condițiunile acestui Decret cu putere de lege.

Art.15. Dispozițiuni legale speciale vor reglementa regimul învățământului primar, secundar, profesional și superior la evreilor din România, în limitele art. 10 și 21 din Legea Constituțională de la 27 februarie 1938. Regimul cultului mozaic rămâne sub protecția normelor constituționale și a legilor de aplicare.

Art. 16. Dispozițiunile acestui Decret cu putere de lege se aplică, în afară de norme legal potrivnice, în felul următor:

a) Autoritățile și instituțiile publice vor îndepărta pe cei care ocupă, contrar acestor prevederi, funcțiuni publice, în termen de 3 luni de la publicarea Decretului cu putere de lege;

b) Cei ce la data publicării acestui Decret cu putere de lege exercită activități reglementate de acest decret sunt îndatorați în termen de 6 luni să lichideze lucrările și drepturile lor, să respecte contractele în curs de derulare;

c) Cei ce exercită activități economice și sociale de orice fel, oprite de acest Decret, vor fi concediați în termen de 6 luni de la data publicării Decretului cu putere de lege; acest termen poate fi prelungit în caz de nevoie vădită în interesul economiei naționale și generale, prin jurnalul motivat al Consiliului de Miniștri.

Art.17. Drepturile patrimoniale, legalmente dobândite, se respectă. Pensiile funcționarilor publici sau particulari, dobândite în mod legal, se respectă. Indemnizațiile datorate celor concediați și sub orice titlu, statornicite de legea contractului de muncă sau orice lege specială, se respectă.

Art.18. Aplicarea dispozițiilor cuprinse în art. 16, lit. a,b și c se va face de instituțiile publice de care depinde cel interesat, activitatea pe care o practică sau dreptul ce deține.

.....

Art.20. Cei lezați în drepturile lor, prin actele de aplicare a acestui Decret, de către autoritățile publice sau persoane îndrituite la aceasta, au calea deschisă de atac înaintea instanțelor de contencios administrativ, potrivit legii speciale, sau înaintea instanțelor de de jurisdicție specială.

Art.21. Se vor pedepsi cu închisoare corecțională:

a) De la 1 la 6 luni, cei care, prin ascunderea originii lor, se angajează în serviciul diferitelor instituții;

b) De la 6 luni la un an și amendă de la 5000 la 20.000 de lei cei care nu vor respecta dispozițiile articolului 13;

c) De la 6 luni la 2 ani, cei care nu vor respecta dispozițiile art.8, literele b,c,d,e,f,g,h,i,și j, disp. art.16, alin.b și c și dispozițiile art. 14;

d) De la 6 luni la 2 ani, cei care, potrivit atribuțiilor legale, fiind în drept și în măsură să împiedice călcarea acestui Decret cu putere de lege, nu iau cu știință măsurile cuvenite;

e) De la 6 luni la 2 ani, persoanelor interpușe și cele care împrumută în numele lor, în scopul ocrotirii sau împiedicării aplicării legii;

f) De la 6 luni la 2 ani, cei care, sub orice formă, încalcă dispozițiile de interdicție pe care le cuprinde această lege.

Art.22. Tribunalul domiciliului celui pus sub învinuire este competent să aplice pedepsele prevăzute în Decretul cu putere de lege, fie la cererea directă a Ministerului Public, fie la cererea directă a conducătorilor organizațiilor județene a Partidului Națiunii, potrivit normelor de procedură penală în vigoare. Hotărârile tribunalului se pronunță cu apel și recurs în condițiunile și formele stabilite de codul de procedură penală.

Art.23. Ministerul Justiției este autorizat să întocmească un regulament de administrație publică generală în scopul aplicării acestui Decret cu putere de lege.

CAROL

Președintele Consiliului de Miniștri,
Inginer **ION GIGURTU**

Ministrul justiției,
ION. V. GRUIA

Nr. 2650
M.O., P.I, loc.cit., p. 4079-4080

Despre teme esențiale în studiul societății

Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*
București, Polirom, 2010, 523 pagini

România și Europa este o carte despre teme esențiale în studiul societății, care doar aparent se mulează peste curiozitatea stârnită de experiența recentă a aderării la Uniunea Europeană. Problema *diferențelor de dezvoltare economică* este abordată din „perspectiva duratei lungi” în care „istoria contează”, concepte de bază ale gândirii unui economist, dar omisiuni importante în corpul de cunoștințe al economiei standard (neoclasic) și percepute de autor ca o lecție analitică care „mai trebuie încă asimilată” (28)¹ la noi.

Deși este un text voluminos, lucrarea se poate descifra într-o cheie simplă formată din două supoziții cheie: (1) este posibil să înțelegem cum și de ce au evoluat atât de diferit țări relativ similare ca nivel de dezvoltare pe un spațiu de 500 de ani divizat în (2) patru granițe temporale ale dezvoltării, respectiv, epoca modernă timpurie, secolul 19, epoca interbelică și epoca postbelică. Eșantionul de studiu este format din România și *Europa* aceleași lumi de dezvoltare, compusă în selecția autorului din Danemarca, Irlanda și Serbia. Murgescu așează astfel la baza argumentului său ipoteze interesante, deosebit de instructive cum se dovedește până la sfârșitul lecturii, la rândul lor fiind însă mai mult o premisă de lucru asupra mersului istoriei. Nu aflăm de ce aceste țări aparțin unei aceleași lumi la 1500 sau de ce 1800 este la fel de relevant pentru toate țările din grup pe spațiul dezvoltării ales. Pe măsură ce evidența este prezentată, descoperim de

exemplu negoț colonial la 1616 și reforme timpurii la 1700 în Danemarca, un parlament activ la 1541 și exporturi de produse agricole derivate la 1681 în Irlanda, toate evenimente de o altă structură și însemnătate față de evoluția în Serbia sau România pentru acele timpuri.

Chiar explicațiile autorului mă încurajează să cred că *problema comparabilității stadiilor de dezvoltare* este o încercare complexă, care implică, cu șanse mai mari sau mai mici de succes, apelul simultan la mai multe modele analitice: economia-univers și dihotomia „centru – periferie”, „capcana Malthusiană” „promovarea prin invitație” sau „ordinile sociale”. Din investigația autorului, ne dăm seama că aplicarea acestora la realitatea unor societăți istorice se lovește de dificultăți de măsurare a activității economice și de interpretare a semnificației evoluțiilor. „Penuria izvoarelor relevante” și metodologii statistice simplificatoare (90-1) ne conduc către teren nesigur în formularea premiselor. Nesiguranța este atât de bine surprinsă atunci când, de exemplu, autorul încearcă să ofere o imagine realistă asupra ratei urbanizării, element cheie de înțelegere a *dezvoltării* de-a lungul perioade analizate. Construirea unor seturi de indicatori proprii și, în baza acestora, a unor scenarii ale stărilor posibile în locul unei imagini statice este o soluție în fața opțiunii de a alege un nivel acceptabil al „criteriului de urbanitate” care să nu producă „șocuri statistice” (92-3).

Periodizarea cronologică în patru cadre temporale organizează volumul în tot atâtea secțiuni.

¹ Citatele provin din *România și Europa*.

Prima parte ne plasează în epoca modernă timpurie de la 1500 la 1800. Sunt vremuri de constituire a economiilor în state naționale, efort întrerupt de sau combinat cu, depinde cum citești istoria, ingerințe străine. Murgescu confruntă „preconcepții”, prezente de fapt în istoriografia fiecărei perioade, fără excepții, și cu minuțiozitate ne ajută să vedem cât adevăr istoric se află în spatele lor. Așa de exemplu acum, dezvoltarea statelor naționale periferice stă sub semnul presupunerii că „stăpânirea străină ar fi în general dăunătoare pentru dezvoltarea economică a unui teritoriu” (96), și mai mult că „stăpânirea străină a fost bună dacă a fost occidentală și nocivă dacă a fost orientală” (97). Ne aflăm în fața unui „argument slab” (97) conchide autorul, pe care evidența istorică colectată nu îl poate susține în toate cazurile.

Explicația generalizatoare, temă de bază a concluziilor fiecărei perioade, favorizează întotdeauna o formulare *deschisă* unor interpretări ulterioare. Trebuie să ne adaptăm unei alte perspective explicative, este lecția pe care o învățăm chiar din secțiunea a doua, cea dedicată secolului 19 (1800-1913). Pe neașteptate, alți factori ocupă centrul atenției, precum productivitatea agricolă, structura socială, mortalitatea infantilă, prezența capitalului străin, capitalul uman, chiar și „mode și stiluri de viață”.

Uneori o cauză pare să cântărească mai mult pentru o țară decât alta în grupul de comparație. Pentru ținuturile românești de exemplu, un factor cheie apare în contextul în care burghezia este eclipsată de ascensiunea altor clase sociale, în particular birocrăția. Consecințele se dovedesc dramatice: polarizarea de potențial economic între urban și rural atinge apogeul în acest secol, de fapt un microcosmos „centru-periferie” prin excelență, în care „complicitatea de zi cu zi a administrației publice cu stăpânii de moșii” transfera veniturile din sate spre lumea urbană (144). Evoluția societății este determinată de caracterul singular al circumstanțelor: o structură socială „opresivă și polarizată” la extrem în plan euro-

pean (127), un factor de regres asupra căruia există unanimitate (130).

După ce a parcurs 400 de ani de istorie comparată a dezvoltării din cei 500 planificați, autorul se exprimă din ce în ce mai ferm în favoarea unor „determinări istorice acumulate în timp” (204). În această cheie de interpretare, contextele istorico-economice ale celor două perioade următoare se descifrează mai ușor. Epoca interbelică, plasată fie între 1913-1950, fie între 1919-1938, ca și epoca postbelică ridică din nou întrebări metodologice legate de înțelegerea eșecului sau a rezolvării problemelor dezvoltării; în cele din urmă, se pare că nu dispunem de un reper analitic fixat.

Două din secvențele istorice ale perioadei moderne merită cu deosebire menționate. Primul caz se referă la dezvoltarea României în regim comunist. Trei niveluri de explicații sunt propuse, respectiv, conjunctura șocului petrolier, rolul personal al lui Ceaușescu și constrângerile sistemului economic și politic. Pentru a da un înțeles eșecului pe care îl știm cu toții, autorul face o opțiune interesantă, aceea de a analiza ca mini-studii de caz trei sectoare de activitate, toate din sfera serviciilor și anume turismul, transporturile și învățământul. Dincolo de lecțiile în mare parte inedite care se desprind, să remarcăm anvergura remarcabilă a informațiilor folosite pentru documentare, întotdeauna verificate din multiple surse, ale autorilor români și străini. Inventarul sărăciei și subdezvoltării acestei perioade rămâne un reper esențial pentru politica economică și acum la peste două decenii de la schimbarea direcțiilor de politică economică.

Al doilea caz aduce în discuție experiențele Danemarcei și Irlandei. În Danemarca, suntem martorii unei evoluții provocatoare: expansiunea statului devine mai importantă pe măsură ce economia se consolidează în rândul celor mai dezvoltate. Un crâmpel al acestui tablou este zugrăvit în anii 1970, pe fondul conștientizării crizei energetice. În contrast, „o combinație de factori” (427), printre care decizia de a transforma educația pare a fi decisiv, ajută Irlanda să

devină „tigrul celtic”. *Contextul favorabil*, deși formează o explicație convingătoare pentru a descrie ex post ascensiunea rapidă în ierarhia prosperității, nu se dovedește la fel de util pentru a înțelege evoluțiile ulterioare, cum ar de exemplu prăbușirea economică a acestei țări pe timpul crizei financiare începută în 2007.

În finalul lucrării, Murgescu își testează din noi propriile convingeri cu opțiunea de a prezenta un cadru analitic propus foarte recent de Douglass North, John Wallis și Barry Weingast. Pentru a înțelege dezvoltarea, ei ajung la concluzia că există trei tipuri esențiale de ordini sociale și au un răspuns: „ordinea bazată pe accesul liber”, al cărei element central este caracterul impersonal al relațiilor sociale, politice și economice, este singura tipologie care reușește să asigure o dezvoltare semnificativă și durabilă a societății (484). Da, acestea sunt condiții necesare, dar nu suficiente, crede autorul și sugerează că este util să vedem „ce elemente cu un anumit grad de generalitate pot fi evidențiate pe baza studiului experiențelor concret-istorice” (485).

Lecția finală pe care o aflăm din *România și Europa* este că „străpungerea” este posibilă, dar nu frecventă (485)

în istorie. Avem de-a face cu un „șir lung de contribuții punctuale la mai bunul mers al instituțiilor și economiei” mai degrabă decât „concepte geniale, planuri complexe și sofisticate gândite de intelectuali” (487). În cele din urmă, afirmă autorul la capătul investigației a 500 de ani de succese și eșecuri de făurire a prosperității, „dezvoltarea economică nu este universul abstract al teoriilor și formulelor magico-matematice, ci o problemă care angajează societăți complexe, instituții diverse și mai ales oameni în carne și oase” (489). Este concluzia finală a volumului care mi-a transformat în convingere senzația permanentă pe care am avut-o pe parcursul lecturii că citesc un material al istoricului adresat economiștilor. Nu ar trebui să ne mire. Wallerstein, un autor des citat de Murgescu, afirmă că ne aflăm înăuntrul unei aceleiași discipline, științele sociale, fără granițe disciplinare, și că obiectul nostru de studiu sunt sistemele sociale istorice. Nu știu cum am putea gândi altfel atunci când ne preocupă progresul acelora de lângă noi „în carne și oase”.

Valentin Cojanu

[The Bucharest Academy of Economic Studies]

Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu (vol. 2): Instituții și practici

Autori: Cristina Roman, Luciana M. Jinga (coord.), Florin S. Soare (co-ord.), Corina Dobos (Palasan), Editura Polirom

Anul apariției: 2011
Număr pagini: 312
ISBN: 978-973-46-2014-2

Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc

Cuvânt înainte de Mihaela Miroiu

În cadrul blocului comunist, România nu a fost singurul stat în care întreruperea sarcinii era interzisă prin lege. Modul în care regimul comunist din România și-a conceput politica demografică și efectele acesteia asupra populației au făcut însă ca în scurt timp cazul românesc să devină unul excepțional. Comparativ cu celelalte țări comuniste din Europa Centrală și de Est, România a formulat și aplicat cea mai restrictivă legislație privind accesul la întreruperea voluntară a sarcinii, însoțită de lipsa promovării măsurilor contraceptive moderne și de o

politică socioeconomic dictată de interesele statului comunist, și nu de nevoile concrete ale familiilor cu mulți copii.

Volumul analizează legea împotriva avortului, precum și repercusiunile acestora la nivelul societății, de la mortalitatea maternă și infantilă până la condițiile improprii de îngrijire a copiilor în creșe, grădinițe sau leagăne. Îmbinând interpretarea documentelor cu studiul mecanismelor instituționale, autorii subliniază obtuzitatea regimului care și-a păstrat nealterate proiectele chiar și atunci când toate semnalele primite indicau falimentul politicii sale demografice.

Liberalismul și democrația în dezbateri contemporane

Autor: Vasile Pleșca, Editura Institutul European

Anul apariției: 2011
Număr pagini: 300
ISBN: 978-973-611-789-3

Din cuprins:

- Principii ale liberalismului sau Liberalismul ca filosofie politică
- Democrația liberală
- Noul discurs al democrației. Deliberarea rațională
- Stat liberal versus stat social
- Cunoașterea în politică

Într-o societate unde atât percepția asupra democrației, cât și comportamentul democratic, suferă din toate punctele de vedere, o prezentare clară și succintă a ideii de democrație, în singura variantă posibilă – cea bazată pe liberalism – este mai mult decât necesară. Volumul

Liberalismul și democrația în dezbateri contemporane tratează în detaliu problema înțelegerii democrației din perspectivă liberală, nu ca un discurs despre putere, ci ca unul despre limitarea puterii, în care rațiunea existenței este apărarea drepturilor fundamentale ale omului. Mai mult, acest volum pune în discuție discursul dominant în teoria contemporană a democrației, deliberarea rațională și posibilitatea acestuia de a se transforma în practică politică. Nu în ultimul rând, volumul de față vorbește despre posibilitatea existenței statului bunăstării și măsura în care acest stat poate fi democratic.

Index de Autori

Cristina Aboboai – Doctorand, Facultatea de Filozofie și Științe Social-Politice, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași.

Sonia Catrina – Licență în filologie, Universitatea din București, master interdisciplinar în științe sociale la Școala doctorală în Științe Sociale din București, Europa Centrală și Orientală, doctor în sociologie, Facultatea de sociologie și asistență socială, Universitatea din București, România, în cotutelă cu Școala doctorală în științe sociale, Universitatea „Victor Segalen”, Bordeaux 2, Franța, actualmente este cercetător asociat la Institutul de sociologie „Dimitrie Gusti” din cadrul Academiei Române.

Iulian Chifu – Profesor asociat la SNSPA București, specializat în Analiză de Conflict și Decizie în criză, cercetător în cadrul Centrului de Prevenire a Conflictelor și Early Warning București și în prezent este consilier al Președintelui României pentru Afaceri Strategice, Securitate și Politică Externă. Autor al 28 de cărți în domeniul deciziei în criză, în special în spațiul post-sovietic, al studiilor euro-atlantice, securității energetice și studiilor strategice.

Youngwon Cho – Profesor asistent de științe politice la St. Francis Xavier University (Canada). Are un doctorat luat la Queen's University. Specialitatea lui este *International Political Economy*.

Valentin Cojanu – Profesor ASE București, Editor *Journal of Philosophical Economics*.

Emanuel Copilaș – Preparator la Universitatea de Vest din Timișoara, doctorand în Relații Internaționale și Studii Europene în cadrul Universității Babeș Bolyai, Cluj-Napoca.

Sabin Drăgulin – Lect. univ. dr., Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București, secretar general de redacție *Sfera Politicii*. Cercetător postdoctoral Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București.

Alexandru Florian – Prof. univ., Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, director general, Institutul Național pentru studierea Holocaustului în România „Elie Wiesel”.

Alexander Ghaleb – International security strategist and doctoral student at the Central European University. He is also a military officer serving in the United States Army, and holds a Masters of Arts in Strategic Security Studies from the National Defense University.

Aurora Martin – Consilier superior comunicare și relații internaționale Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării, redactor revista „Sfera Politicii”, doctorand Facultatea de Filosofie, Universitatea București, masterat Politici Publice, masterat Gen și Integrare Europeană, masterat Relații Internaționale, absolvent al Centrului de Jurnalism Independent, absolvent al Institutului Diplomatic Român, absolvent și cercetător al G.C Marshall European Center for Security Studies.

Vasile Pleșca – Ph.D., bursier post-doctoral, Proiect POSDRU | ID 56815 „Societatea Bazată pe Cunoaștere – cercetări, dezbateri, perspective”, Academia Română, Filiala Iași.

Adrian Pop – Profesor la Facultatea de Științe Politice a SNSPA, membru al consiliului științific al Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989 și al colegiilor de redacție ale revistelor *Moldoscopia*, *Eastern Journal of European Studies* și *Romanian Journal for Security Studies*. Cea mai recentă carte publicată: *Originile și tipologia revoluțiilor est-europene* (București: Editura Enciclopedică, 2010).

Cristian-Ion Popa – Doctor în filosofie, CS III, bursier postdoctoral la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române.

Alexandru Ștefănescu – Licență în filosofie, Facultatea de Filosofie din cadrul Universității din București, actualmente este asistent univ. dr. la Facultatea de Științe Politice din cadrul Universității Creștine „Dimitrie Cantemir” din București.

Sergiu Tămaș – Profesor doctor, ziarist free-lance, publicația „Diplomat Club”.

Olesea Țăranu – Doctorandă în Științe Politice, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași.

SUMMARY

Editorial

Historical Changes In The Balance Of Power	3
<i>Sergiu Tămaș</i>	

20 Years Since The Breakdown Of Communism

The Gorbachev Factor.....	12
<i>Adrian Pop</i>	
The Romanian Civil War: A Theoretical Discussion On The Proximate Causes of Violence	20
<i>Alexander Ghaleb</i>	
A Limited Friendship. Eurocommunism Seen From The Socialist Republic of Romania... 34	
<i>Emanuel Copilaș</i>	
On Difficulty in Assuming the Name „Gypsy” within the Romanian Public Space	44
<i>Sonia Catrina</i>	

Essay

Nietzsche, The Christians And The Jews.....	54
<i>Alexandru Ștefănescu</i>	

Post-Communist Identities

Twenty years of „post-communism”: the radiography of a political failure.....	61
<i>Aurora Martin</i>	
20 Years After the Collapse of the Soviet Union – New Challenges for the Contemporary Security Environment	68
<i>Olesea Țăranu</i>	
Post-Communist Identities In The Republic Of Moldova.....	77
<i>Iulian Chifu</i>	
Transnational terrorism and his implications to nation states from the Global South ...87	
<i>Cristina Abobaie</i>	
The Chiang Mai Initiative and Its Multilateralization: Toward an Asian Monetary Fund?...95	
<i>Youngwon Cho</i>	
From Marx to Bismarck: The Socialism after socialism	105
<i>Cristian-Ion Popa</i>	
„Robin Hood” Government: Some Sociological Considerations	114
<i>Sabin Drăgulin</i>	
Romanian Democracy. A Liberal Reading	121
<i>Vasile Pleșca</i>	

Archive

The Antisemitic Laws During Antonescu's Regime.....	126
<i>Alexandru Florian</i>	

Review

About Core Issues In The Study Of Society.....	131
<i>Valentin Cojanu</i>	
Bogdan Murgescu, <i>România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)</i>	

Signals.....	134
--------------	-----

Index of authors	135
------------------------	-----

20 Years Since The Breakdown Of Communism/Post-Communist Identities

„Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165.
Textele vor fi trimise redacției. Deciziile privind publicarea sunt luate de către echipa editorială.
Pentru a reproduce un text din revistă este necesar acordul scris al redacției „Sfera Politicii”.
Reproducerea textelor în alte condiții constituie o infracțiune și se pedepsește conform
legilor în vigoare.

Articolele trimise către *Sfera politicii* trebuie să respecte următoarele condiții și să fie redactate potrivit modelului de mai jos

Titlul articolului

Prenumele Numele Autorului
Funcția și Instituția de apartenență
Adresa de e-mail.

ABSTRACT:

Toate articolele trebuie însoțite de un abstract care rezumă tematica articolului, evidențiind contribuția autorului. Abstractul nu trebuie să fie mai lung de 750 de semne. Abstractul trebuie redactat în limba engleză. Articolele trebuie trimise în format Microsoft Word (.doc) sau Rich Text Format (.rtf). Lungimea dezirabilă a unui articol este de 18.000-25.000 de semne. Pentru a vedea câte semne are articolul dumneavoastră, puteți folosi opțiunea word count din orice pagină pe care o deschideți în programul Microsoft Word. La sfârșitul abstractului trebuie să menționați titlul articolului în limba engleză.

KEYWORDS:

Drept *Keywords* trebuie să indicați, în limba engleză, cu italice, un număr de 5-7 termeni principali din articolul dumneavoastră. De exemplu în foma: *abstract, author name, title of the paper, references, submission*.

ARTICOLUL:

Articolul trebuie redactat folosindu-se alienate de felul acelor care se folosesc în acest document. Ele trebuie redactate cu fonturi *Times New Roman*, de preferință, de mărimea 12 pt., la doua rânduri, pentru textul articolului, *Times New Roman*, mărimea 10, la un rând, pentru *footnotes*. În cadrul articolului se respectă normele ortografice în vigoare stabilite de Academia Română. Atunci când este nevoie, diferitele note sau referințe se realizează prin utilizarea opțiunii *footnotes* din programul *Microsoft Word*. De fiecare dată când orice referință bibliografică este menționată prima dată, trebuie să dați informația bibliografică integral. Traducătorul trebuie întotdeauna menționat în prima citare. Vezi următoarele exemple de citare:

Pentru cărți

Se indică prenumele și numele autorului, titlul cărții integral (titlu și subtitlu) scris cu italice, urmat de paranteză, în interiorul căreia se dau localitatea apariției cărții, urmată de două puncte, editura la care a apărut cartea, anul, iar după închiderea parantezei se indică pagina sau paginile din care se citează. Dacă sînt mai mulți autori sau editori, se dau toate numele. Notele de subsol corespunzătoare arată astfel:

1 Giovanni Sartori, *The Theory of Democracy Revisited* (Chatam, New Jersey: Chatam House Publishers, 1987), 23.

2 Giovanni Sartori, *Teoria democrației reinterpretată*, traducere de Doru Pop (Iași: Polirom, 1999), 272-27.

3 Juan Linz, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe* (Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1996), 74.

Pentru capitole din cărți

4 Edward G. Carmine, Robert Huckfeldt, „Comportamentul politic – o perspectivă de ansamblu”, în Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann (coordonatori), *Manual de știință politică*, traducere colectivă (Iași: Polirom, 2005), 206.

Pentru referințe la o notă de subsol

5 Robert A. Dahl, *Democracy and Its Critics* (New Haven: Yale University Press, 1989), 164, n.1.

Pentru articole

Se respectă aceleași norme, menționîndu-se prenumele și numele autorului, titlul articolului în caractere drepte, între ghilimele, urmat de numele revistei/publicației în italice, numărul publicației, anul apariției (în paranteză), urmat de două puncte, pagina sau paginile citate.

6 Adrian Cioroianu, „Și totuși, Europa unită există – deși nu toți europenii votează”, *Sfera Politicii* 136 (2009): 9.

Pentru articole din ziare

7 Daniel Dăianu, „Schimbarea modelului”, *Jurnalul național*, 29 iulie 2009.

Pentru texte nepublicate

8 Ion Popescu, „Coalițiile din perioada postcomunistă. Cercetare comparată – România, Ungaria, Bulgaria” (lucrare de licență, Facultatea de Științe Politice, Universitatea București, 2009).

Pentru documente sau texte de pe Internet

9 Francis Fukuyama, „The Neoconservative Moment”, *The National Interest* 12 (2003), <http://www.thetharmaproject.com>, accesat 12.09.2009.

Pentru documente din arhive

Dacă se folosesc surse primare din arhive, trebuie să dați sursa în concordanță cu sistemul relevant de catalogare și locația arhive. Dacă referințele sînt la documente guvernamentale, ale partidelor politice, ale unor fundații, societăți, think-tanks sau alte organizații ale societății civile, atunci sursele vor fi identificate pe cît de complet este posibil.

10 ASRI, fond D, dosar 9897, f. 93.

11 Documentul poartă mențiunea „Strict secret de importanță deosebită. Exemplar unic”, Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, dosar 264/1972, vol. VI, f. I-II.

12 Petre Roman, „Viziune politică asupra strategiei de dezvoltare a României în întîmpinarea secolului XXI. Pentru o bună guvernare a țării – calea social-democrată” („Caiet politic” distribuit participanților la Congresul extraordinar al Partidului Democrat, 16 martie 2001, fără alte mențiuni).

Atenție!

În citatele următoare din cărți sau articole deja citate, nu se mai dau prenumele și numele autorului, ci doar numele, nici titlul integral, cu referințe, ci doar titlul prescurtat, urmat de pagină, nu se vor folosi *op.cit.*, p. 23, sau *loc. cit.*, nici *ibid.* ori *ibidem*. De exemplu:

13 Sartori, *Teoria*, 29.

14 Cioroianu, „Și totuși”, 8.

15 Tismăneanu, „Dynastic”, 35-38, esp 36.

Atenție!

Trimiterile bibliografice se fac întotdeauna folosind limba originală a referinței, nu prin traducerea titlurilor de cărți sau articole. Titlurile unor cărți sau articole din limbi străine care nu folosesc alfabetul latin se dau prin transliterare fonetică a titlului din limba respectivă.

Cînd se citează cuvinte străine ori numele unor autori străini sau ale unor personaje politice străine, se păstrează ortografia din limba originală, cu respectarea normelor ortografice din limba respectivă.

